

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

З Б І Р Н И К

**НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 30

**Кам'янець-Подільський
«Медобори-2006»
2018**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

З-43

Рецензенти:

Романовська Л.І. - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету;

Вайнола Р.Х. - доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Петрочко Ж.В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Бондар В.І.**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук, професор; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Коган О.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, професор; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою Вченої ради

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(протокол № 2 від 5 березня 2018 року)

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXX. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2018. – 204 с.

ISSN 2309-8341

До збірника увійшли наукові праці фахівців з соціальної роботи, в яких розкрито особливості професійної підготовки фахівців соціальної сфери, проаналізовано психолого-педагогічні, соціально-правові та економічні аспекти соціальної роботи, описано специфіку допомоги соціально незахищеним верствам населення.

Адресується науковцям, практикам, студентам, які навчаються за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальна допомога», «Соціальне забезпечення» та всім, кому не байдужа доля підростаючого покоління.

ISSN 2309-8341

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 07.10.2015 р. «Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна» включено до переліку наукових фахових видань України.

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

© Автори статей, 2018

© «Медобори-2006», 2018

ЗМІСТ

Авраменко Н. О.

Експериментальне дослідження формування готовності до оволодіння професійною термінологією іноземних абітурієнтів - майбутніх лікарів 5

Арістова Н. О.

Зміст і сутність готовності майбутніх філологів до професійної діяльності 15

Бойчук О. Г.

Формування ефективного стилю управління керівників навчальних закладів 29

Волошановська А. О., Співак В. І.

Діагностика готовності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах 44

Галецька Ю. В.

Особливості дослідження причин неуспішності молодших школярів..... 57

Гевчук Н. С., Боршуляк Н. В.

Особливості роботи фахівця соціальної сфери із жінками, що мають ризик відмови від дитини 66

Гомонюк О. М.

Використання педагогічних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів у вищих закладах освіти 76

Данилюк О. І.

Управлінська компетентність – як складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей..... 87

Дідик Н. М.

Діяльність молодіжних центрів в Україні..... 97

Кібук О. В., Опалюк О. М.

Особливості індивідуально-профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками 108

Людкевич Т-С. Я., Сербалюк Ю. В.

Соціально-правові аспекти вдосконалення захисту материнства в Україні..... 119

Мельник Ж. В., Козлова І. В.	
Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання.....	131
Мельник Л. П., Лябига А. І.	
Ігрові технології як засіб продуктивної діяльності соціального працівника з дітьми у складних життєвих обставинах.....	141
Опалюк Т. Л.	
Діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості соціальної рефлексії майбутнього вчителя.....	151
Покудіна Л. С.	
Експериментальне дослідження ефективності застосування міждисциплінарного підходу у професійній підготовці майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування.....	164
Расвська Я. М., Мишевська Н. Л.	
Соціальна допомога людям похилого віку	175
Семчишина О. А., Сербалюк Ю. В.	
Соціально-правові аспекти проблеми насильства в сім'ї	187

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ ДО ОВОЛОДІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ
ТЕРМІНОЛОГІЄЮ ІНОЗЕМНИХ АБІТУРІЄНТІВ -
МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ**

Авраменко Н. О. Експериментальне дослідження формування готовності до оволодіння професійною термінологією іноземних абітурієнтів - майбутніх лікарів. Оволодіння професійною термінологією іноземними абітурієнтами в медичній галузі є обов'язковою складовою їхньої фахової готовності.

В статті висвітлено педагогічні умови формування готовності до оволодіння професійною медичною термінологією іноземних слухачів до навчання. Визначено особливості оволодіння професійною термінологією іноземними абітурієнтами – майбутніми лікарями.

У дослідженні використано теоретичні та емпіричні методи дослідження. Виокремлено педагогічні умови формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією. Охарактеризовано етапи педагогічного експерименту, який проводився в чотирьох вищих медичних навчальних закладах упродовж чотирьох років: теоретико-пошуковий (теоретичний аналіз проблеми), констатувальний, під час якого було проведено спостереження, тестування, анкетування та бесіди; формувальний, що передбачав цілеспрямований вплив на досліджуваних з метою вироблення готовності до оволодіння професійною термінологією іноземними абітурієнтами.

Здійснено аналіз професійного мовлення майбутніх медичних працівників – іноземців як педагогічної проблеми.

Представлено анкетування іноземних слухачів підготовчого відділення чотирьох вищих медичних навчальних закладів з метою більш точного діагностування рівнів готовності оволодіння професійною термінологією іноземних абітурієнтів.

Доведено, що мотивація іноземних слухачів має свої особливості, які обумовлені процесом їх соціокультурної адаптації.

Якість засвоєння навчального матеріалу іноземними слухачами напряду залежить від їх мотивації.

Дослідження показало недостатній рівень готовності оволодінням професійною термінологією іноземних абітурієнтів.

Виокремлено важливість оволодінням професійним мовленням як обов'язкової складової фахової готовності іноземних студентів – медиків.

Проаналізовано ефективність методичної системи з реалізації педагогічних умов у процесі навчання на підготовчих факультетах у вищих медичних навчальних закладах.

З'ясовано, що формування внутрішніх мотивів шляхом пізнавальної діяльності слухачів іноземців сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу з української мови як іноземної.

Ключові слова: педагогічні умови, експериментальне дослідження, іноземні слухачі, українська мова як іноземна, професійна медична термінологія, підготовче відділення, теоретико-пошуковий етап, констатувальний етап, формувальний етап.

Авраменко Н. А. Экспериментальное исследование готовности к овладению профессиональной терминологией иностранных абитуриентов – будущих врачей. Овладение профессиональной терминологией иностранными абитуриентами в медицинской отрасли является обязательной составляющей их профессиональной готовности.

В статье освещены педагогические условия формирования готовности к овладению профессиональной медицинской терминологией иностранных слушателей к обучению. Определены особенности овладения профессиональной терминологией иностранными абитуриентами - будущими врачами. Используются теоретические и эмпирические методы исследования. Выделены педагогические условия формирования готовности иностранных абитуриентов высших учебных медицинских заведений к овладению профессиональной терминологией.

Охарактеризованы этапы педагогического эксперимента, проведенного в четырех высших медицинских учебных заведениях на протяжении четырех лет: теоретико-поисковый, (теоретический анализ проблемы), констатирующий, в ходе которого было проведено наблюдение, анкетирование, беседы и формирующий,

предусматривающий целенаправленное воздействие на испытуемых с целью выработки готовности к овладению профессиональной терминологией иностранными абитуриентами.

Осуществлен анализ профессиональной речи будущих медицинских работников – иностранцев как педагогической проблемы.

Представлено анкетирование иностранных слушателей подготовительного отделения четырех высших медицинских учебных заведений с целью более точного диагностирования уровней готовности овладения профессиональной терминологией иностранных абитуриентов.

Доказано, что мотивация иностранных слушателей имеет свои особенности, обусловленные процессом их социокультурной адаптации. Качество усвоения учебного материала иностранными слушателями зависит от их мотивации.

Исследование показало недостаточный уровень готовности овладением профессиональной терминологией иностранных абитуриентов. Подтверждено важность овладения профессиональной речью как обязательной составляющей профессиональной готовности иностранных студентов - медиков.

Проанализирована эффективность методической системы по реализации педагогических условий в процессе обучения на подготовительных факультетах в высших медицинских учебных заведениях.

Выяснено, что формирование внутренних мотивов путем познавательной деятельности слушателей иностранцев способствует лучшему усвоению учебного материала на украинском языке.

Ключевые слова: педагогические условия, экспериментальное исследование, иностранные слушатели, украинский язык, иностранный язык, профессиональная медицинская терминология, подготовительное отделение, теоретико-поисковый этап, констатирующий этап, формирующий этап.

Постановка проблеми. Нині у сучасному глобальному світі спостерігаються зміни характеру соціальних відносин у сфері професійної діяльності лікаря, формування нових нормативних і етико-правових положень, гуманізація його практичної діяльності.

Тому актуальним є проблеми пошуку нової якості професійної підготовки майбутнього медичного працівника в контексті формування його професійної компетентності з урахуванням того, що зміст і форми професійної діяльності майбутнього медичного працівника визначаються соціально-культурними особливостями народів, що населяють ту або іншу територію, які відрізняються своїми традиціями й звичаями. Тому важливою умовою успішного функціонування та розвитку системи підготовчої освіти для іноземних громадян є розроблення теорії та практики узгодження всіх її рівнів та ступенів, в тому числі підсистеми додаткової довузівської підготовки.

Аналіз останніх досліджень. Огляд літератури за темою дослідження показав, що актуальність проблеми викладання професійної медичної лексики іноземним абітурієнтам відзначається багатьма дослідниками (М. Жовтобрюхом, Н. Непийводою, Н. Зелінською, М. Гінзбург, П. Селігеєм, О. Семенов та ін.). Це пов'язано, в першу чергу, зі зміною вимог щодо підготовки фахівця вищими навчальними закладами в контексті Болонської конвенції.

Формулювання мети статті. Експериментально перевірити методичку формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією

Виклад основного матеріалу дослідження. Перебуваючи в україномовному оточенні, студенти-іноземці практикують активне спілкування та використання теоретично набутих знань, навичок та умінь. Реалізуючи себе в особистій сфері діяльності як членами певної спільноти, здобуваючи відповідну професію, вони постійно перебувають під впливом мовленнєвої культури оточення. Враховуючи це, основним завданням навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» є нагромадження та систематизація запропонованих знань, коригування мовленнєвого досвіду іноземного реципієнта відповідно до мовних норм як «сукупності найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації» [2].

Гіпотеза нашого дослідження ґрунтується на припущенні про те, що формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією буде ефективним за таких педагогічних умов:

- формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією;

- використання комплексу інтерактивних технологій навчання, спрямованих на навчальну активність студентів;

- забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи в медичному ВНЗ з метою організації полікультурного діалогу та формування толерантних відносин між студентами.

Експериментальна робота щодо визначення та впровадження педагогічних умов формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією проводилася упродовж 2012-2018 років у чотирьох вищих навчальних закладах України:

1. Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова (м. Вінниця) – ВНМУ;

2. Харківський національний медичний університет (м. Харків) – ХНМУ;

3. Національний медичний університет ім.А.А.Богомольця (м. Київ) – НМУ;

4. Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького (м. Львів) – ЛНМУ.

У педагогічному експерименті взяло участь 450 абітурієнтів іноземців підготовчого відділення, які пройшли та проходять вивчення дисципліни «Українська мова як іноземна». До контрольної групи (КГ) ввійшло 250 студентів, до експериментальної (ЕГ) – 200 студентів.

Процедура експериментального дослідження базувалася на використанні таких методів: анкетування, бесіда, тестування, опитування, метод інтерв'ювання, педагогічне спостереження, комп'ютерне моделювання та статистичні методи.

Педагогічний експеримент дає можливість бачити зв'язки між досліджуваними явищами без порушення його цілісності, здійснювати глибокий якісний аналіз та кількісне вимірювання як внесених в освітній процес змін, так і результатів діяльності [1].

Він проводився у три взаємопов'язані етапи: теоретико-пошуковий, констатувальний та формувальний.

Теоретико-пошуковий етап (2012-2014 рр.) передбачав теоретичний аналіз проблеми формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією. На цьому етапі аналізуючи теоретичний та практичний стан досліджуваної проблеми

сформульовано мету, завдання та гіпотезу дослідження, наукову, навчальну методичну літературу з теми дослідження, розроблено структурно-функціональну модель формування готовності оволодіння професійною термінологією іноземних абітурієнтів.

На констатувальному етапі (2014-2016 рр.) проведено бесіди з викладачами кафедр мовних дисциплін, результати яких показали низький рівень готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною термінологією. Було проведено цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом, тестування, анкетування, бесіди, аналіз усних і письмових висловлювань іноземних студентів для вивчення реального стану навчання української мови, перевірка рівня розвитку їхніх умінь слухати й розуміти усне українське мовлення.

На формувальному етапі дослідження після впровадження методики формування готовності іноземних абітурієнтів вищих навчальних медичних закладів до оволодіння професійною було проведено анкетування за авторською методикою. Анкета для проведення дослідження містила 10 запитань.

В опитуванні взяли участь іноземці, які навчаються на підготовчих відділеннях, у зазначених вище медичних навчальних закладах.

Проаналізуємо одержані результати.

На перше запитання «Чи відчуваєте ви труднощі у вивченні української мови?» 13,85% досліджуваних КГ та 8,76% досліджуваних ЕГ відповіли «так», не повністю відчувають труднощі 40,51% досліджуваних КГ та 43,32% респондентів ЕГ, зовсім не знають – 45,64% досліджуваних КГ та 47,93% досліджуваних ЕГ

Ці результати дають змогу дійти висновку, що майже половина абітурієнтів іноземців як КГ, так і ЕГ, які вивчають дисципліну «Українська мова як іноземна», відчувають труднощі у вивченні української мови. Самим складним у вивченні української мови є розуміння сприйнятого на слух та говоріння. Основні чинники, що ускладнюють сприймання й розуміння усного українського мовлення на слух такі: швидкий темп мовлення, невпевненість під час розрізнення на слух звуків української мови, обмежений словниковий запас, одноразове представлення повідомлення.

Самооцінювання студентами їхнього рівня оволодіння професійною термінологією (друге запитання анкети «Як Ви

оцінюєте свою готовність в оволодінні українську мову? (за п'ятибальною системою)» виявило, що на «5» оцінюють власну готовність в КГ 7,18%, в ЕГ – 7,83% досліджуваних; на «4»: в КГ – 24,62%, в ЕГ – 27,19%; на «3»: в КГ – 55,90%, в ЕГ – 57,14%; на «2»: в КГ – 12,31%, в ЕГ – 7,83% опитаних респондентів. Це свідчить про те, що слухачі іноземці усвідомлюють, що вони недосконало володіють професійною термінологією української мови, але вони готові ознайомитися з її основними комунікативними функціями, потенційними комунікативними та мовними ситуаціями (лексичними, граматичними, інтонаційними, синтаксичними тощо) одержувати необхідну інформацію з різних джерел.

На третє запитання «Чи відчуваєте якісь труднощі у спілкуванні з людьми? Які саме?» відповіді досліджуваних розподілилися таким чином: «ні» відповіли 6,15% абітурієнтів КГ, 3,23% – в ЕГ; інколи відчувають труднощі 44,10% абітурієнтів КГ та 44,70% абітурієнтів ЕГ; різні труднощі відчувають 49,74% абітурієнтів КГ та 52,07% абітурієнтів ЕГ.

До таких труднощів абітурієнти іноземці належать: труднощі у формулюванні власної думки, в адаптації до колективу чи конкретної людини й стилю її мовлення, труднощі у здобутті поваги й довіри, напруженість у взаєминах з людиною, невміння переконати співбесідника, невміння володіти собою, а також страх перед спілкуванням з особами протилежної статі, сором'язливість, невміння встановити психологічний контакт з людиною чи колективом тощо. Респонденти не завжди адекватно розуміють комунікативні наміри учасників діалогу, потребують повторення та уповільнення темпу мовлення.

На четверте запитання «Чи відчуваєте якісь труднощі у підготовці монологічних висловлювань?» ствердно відповіли 42,05% опитаних абітурієнтів КГ та 47,93% – ЕГ; іноді відчувають труднощі 37,95% абітурієнтів КГ та 28,11% абітурієнтів ЕГ; не відчувають ніяких труднощів 8,21% абітурієнтів КГ та 6,91% – ЕГ. Певна кількість слухачів зазначила інші відповіді: в КГ – 11,79%, в ЕГ – 17,05%. До інших відповідей належать такі формулювання, зазначені студентами: «не можу довго розмовляти»; «складно формулюють висновки»; «розумію, що хочу сказати, але думки складно перетворюються у слова» тощо.

Щодо п'ятого запитання «Як Ви оцінюєте своє уміння розуміти елементарні медичні терміни українською мовою

(за п'ятибальною системою)» зазначимо, що на «5» оцінюють власні уміння 8,72% студентів КГ та 12,44% студентів ЕГ; на «4»: в КГ – 31,79% , в ЕГ – 35,02%; на «3»: в КГ – 53,33%, в ЕГ – 41,94%; на «2»: в КГ – 6,15%, в ЕГ – 10,60% опитаних студентів. Ці результати показують, що більше половини студентів не розуміють елементарних медичних термінів: ангіна, бронхіт, кашель, температура тощо. Досліджувані ще не володіють достатньою кількістю лексичних одиниць української мови.

Шосте та сьоме запитання анкети спрямовані на виявлення досліджуваними слабких місць у власному мовленні та причин цього факту.

Так, на шосте запитання «Яких умінь усного й писемного мовлення Вам не вистачає?» відповіді виявилися такими: ніяких в КГ – 11,28%, в ЕГ – 8,76%; різних в КГ – 47,18%, в ЕГ – 51,15%; інших в КГ – 41,54%, в ЕГ – 40,09%. Передусім, зазначають респонденти, їм не вистачає тактовності й делікатності у висловлюваннях; навичок швидкого написання конспектів; каліграфічності почерку; умінь уникати граматичних, орфографічних та мовних помилок; навичок інтерактивного спілкування; умінь описувати події, чітко розповісти прочитане, висловлювати власну думку, тобто активно включатися в процес навчального спілкування.

На сьоме запитання «Яка, на Вашу думку, причина недосконалості Ваших мовленнєвих умінь?» 10,77% досліджуваних КГ та 17,05% досліджуваних ЕГ відзначають, що ніяких причин немає. Разом з тим, відповідаючи на це запитання, більшість анкетованих абітурієнтів (89,23% досліджуваних КГ та 82,95% досліджуваних ЕГ) вказують на різні причини недосконалості мовленнєвих умінь, серед яких найбільш поширеними є: низька мотивація щодо вивчення мовних дисциплін у медичних навчальному закладі.

Восьме запитання «Чи потрібні, на Вашу думку, додаткові курси з української мови?» (так, ні, не визначився): 40,51% досліджуваних КГ та 43,32% досліджуваних ЕГ відповіли «так», не визначився – 45,64% досліджуваних КГ та 47,93% досліджуваних ЕГ 13,85% досліджуваних КГ та 8,76% досліджуваних ЕГ відповіли «ні». Ці результати дають підстави для висновку, що майже половина абітурієнтів іноземців як КГ, так і ЕГ готові займатися на додаткових мовних курсах, для швидкого опанування українською мовою.

Відповідаючи на дев'яте запитання нашої анкети «Чи подобається вам самотійно додатково опанувати цей курс?», (так, не визначився, ні): КГ – 41,54%, в ЕГ – 40,09% відповіли «так», не визначився - в КГ – 47,18%, в ЕГ – 51,15%; «ні» - 11,28%КГ – в 8,76%.

На десяте запитання анкети одержали таку відповідь «Чи викликає у вас зацікавлення цей курс?» (так, не визначився, ні), ми одержали такі результати: КГ – 54,41 %, в ЕГ – 60,09% відповіли «так», не визначився – в КГ – 45,59%, в ЕГ – 39,91%. Результати дослідження показують, що навчання іноземних слухачів стало більш мотивованим. Слухачам подобається відповідати біля дошки, проводити бесіду з викладачем. Це свідчить про успішне подолання мовного бар'єру, труднощів дидактичної адаптації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів проведеного анкетування показав недостатній рівень готовності до оволодіння професійною термінологією іноземних абітурієнтів. Тому необхідна певна організація освітнього процесу у вищих медичних навчальних закладах, здатна забезпечити якісну підготовку майбутніх лікарів. Дослідження показало, що якість засвоєння навчального матеріалу іноземними слухачами залежить від їх мотивації. Мотивація іноземних слухачів має свої особливості, пов'язані з процесом їх соціокультурної адаптації. Активізація пізнавальної діяльності слухачів шляхом формування внутрішніх мотивів сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Перспективним напрямом подальших досліджень у цій галузі є дослідження педагогічних умов навчання іноземних абітурієнтів до оволодіння професійною термінологією.

Список використаних джерел

1. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О.]; за ред. М.І.Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 272 с.].
2. Семенов О.М. Культура наукової української мови. – Навч. посіб. — К.: Академія, 2010. – 213 с.
3. Коваль Г. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики: навч. -

метод. посіб. для студентів ВНЗ / Г. Коваль, Т. Суржук. – Тернопіль, 2003. – 368 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Gol`anich M.I. Slovník lingvistických terminů, leksykologija, frazeologija, leksykografija./ [Gol`anich M.I., Stefurak R. I., Babij I.O.], za re. M.I. Gol`anich. – Ivano-Frankivs`k. Simyk, 2011. – 272s.

2. Semenog O.M. Kultura naukovoji ukrajins`koji movy. - Navch.posib. - K.: Akademija, 2010. – 213 s.

3. Koval G. Metodyka vykladann`a ukrains`koi movy. Rekomendaciji do vykonannja noukovo-doslidnoi tematyky: navch.-metod. Posib. Dla studentiv VNZ / G. Koval, T. Surzuk. - Ternopil`, 2003. – 368 s.

Avramenko N. O. Experimental study of formation of readiness in mastering the professional terminology by foreign students-future doctors. Mastering professional terminology by foreign students in the medical sector is a compulsory component of their professional readiness.

The article describes the pedagogical conditions of formation of readiness in order to master the professional medical terminology by foreign students for studying. The main features of mastering professional terminology by foreign entrants - future doctors are determined.

In the research work the theoretical and empirical methods were used. The pedagogical conditions of formation of readiness in foreign students of medical universities by mastering professional terminology are singled out.

The stages of the pedagogical experiment, which was conducted in four medical universities during four years, were characterized: theoretical-search (theoretical analysis of the problem), noteworthy, during which observations, tests, questionnaires and conversations were conducted; molding, envisaging purposeful influence on the subjects for the purpose of preparing readiness to master the professional terminology by foreign entrants.

The analysis of professional broadcasting of future medical workers - foreigners as a pedagogical problem has been analyzed.

The questionnaire of foreign students of the preparatory department in four medical universities is presented in order to diagnose

more accurately the levels of readiness in mastering the professional terminology by foreign entrants.

It is proved that the motivation of foreign students has its own peculiarities, which are conditioned by the process of their socio-cultural adaptation. The quality of the acquisition of learning the material by foreign listeners depends on their motivation.

The research showed an insufficient level of readiness in mastering the professional terminology by foreign students. The importance of mastering professional speech as an obligatory component of professional readiness of foreign students - physicians is singled out.

The effectiveness of the methodical system for the implementation of pedagogical conditions in the process of training at preparatory faculties at medical universities is analyzed.

It was found out that the formation of internal motives through the cognitive activity of foreign students encourages a better mastering of educational material from the Ukrainian language as a foreign language.

Key words: pedagogical conditions, experimental study, foreign listeners, Ukrainian language as a foreign , professional medical terminology, preparatory department, theoretical-retrieval stage, staging stage, formation stage.

Отримано 12.02.2018

УДК 378.147:811.111 (081)

Н. О. Арістова

NataliyaAristova@nubip.edu.ua

ЗМІСТ І СУТНІСТЬ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Арістова Н. О. Зміст і сутність готовності майбутніх філологів до професійної діяльності. У статті проаналізовано праці українських і зарубіжних науковців задля уточнення змісту і сутності поняття «готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності». Результати ґрунтовного аналізу наукової літератури

дають змогу стверджувати, що незважаючи на відсутність єдиної думки щодо розуміння змісту і сутності готовності майбутніх фахівців будь-якої галузі взагалі і майбутніх філологів зокрема, існуючи підходи до трактування зазначеного феномена не є взаємовиключними. У численних наукових працях «готовність» здебільшого розглядають як стан особистості, усвідомлену установку на майбутню діяльність, інтегральне особистісне явище, бажання зробити що-небудь, стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини. Готовність до професійної діяльності, у свою чергу, розуміють як певний психофізичний стан особистості, інтегральне особистісне явище, інтегративну якість особистості, стійку інтегральну характеристику особистості, гармонійне поєднання переконань, поглядів, мотивів, знань, умінь, навичок і досвіду, певну ментальну підготовку тощо. Автор визначає зміст і сутність поняття «готовність майбутніх філологів до професійної діяльності». Готовність майбутніх філологів до професійної діяльності схарактеризовано як певний психофізичний стан, перебуваючи в якому фахівці філологічних спеціальностей здатні орієнтуватися й досягати успіху в професійній діяльності; здатні використовувати набуті знання, уміння та навички, необхідні для її успішного виконання; здатні бути активними, ініціативними, відповідальними; здатні правильно організувати власні дії, приймати виважені рішення відповідно до певної ситуації та передбачати їх позитивні й негативні наслідки, а також мають високий рівень усвідомлення можливостей професійного розвитку і самовдосконалення.

Ключові слова: готовність, готовність до професійної діяльності, стан особистості, майбутні філологи, професійна діяльність, професійна підготовка, заклад вищої освіти.

Аристова Н. А. Содержание и сущность готовности будущих филологов к профессиональной деятельности. В статье проанализированы работы украинских и зарубежных ученых для уточнения содержания и сущности понятия «готовность будущих специалистов к профессиональной деятельности». Результаты основательного анализа научной литературы дают возможность утверждать, что невзирая на отсутствие единой мысли относительно понимания содержания и сущности готовности

будущих специалистов вообще и будущих филологов в частности, существующие подходы к интерпретации указанного феномена не есть взаимоисключающими. В многочисленных научных работах «готовность» рассматривают как состояние личности, осознанную установку на будущую деятельность, интегральное личностное явление, желание что-либо сделать, состояние мобилизации всех психофизиологических систем человека. Готовность к профессиональной деятельности, в свою очередь, понимают как определенное психофизическое состояние личности, интегральное личностное явление, интегративное качество личности, стойкую интегральную характеристику личности, гармоничное сочетание убеждений, взглядов, мотивов, знаний, умений, навыков и опыта, определенную ментальную подготовку. Автор дает определение сущности понятия «готовность будущих филологов к профессиональной деятельности». Готовность будущих филологов к профессиональной деятельности трактуется как определенное психофизическое состояние, находясь в котором специалисты филологических специальностей способны ориентироваться и достигать успеха в профессиональной деятельности; способны использовать приобретенные знания, умения и навыки, необходимые для ее успешного выполнения; способны быть активными, инициативными, ответственными; способны правильно организовывать собственные действия, принимать взвешенные решения в соответствии с определенной ситуацией и предвидеть их позитивные и негативные последствия, а также имеют высокий уровень осознания возможностей профессионального развития и самоусовершенствования.

Ключевые слова: готовность, готовность к профессиональной деятельности, состояние личности, будущие филологи, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, заведение высшего образования.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність проблеми вдосконалення підготовки майбутніх філологів не викликає заперечень, оскільки їхня професійна діяльність певною мірою впливає на підготовку висококомпетентних фахівців для різних галузей науки і техніки,

здатних до вияву активності, самостійності, відповідальності, незалежності, автономності, творчості, самовдосконалення й самореалізації в професійній і життєдіяльності, здатних не тільки планувати власну діяльність, а й відповідати за прийняті рішення та вчинки. Зважаючи на це, дослідження, присвячені проблемі формування готовності майбутніх філологів до професійної діяльності у закладах вищої освіти, набувають особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема вдосконалення рівня підготовки майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти розглядається у працях багатьох науковців (К. Кончович [3], Н. Котенко [4], Ю. Пелех [7], Г. Савченко [9], Ю. Соколова [10], І. Тяллева [11], О. Усачева [12; 13], В. Ушмарова [14], Є. Шовгеніна [13], Дж. Моррісон [15]). Проте, вивчення та узагальнення здобутків української та зарубіжної педагогічної думки дає змогу стверджувати, що проблему формування готовності майбутніх філологів до професійної діяльності в недостатній мірі висвітлено в педагогічній літературі. Найбільше розбіжностей знаходимо у розумінні змісту, сутності і структури готовності фахівців різних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності.

Формулювання мети статті. Дискусійний характер трактування понять «готовність» і «готовність до професійної діяльності» в науковій психолого-педагогічній літературі визначає мету статті, що полягає у визначенні змісту і сутності поняття «готовність майбутніх філологів до професійної діяльності» на основі теоретичного аналізу доробків українських і зарубіжних учених.

Методика та процедура дослідження. Для досягнення зазначеної мети і розв'язання поставлених завдань було використано сукупність взаємодоповнюючих теоретичних методів, зокрема теоретико-методологічний і порівняльний аналіз. Їх застосування в процесі дослідження дає змогу вивчити психолого-педагогічну літературу, матеріали конференцій, дисертаційних робіт задля визначення стану та рівня розробленості проблеми формування професійної готовності майбутніх філологів до професійної діяльності, порівняльного – порівняти підходи вчених до розв'язання проблеми та виявлення провідних ідей і напрямів наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз науково - психолого-педагогічної літератури дає нам змогу стверджувати про існування значної кількості різних підходів до трактування сутності понять «готовність» і «готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності». Так, готовність здебільшого розглядають як:

- стан, що характеризує необхідне приготування, підготовку до чого-небудь [2, с. 194];

- бажання зробити що-небудь [2, с. 194];

- стан, в якому людина готова здобути користь з певного досвіду [1, с. 200];

- стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певних дій в результаті оволодіння відповідним набором необхідних знань, умінь та навичок [8, с. 75];

- інтегральне особистісне явище, система якостей особистості, яка забезпечує результативність діяльності спеціаліста, виконання ним визначених функцій [6];

- функціональний стан, який визначає успішність виконання професійних дій [6];

- інтегральна особистісна освіта, що містить стійке прагнення до праці в цій галузі, наявність адекватних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей, що обумовлюють високу ефективність її професійного функціонування саме в цій галузі [5, с. 10];

- цілеспрямоване вираження особистості, що складається з її переконань, поглядів, стосунків, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних якостей, знань, навичок, умінь, установок тощо [5, с. 10].

Українські і зарубіжні науковці, досліджуючи проблему підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей, пропонують різні теоретичні аспекти і наукові підходи до визначення змісту і сутності готовності до професійної діяльності (К. Кончович [3], Н. Котенко [4], Я. Крупський [5], Ю. Пелех [7], Г. Савченко [9], Ю. Соколова [10], І. Тялєва [11], О. Усачева [12; 13], В. Ушмарова [14], Є. Шовгеніна [13], Дж. Моррісон [15]). Так, обґрунтовуючи теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності, Ю. Пелех доходить висновку, згідно з яким готовність майбутнього викладача

є інтегративною якістю особистості, спрямованою на адекватну реакцію щодо можливості ситуативного вирішення універсальних (різнопланових) завдань із допомогою активізації та застосування набутої у навчально-виховному процесі системи компетенцій, що означені за таких умов диференційно-варіативними видозмінами [7, с. 23].

Схожу думку висловлює Н. Котенко, яка досліджує проблему формування готовності до професійної діяльності майбутніх техніків галузі зв'язку. Готовність до професійної діяльності вчена розуміє як «гармонійне поєднання переконань, поглядів, мотивів, знань, умінь, навичок і досвіду, що сприяють успішному виконанню професійних завдань» [4, с. 28]. Готовність до професійної діяльності, на думку Н. Котенко, акумулює професійні знання, уміння і навички, необхідні для успішного виконання професійних обов'язків, а також певні риси особистості. До цих рис учена відносить переконання, здібності, інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, працездатність, емоційність та моральний потенціал. Тобто, учена переконана, що майбутні фахівці готові до професійної діяльності, якщо володіють потрібним теоретичним матеріалом та практичними навичками для виконання того чи іншого завдання в межах обраної професії; здатні адекватно реагувати на ситуації, що виникають у процесі трудової діяльності; уміють знаходити підходи до розв'язання тих чи інших проблем; володіють комунікативними здібностями; а також уміють підтримувати своє фізичне здоров'я з урахуванням шкідливих факторів обраної професії [4].

Г. Савченко стверджує, що готовність майбутніх фахівців банківської справи до аналітичної діяльності засобами моделювання є інтегрованим особистісним утворенням, представленим єдністю мотиваційного, змістового, процесуального та рефлексивного компонентів, що забезпечують конструктивну взаємодію особистості з професійним середовищем шляхом отримання особистісно-значущого й адекватного вимогам соціуму результату аналітичної діяльності [9, с. 8].

Ю. Соколова, яка вивчає проблему формування готовності студентів-філологів до педагогічного проектування в процесі педагогічної практики, готовність студентів-філологів до професійної діяльності розуміє як складну інтегративну якість особистості майбутніх учителів, які володіють теоретичною і психологічною підготовленістю, сформованою професійною

спрямованістю, і які здатні до адаптації в нових умовах роботи в закладах освіти [10, с. 1156-1157].

І. Тяллева розглядає готовність майбутнього вчителя іноземної мови до творчої самореалізації в професійній діяльності як стійку інтегральну характеристику особистості, яка включає особистісний і змістово-операціональний компоненти, що об'єднані творчою позицією. Особистісний компонент досліджуваного феномена, який, на думку вченої, дає змогу розглядати готовність як стійку психічну характеристику особистості, характеризується індивідуальними особливостями особистості і включає мотиваційно-ціннісну, емоційну-вольову і когнітивну складові. Змістово-операціональний компонент відображає функціональність сформованої готовності і визначається загально педагогічною і предметною складовими. Учена слушно додає, що професійна підготовка студентів філологічних спеціальностей має відбуватися в освітньому середовищі вищого навчального закладу, оскільки його організація спрямована на розкриття їхнього творчого потенціалу, розроблення індивідуальної траєкторії їхнього особистісного і професіонального розвитку, що, у свою чергу, і сприяє формуванню готовності майбутніх учителів іноземної мови до успішної педагогічної діяльності [11].

У свою чергу, К. Кончович, досліджуючи проблему формування готовності майбутніх вчителів-філологів до педагогічного спілкування засобами тренінгових технологій, надає власне визначення готовності майбутнього вчителя іноземної мови до професійної діяльності. Так, з точки зору вченої, зазначений феномен є складним динамічним особистісним утворенням, що передбачає наявність певних особистісних якостей і здібностей у студента, необхідних для успішного майбутнього іншомовного педагогічного спілкування та педагогічної рефлексії, а також володіння загальними професійно значущими лінгвістичними, методичними та психолого-педагогічними знаннями [3, с. 31]. Крім того, учена зазначає, що готовність майбутнього вчителя іноземної мови до професійної діяльності включає певні складові, зокрема, соціально-психологічну, морально-етичну, комунікативну, ціннісно-смыслову, кумулятивну, лінгвосоціокультурну і технологічну готовності. Під соціально-психологічною готовністю учена розглядає здатність майбутнього вчителя іноземної мови залучати суб'єктів навчання до іншомовного спілкування, рефлексії,

адекватного сприйняття інших учасників комунікативного процесу, а також використовувати вербальні і невербальні засоби спілкування і механізми комунікативного впливу [3, с. 30]. Морально-етична готовність, на думку науковця, є «здатністю будувати іншомовне педагогічне спілкування на гуманній, демократичній основі, керуватися принципами і правилами професійної етики та етикету, стверджувати особистісну гідність кожного учня у процесі вивчення іноземної мови, ініціювати сприятливий моральний клімат спілкування, долучати учнів до високої культури іншомовної комунікації» [3, с. 30]. Комунікативну готовність майбутнього вчителя іноземної мови К. Кончович розуміє як здатність створювати та підтримувати конструктивний контакт і довірливі стосунки з усіма суб'єктами навчання, забезпечити процес фасилітації, уміння будувати добрі відносини з іншими учасниками комунікативного процесу, створювати сприятливе педагогічне середовище, а також комунікабельність і соціабельність [3, с. 30]. Сформована професійна і моральна позиція вчителя іноземної мови, що базується на гуманістичних, творчих і духовних засадах, пріоритетах і цінностях розвитку повноцінної особистості є, на глибоке переконання вченої, ціннісно-сміисловою готовністю до професійної діяльності [3, с. 31]. Кумулятивну готовність дослідниця розглядає як здатність і досвід майбутнього вчителя іноземної мови використання сукупності лінгвістичних знань в ситуації реальної педагогічної іншомовної міжкультурної комунікації [3, с. 31]. Лінгвосоціокультурною готовністю є здатність майбутнього вчителя іноземної мови до розуміння культури іншого народу, позитивного ставлення до неї, моралі, цінностей крізь призму власної культуру й уміння транслювати цю культуру вихованцям. Крім того, учена зазначає, що вчителя іноземної мови із високим рівнем лінгвосоціокультурної готовності мають уміти ефективно функціонувати в умовах іншого іншомовного середовища з використанням іноземної мови частково або в повному обсязі і здатні навчити цього учнів [3, с. 31]. Під технологічною готовністю майбутнього вчителя іноземної мови К. Кончович розуміє здатність застосовувати різні навчально-виховні засоби, методи, прийоми, різні форми взаємодії в процесі професійної діяльності [3, с. 31].

Цікавим для нашого дослідження є точка зору О. Усачевої й Є. Шовгеніної [12; 13], які, спираючись на наукові доробки

американських учених Дж. Моррісона [15] та Дж. Флетчера [15], запропонували термін «когнітивна готовність перекладача». Услід за Дж. Моррісоном і Дж. Флетчером [15], О. Усачева й Є. Шовгеніна розглядають когнітивну готовність як певну ментальну підготовку, завдяки якій перекладачі здатні діяти індивідуально і компетентно в складних і непередбачених умовах [12; 13]. На думку вчених, до складу такої ментальної підготовки входять знання, уміння, здібності і певне відношення до професійної діяльності. Структуру когнітивної готовності перекладача складають ситуаційна обізнаність і контроль ситуації, пам'ять, трансфер навчання, метакогніція, автоматизм, розв'язання завдань, лідерство, прийняття рішень, розумова гнучкість і креативність, емоції і лідерство [12; 15]. Так, ситуаційну обізнаність і контроль ситуації науковці розуміють як здатність відчувати й осягати всі існуючі елементи поточної ситуації та проектувати процес діяльності на майбутнє. Пам'ять учені трактують як здатність пригадати всі моделі поведінки в проблемних ситуаціях, які виникають. До трансферу навчання дослідники відносять здатність перекладача застосовувати набуті знання й навички, що були засвоєні в одному контексті, до іншого. Метакогніцію розглядають як здатність контролювати, оцінювати, регулювати й покращувати власні когнітивні процеси. Здатність швидко реагувати в несподіваних ситуаціях, не впливаючи суттєво на інші когнітивні процеси є, на думку вчених, автоматизмом. Розв'язання завдань учені інтерпретують як здатність аналізувати поточну ситуацію, визначати цілі і пропонувати план дій до їх досягнення, а прийняття рішень – як здатність аналізувати різні плани діяльності, оцінювати можливий результат у кожному окремому випадку, обирати один і спрямовувати власні ресурси на його здійснення. Такий складник когнітивної готовності перекладача як розумова гнучкість і креативність, є здатністю швидко генерувати, адаптувати і змінювати плани дій, реагуючи на зміни в існуючій ситуації. Останній складник когнітивної готовності перекладача, до якої науковці відносять емоційність, є здатністю створювати й обирати відповідний план діяльності, не дивлячись на емоційний стан і стрес.

Отже, проведений аналіз підходів до розуміння змісту і сутності готовності майбутніх фахівців різних спеціальностей дає нам змогу розглядати готовність майбутніх філологів до

професійної діяльності як певний психофізичний стан, перебуваючи в якому фахівці філологічних спеціальностей здатні орієнтуватися й досягати успіху в професійній діяльності, здатні використовувати набуті знання, уміння та навички, необхідні для її успішного виконання, здатні бути активними, ініціативними, відповідальними, правильно організовувати власні дії, приймати виважені рішення відповідно до певної ситуації та передбачати їх позитивні й негативні наслідки, а також мають високий рівень усвідомлення можливостей професійного розвитку і самовдосконалення.

Висновки. Таким чином, докладний розгляд психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що певні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей в освітньому середовищі вищого навчального закладу висвітлюються в наукових доробках українських і зарубіжних учених, а саме: теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності (Ю. Пелех), формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями (В. Ушмарова), формування готовності майбутніх фахівців банківської справи до аналітичної діяльності (Г. Савченко), формування готовності майбутніх вчителів-філологів до педагогічного спілкування (К. Кончович), формування готовності до професійної діяльності майбутніх техніків галузі зв'язку (Н. Котенко). Проте, незважаючи на теоретично обґрунтовані результати, що виявляються важливими для здійснення подальшого вивчення проблеми вдосконалення підготовки майбутніх філологів, у психолого-педагогічній літературі відсутня єдина думка щодо розуміння змісту і сутності досліджуваного феномену. Ми, беручи до уваги запропоновані підходи до його трактування, розглядаємо готовність майбутніх філологів до професійної діяльності як певний психофізичний стан, перебуваючи в якому фахівці філологічних спеціальностей здатні орієнтуватися й досягати успіху в професійній діяльності, здатні використовувати набуті знання, уміння та навички, необхідні для її успішного виконання, здатні бути активними, ініціативними, відповідальними, правильно організовувати власні дії, приймати виважені рішення відповідно до певної ситуації та передбачати їх позитивні й негативні наслідки, а також мають високий рівень

усвідомлення можливостей професійного розвитку і самовдосконалення.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у визначенні структурних компонентів готовності майбутніх філологів до професійної діяльності, а також у виявленні та обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутніх філологів в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Большой толковый психологический словарь: В 2 т. / Пер. с англ. А. Ребер. – М.: Вече, 2003 – Т.1. – 592 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і ред. В. Г. Бусел. – Київ: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Кончович К. Т. Формування готовності майбутніх вчителів-філологів до педагогічного спілкування засобами тренінгових технологій : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Катерина Тиберіївна Кончович. – Мукачево, 2016. – 300 с.
4. Котенко Н. О. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх техніків галузі зв'язку в процесі навчальних практик : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Наталія Олексіївна Котенко. – Вінниця, 2013. – 277 с.
5. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 72 с.
6. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
7. Пелех Ю. В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Юрій Володимирович Пелех. – Київ, 2010. – 36 с.
8. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – Москва : Педагогика, 1983. – 448 с.
9. Савченко Г. О. Формування готовності майбутніх фахівців банківської справи до аналітичної діяльності засобами моделювання : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика

професійної освіти» / Ганна Олександрівна Савченко. – Харків, 2006. – 21 с.

10. Соколова Ю. А. Критерии готовности студентов-филологов к педагогическому проектированию в процессе педагогической практики / Ю. А. Соколова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 11, 4 (5). – 2009. – С. 1155–1157.

11. Тяллева И. Я. Методологический аспект формирования готовности будущих учителей иностранного языка к творческой самореализации в профессиональной деятельности [Электронный ресурс] / И. Я. Тяллева. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/42062388.pdf> – Название с экрана.

12. Усачева А. Н. Когнитивная готовность переводчика [Электронный ресурс] / А. Н. Усачева. – Режим доступа: https://www.academia.edu/3313304/Когнитивная_готовность_переводчика – Название с экрана.

13. Усачева А. Н. Лингвокогнитивные проблемы конференц-перевода / А. Н. Усачева, Е. А. Шовгенина // Вестник ВолГУ. Сер. 2. Языкознание. – 2011. – №1 (13). – С. 131–137.

14. Ушмарова В. В. Формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти : монографія / В. В. Ушмарова. – Харків : Видавець Рожко С. Г., 2016. – 400 с.

15. Morrison J. E. Cognitive Readiness [Internet Resource] / J. E. Morrison, J. D. Fletcher. – Available at: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/ADA417618.pdf>

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bol'shoj tolkovyyj psychologycheskyj slovar': V 2 t. / Per. s angl. A. Reber. – M.: Veche, 2003 – T.1. – 592 s.

2. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy / Ukl. i red. V. G. Busel. – Kyi'v: Irpin': VTF „Perun”, 2004. – 1440 s.

3. Konchovych K. T. Formuvannja gotovnosti majbutnih vchyteliv-filologiv do pedagogichnogo spilkuvannja zasobamy treningovyh tehnologij : dys.. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoi' osvity» / Kateryna Tyberii'vna Konchovych. – Mukachevo, 2016. – 300 s.

4. Kotenko N. O. Formuvannja gotovnosti do profesijnoi' dijial'nosti majbutnih tehnikiv galuzi zv'jazku v procesi navchal'nyh praktyk

: dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoi' osvity» / Natalija Oleksii'vna Kotenko. – Vinnycja, 2013. – 277 s.

5. Krups'kyj Ja. V. Tlumachnyj slovnyk z informacijno-pedagogichnyh tehnologij : slovnyk / Ja. V. Krups'kyj, V. M. Myhalevych. – Vinnycja : VNTU, 2010. – 72 s.

6. Pedagogichnyj slovnyk / [za red. M. D. Jarmachenka]. – Kyi'v : Pedagogichna dumka, 2001. – 514 s.

7. Psyhologicheskyj slovar' / Pod red. V.V.Davyydova, A.V.Zaporozhca, B.F.Lomova y dr. – M.: Pedagogyka, 1983. – 448 s.

8. Peleh Ju. V. Teoretyko-metodychni zasady cinnisno-smyslovoi' gotovnosti majbutn'ogo pedagoga do profesijnoi' dijal'nosti: avtoreferat dysertacii' na zdobuttja nauk. stupenja dokt. ped. nauk : special'nist' 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoi' osvity» / Jurij Volodymyrovych Peleh. – Kyi'v, 2010. – 36 s.

9. Savchenko G. O. Formuvannja gotovnosti majbutnih fahivciv bankivs'koi' spravy do analitychnoi' dijal'nosti zasobamy modeljuvannja : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoi' osvity» / Ganna Oleksandrivna Savchenko. – Harkiv, 2006. – 21 s.

10. Sokolova Ju. A. Kryteryj gotovnosti studentov-fylologov k pedagogyceskomu proektyrovanyju v processe pedagogyceskoj praktyky / Ju. A. Sokolova // Yzvestyja Samarskogo nauchnogo centra Rossyjskoj akademyy nauk. – T. 11, 4 (5). – 2009. – S. 1155 – 1157.

11. Tjalleva Y. Ja. Metodologycheskyj aspekt formyrovannja gotovnosti budushhyh uchytelej ynostrannogo jazyyka k tvorcheskoj samorealizacyy v professyonal'noj dejatel'nosti [Elektronnyj resurs] / Y. Ja. Tjalleva. – Rezhym dostupa: <https://core.ac.uk/download/pdf/42062388.pdf> – Nazvanye s ekrana.

12. Usacheva A. N. Kognytyvnaja gotovnost' perevodchyka [Elektronnyj resurs] / A. N. Usacheva. – Rezhym dostupa: https://www.academia.edu/3313304/Kognytyvnaja_gotovnost'_perevodchyka – Nazvanye s ekrana.

13. Usacheva A. N. Lingvokognitivnye problemy konferenc-perevoda / A. N. Usacheva, E. A. Shovgenina // Vestnik VolGU. Ser. 2. Jazykoznanie. – 2011. – №1 (13). – S. 131 – 137.

14. Ushmarova V. V. Formuvannja gotovnosti vchyteliv pochatkovoij shkoly do roboty z obdarovanymy uchnjamy v systemi neperervnoij pedagogichnoi' osvity : monografija / V. V. Ushmarova. – Har'kiv : Vydavec' Rozhko S. G., 2016. – 400 s.

16. Morrison J. E., Cognitive Readiness [Internet Resource] / J. E. Morrison, J. D. Fletcher. – Available at: file:///C:/Users/Asus/Downloads/ADA417618.pdf

Aristova N. The content and essence of future philologists' readiness to professional activities. In the article the scientific works by Ukrainian and foreign scientists for specifying the content and essence of the notion "future specialists' readiness to professional activities" are analyzed. The results of the detailed analysis of scientific literature give an opportunity to state that despite the absence of a single viewpoint on understanding the content and essence of the notion "future specialists' readiness to professional activities" in general and future philologists in particular, the existent interpretations of the abovementioned phenomenon are not mutually exclusive. In numerous scientific studies "readiness" is defined as the state of personality, conscious orientation on future activity, integral personal phenomenon, desire to do something, state of mobilizing all psychophysiological systems of a person. Readiness to professional activity, in its turn, is interpreted as a certain psychophysiological state, integral personal phenomenon, integrative person's quality, long-lasting integral characteristics, harmonious combination of beliefs, viewpoints, motives, knowledge, abilities, skills and experience, certain mental training etc. Author gives the definition of the concept "future philologists' readiness to professional activities". The future philologists' readiness to professional activities is defined as a certain psychophysical state in which specialists of philological specialities are able to orient and achieve success in professional activities; able to use the obtained knowledge, abilities and skills to accomplish these activities successfully; able to be active, initiative, responsible; able to organize their own actions, make well-considered decisions in accordance with a certain situation and envisage their positive and negative consequences, and also have a high level of realization of possibilities in the sphere of professional development and self-perfection.

Key words: readiness, readiness to professional activities, state of personality, future philologists, professional activities, professional training, higher education institution.

Отримано 25.01.2018

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СТИЛЮ УПРАВЛІННЯ КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Бойчук О. Г. Формування ефективного стилю управління керівників навчальних закладів. В статті розглянуто стилі керівництва з урахуванням специфіки діяльності навчальної установи задля успішної її діяльності. Вказано на те, що від керівника значною мірою залежить якісне розв'язання фінансово-економічних, господарських справ, результат навчально-виховного процесу, стосунки в колективі, результат роботи та імідж закладу взагалі, що ефективно управління сприяє стабільності і порядку, розв'язанню різноманітних проблем, сприятливому психологічному клімату у колективі, готовності кожного працівника включатись у виконання складного завдання. У кожного керівника складаються певні стереотипи управлінської діяльності, які в теорії управління вважають стилем керівництва.

Метою нашої статті є розглянути формування ефективного стилю управління з урахуванням специфіки діяльності навчальної установи задля успішної її діяльності.

У роботі відображена класифікації стилів керівництва К. Левіна, яка включає демократичний, (колегіальний, товариський), авторитарний (автократичний, адміністративний, вольовий, директивний), ліберальний (вільний, анархічний, нейтральний, формальний). Кожен керівник обирає свій індивідуальний стиль керівництва в якому один або декілька компонентів є провідними. На ефективність стилів керівництва в освітніх установах впливають зовнішні і внутрішні чинники.

В сучасній теорії і практиці управління говорять про «неуспішного керівника». До причин неуспішного керівництва відносять: нереалістичну самооцінку; віру в свою непогрішність; амбітність; невміння хвалити за добру роботу і карати за погану та ін..

Важливою складовою частиною ефективного стилю керівництва є єдність слова і діла в діяльності керівника. Практика показує, що найвищих успіхів у праці досягають ті керівники, які завжди керуються цим принципом.

Можемо стверджувати, що найефективніша діяльність спостерігається у тих колективах, де сформувався демократичний стиль управління: вмiле використання влади i таких психологiчних механiзмiв впливу, як порада, делегування повноважень i вiдповiдальностi, переконання, навчання та iн. Усе це забезпечує позитивну саморегуляцiю колективу, розвиток iндивiдуальної та групової iнiцiативи, результативну діяльність навчальної установи.

У подальших дослідження цікаво буде здiйснити опитування керiвникiв i отримати поради з приводу удосконалення якостi пiдготовки майбутнiх фахiвцiв; розкрити питання зворотного зв'язку, дослідження прагнень студентiв до майбутньої управлiнської діяльності; розглянути вдосконалення стилю керiвництва вiдповiдно до вимог часу тощо.

Ключові слова: стиль управління, керiвник, формування, ефективність управління, лiберальний, авторитарний, демократичний, успішний i не успішний керiвник.

Бойчук А. Г. Формирование эффективного стиля управления руководителей учебных заведений. В статье рассмотрены стили руководства с учетом специфики деятельности учебного учреждения для успешной ее деятельности. Указано на то что от руководителя во многом зависит качественное решение финансово-экономических, хозяйственных дел, результат учебно-воспитательного процесса, отношения в коллективе, результат работы и имидж заведения вообще, что эффективное управление способствует стабильности и порядка, решению различных проблем, благоприятном психологическом климате в коллективе, готовности каждого работника включаться в выполнение сложной заданий. У каждого руководителя складываются определенные стереотипы управленческой деятельности, в теории управления называют стилем руководства.

Целью нашей статьи является рассмотрение формирования эффективного стиля управления с учетом специфики деятельности учебного учреждения для успешной ее деятельности.

В работе отражена классификации стилей руководства К. Левина, включая демократический, (коллегиальный, товарищеский), авторитарный (автократический, административный, волевой, директивный), либеральный (свободный, анархический, нейтральный, формальный). Каждый руководитель выбирает свой индивидуальный стиль руководства в котором один или несколько компонентов

являются ведущими. На эффективность стилей руководства в образовательных учреждениях влияют внешние и внутренние факторы.

В современной теории и практике управления говорят о «неуспешном руководителе». К причинам «неуспешного руководства» относят: нереалистическую самооценку; веру в свою непогрешимость; амбициозность; неумение хвалить за хорошую работу и наказывать за плохую и др. Важной составной частью эффективного стиля руководства является единство слова и дела в деятельности руководителя. Практика показывает, что наивысших успехов в работе достигают те руководители, которые всегда руководствуются этим принципом.

Можем утверждать, что эффективная деятельность наблюдается в тех коллективах, где сформировался демократический стиль управления: умелое использование власти и таких психологических механизмов влияния, как совет, делегирование полномочий и ответственности, убеждения, обучения и др. Все это обеспечивает положительную саморегуляцию коллектива, развитие индивидуальной и групповой инициативы, результативную деятельность учебного учреждения.

В дальнейших исследованиях интересно будет осуществить опрос руководителей и получить советы по поводу усовершенствования качества подготовки будущих специалистов; раскрыть вопрос обратной связи, исследования стремлений студентов к будущей управленческой деятельности; рассмотреть усовершенствование стиля руководства в соответствии с требованиями времени и тому подобное.

Ключевые слова. Стиль управления, руководитель, формирования, эффективность управления, либеральный, авторитарный, демократический, успешный и не успешный руководитель.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства підвищилися вимоги до професіоналів, які повинні виконувати не тільки професійні обов'язки, а й керувати освітніми закладами. Від керівника значною мірою залежить якісне розв'язання фінансово-економічних, господарських справ, результат навчально-виховного процесу, стосунки в колективі, результат роботи та імідж закладу взагалі. Ефективне управління сприяє стабільності і порядку, розв'язанню різноманітних проблем, сприятливому психологічному клімату у колективі, готовності кожного працівника включатись у

виконання складного завдання. Якщо керівник вміє ставити завдання, визначати засоби досягнення мети і методи контролю, управляти думкою колективу, мотивувати працівників на повноцінну роботу та досягати високих результатів, тоді колектив починає працювати як злагоджений механізм. У кожного керівника складаються певні стереотипи управлінської діяльності, які в теорії управління вважають стилем керівництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам дослідження управлінської діяльності в освітніх установах, у тому числі, і вибору оптимального стилю керівництва присвячено ряд публікацій та розвідок таких видатних вітчизняних та зарубіжних вчених як: Б. Андрушків, Л. Карамушка, Н. Коломінський, О. Кузьмін, О. Мармаза, Л. Сергеева, В. Мельниченко, Т. Пучкова, О. Романовський, В. Савчук, В. Травін, Н.Тверезовська, Е. Туник та ін. Науковці у своїх дослідженнях розглядають стилі керівництва з точки зору теорії управління.

Формулювання мети статті. Зважаючи на вищезазначені аспекти, метою нашої статті є розглянути формування ефективного стилю управління з урахуванням специфіки діяльності навчальної установи задля успішної її діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед керівником освітньої установи, як стверджував Кант у праці «Про педагогіку», стоять два людських винаходи які можна вважати самими важкими: «мистецтво управляти і виховувати, але саме на них тримається суспільство». Саме вдале керівництво має сприяти успішній діяльності і розвитку навчальної установи.

У сучасній психолого-педагогічній літературі існує два підходи до розуміння суті керівництва. Частина науковців поділяють думку, що «керівництво» є синонімом «управління». Інші, зокрема Л. Карамушка, розглядають керівництво як один із центральних, командних психологічних елементів управління.

Так, Л. Карамушка вважає, що «стиль управлінської діяльності виявляється при розв'язанні як організаційно-управлінських, так і психологічних ситуацій, а стиль керівництва – тільки при вирішенні власне психологічних ситуацій, причому лише певного типу, пов'язаних із здійсненням впливу на людей, з налагодженням міжособистісних стосунків» [4, с. 2].

Ефективність керівництва залежить від використання певного стилю обраного керівним складом освітньої установи. Стиль керівництва – «цілісна, відносно стійка система методів, способів, прийомів впливу керівника освітньої установи (або групи

керівників) на колектив з метою виконання управлінських функцій, яка характеризується певними індивідуально-типологічними особливостями» [5, с. 179-180]. За Н. Коломінським [6, с. 148], стиль керівництва установою освіти – це система методів, прийомів, засобів, які переважають в управлінській діяльності керівника, а також особливості їх застосування, обумовлені особистістю керівника. В. Співак [10, с. 188] дає своє розуміння стилю: стиль керівництва – це сталі особливості реалізації керівником владо-розпорядчих функцій, які відображають сприйняття ним підлеглих та рівень його особистої культури. В. Шепель [12, с. 143] пояснює стиль роботи керівника як своєрідний стереотип розумових проявів і реальних вчинків, що притаманні даній особистості. Стиль роботи керівника є наочним проявом тих принципів, форм і методів реалізації управлінських завдань, завдяки яким наочно демонструються його особистісно-ділові якості та антропологічна підготовленість. Л. Кравченко [7, с. 24] розуміє стиль роботи менеджера освіти як гнучку поведінку керівника щодо співробітників та учнів, що базується на самоорганізації та самоуправлінні і є орієнтовною на досягнення цілей навчально-виховного закладу та організації загалом. Отож стиль керівництва – це система особистих засобів і способів управлінської діяльності менеджера освіти з метою досягнення поставлених цілей закладу та організації в цілому.

Стилі керівництва можуть бути більш менш ефективними залежно від того, наскільки структурована виконувана робота (вирішуване завдання). Стиль керівництва має певну структуру. У сучасній психолого-педагогічній літературі відомо більше двадцяти структурних елементів стилю керівництва. Л. Карамушка об'єднує їх у шість головних блоків:

«1. Рівень значущості для керівника творчої співпраці з колективом.

2. Ступінь орієнтації керівника на налагодження міжособистісних стосунків у колективі, формування колективу.

3. Тип спілкування керівника з підлеглими.

4. Ступінь урахування в процесі керівництва індивідуально-психологічних особливостей працівників і соціально-психологічних характеристик колективу.

5. Головні методи впливу на працівників.

6. Особливості орієнтації керівника на самого себе» [5, с. 182].

Дана структура відображена у класифікації стилів керівництва К. Левіна. Вона включає: демократичний (колегіальний,

товариський), авторитарний (автократичний, адміністративний, вольовий, директивний), ліберальний (вільний, анархічний, нейтральний, формальний).

Кожному стилю керівництва відповідно до блоків запропонованих Л. Карамушкою характерні певні особливості.

Стилі Блоки	демократичний	авторитарний	ліберальний
Рівень значущості для керівника творчої співпраці з колективом	Орієнтація керівника на сумісну діяльність, активна взаємодія з колективом, колегіальність у прийнятті рішень, врахування пропозицій, побажань, досвіду, новаторства, заохочення самостійності і самодисципліни.	Питання життєдіяльності колективу вирішує одноосібно, не стимулює активності, ініціативи працівників, не прислухається до побажань і пропозицій, не враховує знань і досвіду працівників, надає перевагу зовнішньому контролю, забезпеченню залізної дисципліни, демонстрація вимогливості.	Не втручається у роботу працівників, не стимулює активності, ініціативи, зате вимагає звітності і відповідальності за доручену справу, рідко буває в колективі, керівництво досить часто здійснюють заступники.
Ступінь орієнтації керівника на налагодження міжособистісних	Встановлення психологічного контакту з кожним працівником і	Не надає значення встановленню психологічного контакту з	Байдуже ставиться до налагодження між особистих стосунків,

<p>стосунків у колективі, формування колективу</p>	<p>колективом, повага до працівників, відсутність групи «довірених» людей що мають певні пільги, орієнтація колективу на спільне подолання труднощів.</p>	<p>колективом загалом та з окремими працівниками, неухважно ставиться до працівників, створює довкола себе групу «довірених» осіб, не сприяє формуванню колективу, міжособистісні стосунки напружені, психологічний клімат несприятливий.</p>	<p>формування психологічного клімату у колективі, проблем соціальної адаптації керівників</p>
<p>Тип спілкування керівника з підлеглими</p>	<p>Партнерство і рівноправність, становлення розгалуженої мережі комунікації у колективі, передбачення можливих комунікативних бар'єрів, знаходження адекватних шляхів для їх подолання.</p>	<p>Керівник акцентує увагу на своїй владі над працівниками, підкреслює соціальну дистанцію, комунікація «згори до низу»,</p>	<p>Не вважає за потрібне спілкуватися з підлеглими і не звертає уваги на такі спроби підлеглих, вважає що сам краще розбереться у таких справах</p>
<p>Ступінь урахування потреб і інтересів керівництва індивідуально-</p>	<p>Врахування потреб і інтересів кожного працівника,</p>	<p>Не враховує потреб і інтересів окремих працівників,</p>	<p>Не створює умов для реалізації інтересів окремих</p>

<p>психологічних особливостей працівників і соціально-психологічних характеристик колективу</p>	<p>об'єднання інтересів справи і самого керівника,</p>	<p>застосовує жорсткі адміністративні методи, не дбає про створення умов для професійної самореалізації та самоствердження працівників</p>	<p>працівників, байдужий до нововведень, намагається не помічати поганої роботи працівників або вважає за краще самому вирішити проблему, індивідуально-психологічні особливості працівників не беруться до уваги</p>
<p>Головні методи впливу на працівників</p>	<p>Особистий приклад, пояснення, прохання, переконання, звернення за порадою</p>	<p>Командно-наказові методи, відсутня система заохочення, порушується етика службових відносин керівника і підлеглих</p>	<p>Переважає пасивне невтручання, спостереження «збоку», рідко користується проханням, переконанням, роз'ясненням, наказами і розпорядженнями</p>
<p>Особливості орієнтації керівника на самого себе</p>	<p>Доброзичливе ставлення до критичних зауважень на свою адресу, самокритичність, швидка адаптація до соціальних змін, орієнтований на підвищення</p>	<p>Агресивно ставиться до критичних зауважень на свою адресу, може вжити дисциплінарні санкції до тих хто критикує, негативно</p>	<p>Керівник індіферентний до критичних зауважень, вони для нього нічого не означають</p>

	фахового творчого потенціалу	ставиться до нововведень, не орієнтований на підвищення фахового творчого потенціалу	
--	------------------------------------	--	--

Як бачимо з таблиці кожен стиль має свої позитивні і негативні сторони. Зокрема, демократичний стиль керівництва сприяє ефективній спільній діяльності колективу, а це потребує значних зусиль для забезпечення комунікацій, координації дій працівників, врахування їх індивідуально-психологічних особливостей. Авторитарний стиль спричиняє виникнення у працівників незадоволення, бо не враховуються їх інтереси, можливості, але забезпечується швидкість прийняття рішень що орієнтовані на обов'язкове досягнення результату. Ліберальний стиль відкриває шлях працівникам до ініціативи, самостійності, зате пасивність керівника дезорієнтує колектив і приводить до низьких результатів роботи.

Однак, кожен керівник обирає свій індивідуальний стиль керівництва в якому один або декілька компонентів є провідними. За Н. Коломінським [6, с. 152], індивідуальний стиль керівництва – це оригінальний, новаторський стиль, що дає змогу його власникові домагатися позитивних результатів у керівництві установою освіти. Необхідно зазначити: якщо вибір засобів керівництва здійснюється стихійно або керівник відбирає лише ті засоби, що є зручними для нього, то після їх стабілізації складається певний індивідуальний стиль, суб'єктивно зручний, але не завжди оптимальний, бо не враховуються інтереси колективу. Чим раніше новопризначений менеджер усвідомить важливість і необхідність формування власного стилю керівництва, тим більше виявиться у нього можливостей для вироблення оптимального стилю керівництва, необхідного в даних умовах, тим менше часу і енергії витратить він (метод спроб і помилок) на пошук ефективної діяльності.

На ефективність стилів керівництва в освітніх установах впливають зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх відносять

чинники, що зумовлені соціумом у якому функціонує освітній колектив; зумовлені змістом діяльності та умовами її виконання; пов'язані із соціально-психологічними характеристиками колективу, з яким взаємодіє певний колектив. Щодо внутрішніх чинників, то їх становлять індивідуально-психологічні особистісні характеристики керівника.

Взаємодію певних зовнішніх і внутрішніх чинників можна побачити в урахуванні керівником освітньої установи у процесі керівництва таких показників:

- Типу освітньої організації;
- Специфіки її основної діяльності;
- Поставленими завданнями;
- Умовами їх виконання;
- Способами та засобами діяльності організації;
- Рівнем розвитку організації;
- Стилем, формами і методами роботи вищого керівництва;
- Сходінками управлінської ієрархії самого керівника;
- Відповідністю стилю керівника сподіванням підлеглих;
- Індивідуально-психічними якостями особистості керівника;
- Його авторитетом;
- Рівнем загальної та управлінської культури, освіти керівника;
- Його загальним та управлінським досвідом [9, с. 35].

Незаперечним є факт, що за таких умов прорахувати ситуації не можливо, бо всі запропоновані чинники тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного, інколи вступають у суперечності між накопиченими знаннями, раціональними принципами та методами управління і ступенем оволодіння ними; мірою оволодіння теорією та практикою конкретного стилю роботи; співвідношенням особистого, колективного і суспільного у свідомості керівника; думками і словами; словом і справою; адекватними вимогами до інших і до себе в аналогічних ситуаціях

Вивчення стильових якостей керівників за тестом М. Вудкока і Д.Френсіса показує, що типовими обмеженнями у практиці управління керівників закладів освіти є [1, с. 65]: невміння управляти собою – (вказали 73% з них); недостатні навички вирішення проблем – 47%; недостатня визначеність творчого підходу або його відсутність – 33%; недостатнє розуміння

особливостей управлінської праці – 27%; недостатня здатність керувати, невміння навчати підлеглих; недостатня здатність формувати колектив – 20%; недостатня здатність впливати на оточуючих – 13%.

Важливим для керівників є знання і розуміння ними людей, уміння правильно оцінювати здібності й індивідуальні особливості працівників, прислухатися до думки, порад і рекомендацій членів колективу, підтримувати їхню ініціативу і використовувати її в практичній роботі. Тому сучасний стиль керівництва навчальним закладом повинен відповідати певним вимогам, основними з яких є [2, с. 85]:

- обґрунтований розподіл повноважень і відповідальності між окремими ланками і працівниками апарату управління, в тому числі і між заступниками керівника;

- завчасне інформування членів колективу про потребу та критерії прийняття рішення з того чи іншого питання, а також всебічне залучення їх до підготовки та реалізації рішень;

- доручення виконання конкретних завдань працівникам з урахуванням їх здібностей, навичок та знань; – згуртування колективу, підкріплення існуючих між його членами ділових відносин позитивними неформальними зв'язками.

У іншому випадку існують чинники, які знижуватимуть ефективність роботи керівника навчального закладу [11]:

- не планує роботу (ні свою, ані свого підрозділи);
- виконує спочатку приємну і знайому роботу;
- не довіряє своїм підлеглих і виконує їх роботу сам;
- не вміє залучити до інтересів організації своїх підлеглих;
- спрямовує роботу персоналу безпосередньо, замість керувати шляхом постановки цілей і завдань, спираючись на самоврядування;

- приймає занадто багато рішень за своїх підлеглих, вважаючи, що таким шляхом тримає всі нитки управління у себе;

- не знає своїх підлеглих і цікавиться їх роботою, їх особистими планами у майбутнє;

- не вміє розмовляти відверто у відносинах зі своїми підлеглими;

- не вірить у здібності своїх підлеглих;

- не визначає первинності й важливості своєї роботи і не раціонально використовує робочий час.

В сучасній теорії і практиці управління про такого керівника говорять як про «неуспішного» [3]. До найпоширеніших причин

неуспішного керівництва відносять: нереалістична самооцінка; віра в свою непогрішність; амбітність; невміння хвалити за добру роботу і карати за погану; недостатній аналіз діяльності підлеглих і їх прорахунків; перекладення поразок на плечі працівників, а перемог на себе; незнання потреб і інтересів підлеглих; невміння планувати роботу і передбачати наслідки; виконання за підлеглих відповідальної роботи; виставляння на показ панібратських взаємин з одним із своїх працівників; керівництво роботою підлеглих безпосередньо, замість того, щоб розподілити обов'язки між ними; приймати рішення за підлеглих і таким чином стримувати їх ініціативу.

Щоб не допустити статусу «неуспішного керівництва» варто звернути увагу на те, що ефективність роботи навчального закладу істотною мірою залежить від ціннісно-орієнтаційної єдності членів колективу, яка, у свою чергу, залежить від управління навчальним закладом. Матеріальною основою ціннісно-орієнтаційної єдності колективу є концепція та статут діяльності навчального закладу. На його формування впливає залучення педагогів до розробки, обговорення та прийняття важливих для освітньої установи рішень, впровадження досвіду роботи, різні форми наукової, навчально-методичної роботи, система оцінки діяльності як педагогів так і керівників. Керівник має бути гнучким у виборі того чи іншого стилю управління, який повинен бути об'єктивно доцільним. Він має завжди бути готовим у разі потреби, змінити свою думку і, якщо необхідно, змінити стиль керівництва. Якщо керівник вибрав певний стиль і чітко його дотримується (стиль добре зарекомендував себе у минулому), то може виявитися не здатним здійснювати ефективне керівництво в іншій ситуації і на іншій посаді. Керівник, який хоче працювати ефективніше, отримати від своїх підлеглих максимальну віддачу, не може дозволити собі застосовувати один стиль впродовж всієї кар'єри.

Важливою складовою частиною ефективного стилю керівництва є єдність слова і діла в діяльності керівника. Практика показує, що найвищих успіхів у праці досягають ті керівники, які завжди керуються цим принципом. Відповідальне ставлення до власних планів господарської діяльності, вірність взятим зобов'язанням, неодмінне доведення початої справи до кінця – характерні риси ефективного стилю роботи [8, с. 69].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож кожен стиль керівництва залежить від цілої низки зовнішніх і внутрішніх чинників, взаємодією яких і зумовлено доцільність

використання того чи іншого стилю керівництва в конкретній управлінській ситуації що забезпечується діловитістю, знаннями, досвідом, умінням працювати з людьми, завойовувати їхнє довір'я, очолювати їх працю. Та все ж найефективніша діяльність спостерігається у тих колективах, де сформувався демократичний стиль управління: вмiле використання влади і таких психологічних механізмів впливу, як порада, делегування повноважень і відповідальності, переконання, навчання та ін. Усе це забезпечує позитивну саморегуляцію колективу, розвиток індивідуальної та групової ініціативи, результативну діяльність навчальної установи.

У наступних дослідження цікаво буде здійснити опитування керівників і отримати поради з приводу удосконалення якості підготовки майбутніх фахівців; розкрити питання зворотного зв'язку, тобто дослідження прагнень студентів до майбутньої професійної управлінської діяльності; розглянути вдосконалення стилю керівництва відповідно до вимог часу тощо.

Список використаних джерел

1. Барко В. Розвиток професійних якостей управлінця / І. Барок. – Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №11. – С. 65–80.
2. Баран М. Рівні діяльності керівника-менеджера ВНЗ третього тисячоліття / М. Баран // Вища освіта України. – 2008. – № 4. – С. 45 – 47.
3. Ворощук О. Стиль керівництва як фактор ефективної діяльності навчальної установи/О. Ворощук // Вип. 715. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т., 2014. – С. 43-49.
4. Карамушка Л. Психологія освітнього менеджменту: Навчальний посібник/Л. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
5. Карамушка Л. Психологія управління: Навчальний посібник/Л. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
6. Коломінський Н. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект)/Н. Коломінський. Монографія. – К.: МАУП, 2000.– 286 с.
7. Кравченко Л. Стиль роботи менеджера освіти / Педагогіка математики і природознавства. V Всеукраїнські читання, присвячені пам'яті М.В.Остроградського, 24-25 вересня 2001р. Збірник статей. – Полтава: ПОІППО, 2001.– 72 с.
8. Кредісов А.. Менеджмент для керівників / А. Кредісов, Є. Панченко. – К.: Знання, 1999. – 188 с.

9. Савчук В. Стиль керівництва як фактор впливу на успішну діяльність управлінського персоналу ЗНЗ / В. Савчук// Педагогічний пошук. – 2011. - №1. С. 33-36.
10. Спивак В. Корпоративная культура / В. Спивак.– СПб: Питер, 2001.– 362 с.
11. Тверезовська Н. Взаємовплив професійно-важливих якостей керівника навчального закладу та стилю його керівництва //http://Down loads/nvnu ped_2012_175(3)_50%20(1).pdf
12. Шепель В. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология/В. Шепель. – М.: Нар. образ-е, 1999. – 432 с.
13. <http://kds.org.ua/blog/osnovni-stili-kerivnitstva>

Spisok vikoristanih dzherel

1. Barko V.I. Rozvytok profesiinykh yakostei upravlintsia / I.V. Barok. – Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2004. – №11. – S. 65-80. 364.
2. Baran, M. P. Rivni diialnosti kerivnyka-menedzhera VNZ tretoho tysiacholittia / M. P. Baran // Vyscha osvita Ukrainy. – 2008. – № 4 (Dodatok 1). – S. 45 - 47.
3. Voroshchuk O. Styl kerivnytstva yak faktor efektyvnoi diialnosti navchalnoi ustanovy // Vyp. 715. Pedahohika i psykholohiia. – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. u-t., 2014. – S. 43-49.
4. Karamushka L. Psykholohiia osvitnoho menedzhmentu: Navchalnyi posibnyk/L. M. Karamushka. – K.: Lybid, 2004. – 424 s.
5. Karamushka L. Psykholohiia upravlinnia: Navchalnyi posibnyk/L. M. Karamushka. – K.: Milenium, 2003. – 344 s.
6. Kolomynskyi N. Psykholohiia menedzhmentu v osviti (sotsialno-psykholohichniy aspekt). Monohrafiia. – K.: MAUP, 2000.– 286s.
7. Kravchenko L. Styl roboty menedzhera osvity / Pedahohika matematyky i pryrodoznavstva. V Vseukrainski chytannia, prysviacheni pamiaty M.V.Ostrohradskoho, 24-25 veresnia 2001r. Zbirnyk statei. – Poltava: POIPPO, 2001.– 72 s.
8. Kredisov A.. Menedzhment dlia kerivnykiv / Kredisov A. I., Panchenko Ye. H. – K.: Znannia, 1999. – 188 s.
9. Savchuk V. Styl kerivnytstva yak faktor vplyvu na uspishnu diialnist upravlinskoho personalu ZNZ / V. Savchuk// Pedahohichniy poshuk. – 2011. - №1. S. 33-36.
10. Spivak V. Korporatyvnaya kultura/ V. Spivak.– SPb: Pyter, 2001.– 362 s.

11. Tverezovska N. Vzaiemovplyv profesiino-vazhlyvykh yakosteï kerivnyka navchalnoho zakladu ta styliu yoho kerivnytstva //http://Down loads/nvnau_ped_2012_175(3)__50%20(1).pdf

11. Shepel V. Chelovekovedcheskaia kompetentnost menedzhera. Upravlencheskaia antropohyia/V. Shepel. – M.: Nar. obraz-e, 1999. – 432 s.

12. <http://kds.org.ua/blog/osnovni-stili-kerivnitstva>

Boyчук O. Formation of effective management style at the heads of educational establishments. In the article reviewed styles of guidance taking into account the specifics of the educational institution's activities for its successful functioning. Every leader have certain stereotypes of administrative activity, which in the theory of management consider leadership style.

The purpose of our article is to consider the formation of an effective management style, taking into account the specifics of the activity of the educational institution for the sake of its successful activity.

The work depicts the classification of Levin's K. leadership styles, which includes democratic, authoritarian, liberal. Each manager chooses his own individual leadership style, in which one or more components are leading. The effectiveness of leadership styles in educational institutions depends on external and internal factors.

In modern theory and practice of management speaks about "unsuccessful manager." The reasons for unsuccessful leadership include: unrealistic self-esteem; faith in their dishonor; ambitiousness; the inability to praise for good work and punish for bad and so on.

An important part of an effective leadership style is the unity of words and activities. Practice shows that the highest successes in labor reach those leaders who are always guided by this principle.

We can argue that the most effective activity is observed in those groups where the democratic style of governance is formed: skillful use of power and psychological mechanisms of influence such as counseling, delegation of authority and responsibility, persuasion, training, etc. All of this ensures positive self-regulation of the collective, the development initiatives, and the productive activity of the educational establishment.

In further researches it will be interesting to conduct a survey of managers and get advice for improving the quality of future specialists training; studying the aspirations of students for future management

activities; consider improving the style of leadership in accordance with the requirements of time, etc.

Key words. Management style, leader, formation, efficiency management, liberal, authoritarian, democratic, successful and unsuccessful leader.

Отримано 01.02.2018

УДК 378.011.3-364.43:364.658

А. О. Волошановська
voloshanovskaaa@gmail.com

В. І. Співак
fkspp@ukr.net

**ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЩОДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ
В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Волошановська А. О., Співак В. І. Діагностика готовності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. На сьогоднішній день жодна українська сім'я не застрахована від складних життєвих обставин. Адже проблеми сьогодення лише підсилюють сімейні конфлікти, а неготовність членів сімей визнати кризові ситуації у своїй родині і долати свої сімейні проблеми ні самотійно, ні з допомогою соціально-психологічних фахівців призводить до загострення, як міжособистісних конфліктів між членами сім'ї, так і асоціальних проблем, яких сім'я не може самотійно подолати і в результаті опиняється в складних життєвих обставинах.

Статистичні дані СЖО у межах нашого міста є досить не втішними, так як спостерігається щорічне збільшення кількості сімей з складними життєвими обставинами. Згідно статистики у 2015 році на обліку в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді перебувало 316 сімей, як таких, які зазнають складних життєвих обставин, у 2016 році – 325 сімей, а у 2017 році –

342 сім'ї перебувають у складних життєвих обставинах, у яких мешкає 1077 людей, з них 646 осіб старше 18 років і 431 дитина, віком до 18 років. На наш погляд це достатня кількість осіб, які в силу своїх обставин не в змозі подолати складні життєві обставини і потребують висококваліфікованої допомоги зі сторони спеціалістів. Тому виникає необхідність з'ясувати рівень готовності майбутніх працівників соціальної сфери працювати з категоріями сімей в СЖО.

У статті наведена характеристика дослідження процесу підготовки спеціалістів по соціальній роботі з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, яке дає змогу визначити у майбутніх соціальних працівників рівень знань, умінь і навичок по запобіганню, мінімізації і подоланню складних життєвих обставин у сім'ї.

Ключові слова: соціальний працівник, сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах, підготовка спеціалістів.

Волошановская А. О., Спивак В. И. Диагностика готовности будущих социальных работников по работе с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах. На сегодняшний день ни одна украинская семья не застрахована от сложных жизненных обстоятельствах. Ведь проблемы современности лишь усиливают семейные конфликты, а неготовность членов семей признать кризисные ситуации в своей семье и преодолевать свои семейные проблемы ни самостоятельно, ни с помощью социально-психологических специалистов приводит к обострению, как межличностных конфликтов между членами семьи, так и асоциальных проблем, которых семья не может самостоятельно преодолеть и в результате оказывается в сложных жизненных обстоятельствах.

Статистические данные СЖО в пределах нашего города является весьма не утешительными, так как наблюдается ежегодное увеличение количества семей со сложными жизненными обставинами. Согласно статистике в 2015 году на учете в Центре социальных служб для семьи, детей и молодежи находилось 316 семей, как таковых, которые испытывают сложных жизненных обстоятельствах, в 2016 году – 325 семей, а в 2017 году – 342 семьи находятся в сложных жизненных обстоятельствах, в которых

проживає 1077 чоловік, із них 646 чоловік старше 18 років і 431 дитина в віці до 18 років. На наш погляд це достатнє кількість осіб, які в силу своїх обставин не в стані подолати складні життєві обставини і потребують висококваліфікованої допомоги з боку спеціалістів. Тому виникає необхідність з'ясувати рівень готовності майбутніх працівників соціальної сфери працювати з категоріями сімей з СЖО.

В статті приведена характеристика дослідження процесу підготовки спеціалістів по соціальній роботі з сім'ями, опинившимися в складних життєвих обставинах, яке дозволяє визначити у майбутніх соціальних працівників рівень знань, умінь і навичок по запобіганню, мінімізації і подолаттю складних життєвих обставин в сім'ї.

Ключеві слова: соціальний працівник, сім'ї, опинившимися в складних життєвих обставинах, підготовка спеціалістів.

Соціальний працівник – це посередник між суспільством, соціальною групою, сім'єю та індивідом. Він має відповідну професійну підготовку для надання соціальної допомоги по вирішенню різного роду соціальних проблем. Вимоги до соціального працівника, як до спеціаліста є досить високими. Він повинен володіти фаховими знаннями з психології, соціології, психіатрії, знати законодавство, теорії та методи соціальної роботи, уміти спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси людини, створювати “мережу допомоги” та керувати процесом допомоги [1, с. 117]. Головна задача соціального працівника – в тому, щоб допомогти громадянам, сім'ї, соціальним групам, що опинилися у скрутному становищі, розібратися в ситуації і знайти вихід, використовуючи особисту ініціативу, власну працю та наявні ресурси. Враховуючи те, що соціальний працівник в якійсь мірі має бути універсальним фахівцем, багато чого знати і вміти, виникає загроза підготовки спеціаліста широкого профілю, якому буде бракувати знань для роботи у вузькій спеціалізації. Тому, ми вирішили провести діагностику готовності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, так як на сьогоднішній день проблема сімей з СЖО загострюється, адже

спостерігається щорічне зростання кількості даних сімей. Згідно статистики у 2015 році на обліку в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді перебувало 316 сімей, як таких, які зазнають складних життєвих обставин, у 2016 році – 325 сімей, а у 2017 році – 342 сім'ї перебувають у складних життєвих обставинах, у яких мешкає 1077 людей, з них 646 осіб старше 18 років і 431 дитина, віком до 18 років. На наш погляд це достатня кількість осіб, які в силу своїх обставин не в змозі подолати складні життєві обставини і потребують висококваліфікованої допомоги зі сторони спеціалістів.

Різні аспекти підготовки спеціалістів по роботі з сім'ями, які перебувають в СЖО досліджували такі науковці, як: А.Й. Капська, М.П. Лукашевич, І.І. Мигович, О.М. Мороз, Т.В. Семигіна, та ін.

Метою нашої статті є визначення рівня підготовки майбутніх соціальних працівників, щодо роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

В рамках нашого дослідження ми здійснили аналіз навчального плану підготовки магістра соціальної роботи за спеціальністю соціальне забезпечення та провели анкетне опитування студентів магістрантів соціальної роботи на визначення необхідних знань по роботі з сім'ями, які перебувають в СЖО. Базою дослідження є кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка.

Проаналізувавши навчальний план підготовки магістрів соціальної роботи, можна стверджувати, що всі навчальні дисципліни, діляться на нормативні та вибіркові, нормативні включають в себе дисципліни загальної підготовки та професійної, а до вибіркової відносяться лише дисципліни професійного характеру. Загальний обсяг годин для підготовки магістрів соціальної роботи налічує 2700 години, з них завчальним заняттям виділяється 774 години, а самостійній та індивідуальній роботі – 1926 годин. Отже, кількість часу виділена на самостійне опрацювання навчального матеріалу значно більша від аудиторних занять, це дає можливість з одної сторони навчити студентів самостійно здобувати необхідні знання, що є позитивною стороною, а з іншої сторони може спонукати до розслаблення студента здобувати професійні знання і в майбутньому призведе до халатності або браку знань, умінь і навичок у роботі, що є негативною стороною. Що стосується характеристики дисциплін,

які читаються для підготовки майбутніх соціальних працівників, то в основному вони мають нормативно-правовий та соціально-управлінський характер, і здебільшого направлені на вивчення різних технологій, напрямів та методів роботи у соціальній сфері. Також простежуються дисципліни соціально-психологічного характеру. Окрему увагу приділяється діагностиці, інноваційним технологіям, маркетингу та соціальній експертизі у сфері соціального обслуговування, так як на ці теми виділені окремі дисципліни. Отже, можна стверджувати, що підготовка майбутніх соціальних працівників направлена на всесторонній розвиток спеціаліста, адже здебільшого студент здобуває знання у загальному контексті по роботі в соціальній сфері, вивчаючи набір технологій напрямів та методів роботи підходящих для своєї професії та здобуває мастерство управліти людськими ресурсами. Це в якійсь мірі є позитивним фактором, так як набір навиків по різних технологіях і методах роботи завжди стане у нагоді працюючи у будь-якій галузі соціальної сфери. Проте така підготовка спеціалістів не дає конкретного уявлення по роботі з окремими категоріями населення, тому приходячи на роботу, молодий спеціаліст має великий запас знань, умінь і навичок соціальної роботи в загальному контексті, а конкретизувати свої знання для роботи з визначиною категорією клієнтів, у нашому випадку з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах, зазвичай не може.

Опрацювавши результати анкетного опитування, ми визначили наявність необхідних знань умінь і навичок у студентів-магістрів соціального забезпечення, щодо роботи з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах. Респондентами нашого дослідження виступили студенти-магістри Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, спеціальності соціальне забезпечення 1 та 2 курсу навчання. Вибірка дослідження становила 20 студентів. Опрацювавши отримані результати, ми прийшли до наступних висновків.

На запитання «Як на Вашу думку трактується поняття складні життєві обставини?» 35% (7 осіб) опитаних СЖО розуміють, як важкі ситуації у сім'ї, такі як проблеми із здоров'ям, інвалідність, жорстоке поводження з дітьми, складне матеріальне становище; 30% (6 осіб) студентів відповіли, що СЖО трактується, як

обставини, які не дозволяють людині повноцінно функціонувати у суспільстві; для 25% (5 осіб) респондентів СЖО – це обставини, які людина не може подолати самотійно, та 10% (2 осіб) магістрів соціальної роботи не змогли розкрити поняття складні життєві обставини. Дана характеристика вказує на те, що майже всі студенти в загальному розуміють, що таке складні життєві обставини, але повної відповіді не дав жоден студент. Проте, якщо всі відповіді скласти то вийде повне значення СЖО, адже це перелік обставин, які людина чи сім'я не в змозі подолати самотійно і які спричиняють її соціальну дезадаптацію. Також існує незначний відсоток студентів-магістрантів, які взагалі не змогли розкрити суть поняття складні життєві обставини.

Студентам-магістрам було запропоновано перелік причин, які спричиняють складні життєві обставини, проте не всі причини були взяті із переліку обставин СЖО затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013. Отже, серед лідерів виявилися причини: відсутності житла придатного для проживання, так вважає 13% опитаних; тривалої хвороби, встановленої інвалідності, такої думки 11% респондентів; та відсутності постійного місця роботи, з цим згодні 10% студентів, а також по 9% набрали причини пов'язані із захворюванням одного з членів сім'ї, жорстоке поводження з дитиною у сім'ї, та стихійне лихо. А найменш значимі причини СЖО на думку студентів – це відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав, так думає 5% опитаних, і по 3% мають причини психологічної напруженості між членами сім'ї, та багатодітність. Таким чином, студенти крім офіційних обставин обирали прості причини такі, як захворювання особи, багатодітність, психологічна напруженість у сім'ї та смерть одного із членів родини, за те причину дискримінації осіб, яка передбачена законодавством жоден студент не обрав. Більше з того, проста причина захворюваності члена сім'ї згідно опитаних, виявилася серед лідерів причин СЖО, а от відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав, яка в більшості випадків і спричиняє появу складних життєвих обставин у сім'ї, за даними дослідження стала аутсайдером серед причин СЖО. Тому, можна вважати, що майбутні соціальні працівники не досконало орієнтуються в обставинах СЖО, навіть тих котрі затверджені законодавством України. Безпосередньо обрані студентами причини такі, як захворювання члена сім'ї,

багатодітність та психологічна напруженість в деякій мірі може негативно відобразитися на мікрокліматі сімей, але не є вагомими причинами появи СЖО.

За допомогою таблиці 1 можна охарактеризувати рівень обізнаності студентами потенційних отримувачів соціальних послуг з причин виникнення складних життєвих обставин.

Таблиця 1

Визначення потенційних клієнтів соціальних послуг з причин виникнення складних життєвих обставин.

№	Потенційні отримувачі соціальних послуг з причин виникнення СЖО	К-сть опитаних
1.	Інваліди та діти-інваліди;	19 осіб
2.	Безробітні;	18 осіб
3.	Опікуни (піклувальники) дітей, розлучених із сім'єю;	16 осіб
4.	Особи, у тому числі діти, які постраждали від насильства;	13 осіб
5.	Одинока матір (батько);	12 осіб
6.	Особи, у яких діти перебувають в інтернатних закладах;	7 осіб
7.	Батьки, які ухиляються від виконання батьківських прав;	5 осіб
8.	Члени сімей, які ведуть аморальний спосіб життя;	5 осіб
9.	Діти, розлучені з сім'єю, які не є громадянами України (біженці)	5 осіб
10.	Засуджені до покарання у виді обмеження волі;	4 особи
11.	Батьки у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав;	4 особи
12.	Особи, які виявили намір відмовитися від новонародженої дитини.	3 особи

Отже, варто відзначити, що майже всі опитані вважають, що потенційними клієнтами виникнення СЖО, є інваліди і діти-інваліди, безробітні та опікуни (піклувальники), а менш значимими виявилися засуджені до покарання у виді обмеження волі, батьки, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав та особи, які виявили намір відмовитися від новонародженої дитини. Дані

результати підтверджують низький рівень обізнаності майбутніх соціальних працівників серед потенційних отримувачів соціальних послуг з причин виникнення СЖО. Адже більшість студентів до потенційних клієнтів обрали інвалідів, безробітних та опікунів, і якщо останніх можна вважати потенційними клієнтами соціальної роботи з виникнення СЖО у сім'ї, то перших два види клієнтів мало ймовірно підпадають під категорію клієнтів з СЖО, так вони є безпосередніми клієнтами соціальної роботи, але у інших напрямках. Особи з обмеженими функціональними можливостями прямі клієнти соціального захисту населення, а безробітні вважаються клієнтами центру зайнятості. Проте категорії осіб, які є не лише потенційними клієнтами отримувачів соціальних послуг з причин виникнення СЖО, а є групами ризику з даного напрямку роботи, такі як засуджені; батьки, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав; особи, які виявили намір відмовитися від новонародженої дитини; батьки, які ухиляються від виконання батьківських обов'язків; та члени сімей, які ведуть аморальний спосіб життя, стали для респондентів менш значимими. Це є негативним аспектом у підготовці спеціалістів соціальної роботи.

Відповідаючи на питання «Яка обов'язкова складова необхідна для визначення стратегій втручання соціальної допомоги спрямованої на подолання СЖО сім'ї» 40% опитаних вважають, що обов'язковою складовою є оцінка потреб дитини та її сім'ї, 35% студентів стверджують, що даною складовою є обстеження житлово-побутових умов, а 25% думають, що необхідний аналіз мікроклімату сім'ї. Отже, більша кількість опитаних правильно відповіла на запитання, так як ключовою складовою у визначенні стратегій втручання і необхідності надання допомоги сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах є аналіз потреб клієнта, проте додатковою складовою вважається обстеження житлово-побутових умов проживання сім'ї, що є також правильною відповіддю. Але є відсоток студентів, які не володіють достовірною інформацією по роботі з даною категорією сімей.

Що стосується питання нормативно-правового характеру, то всі опитані стверджують, що нормативно-правове регулювання сімей, які опинилися в СЖО регулюється переважно Міністерством соціальної політики України, що є правильною відповіддю.

В ході нашого дослідження респондентам потрібно було запропонувати напрями та методи роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, проте 65% (13 осіб) студентів-магістрантів не змогли згадати жодного напрямку і методу роботи з даною категорією сімей, і лише 35% (7 осіб) опитаних запропонували деякі напрями та методи роботи для сімей з СЖО а саме: консультування, інформування, тренінги, бесіди, інспектування, патронаж та соціальний супровід. Отже, можна стверджувати, що майбутні спеціалісти з соціальної роботи в малій мірі володіють інструментарієм здійснення соціальної роботи з сім'ями, які зазнають СЖО, адже більшість з опитаних не може підібрати жодних методів роботи з даною категорією клієнтів.

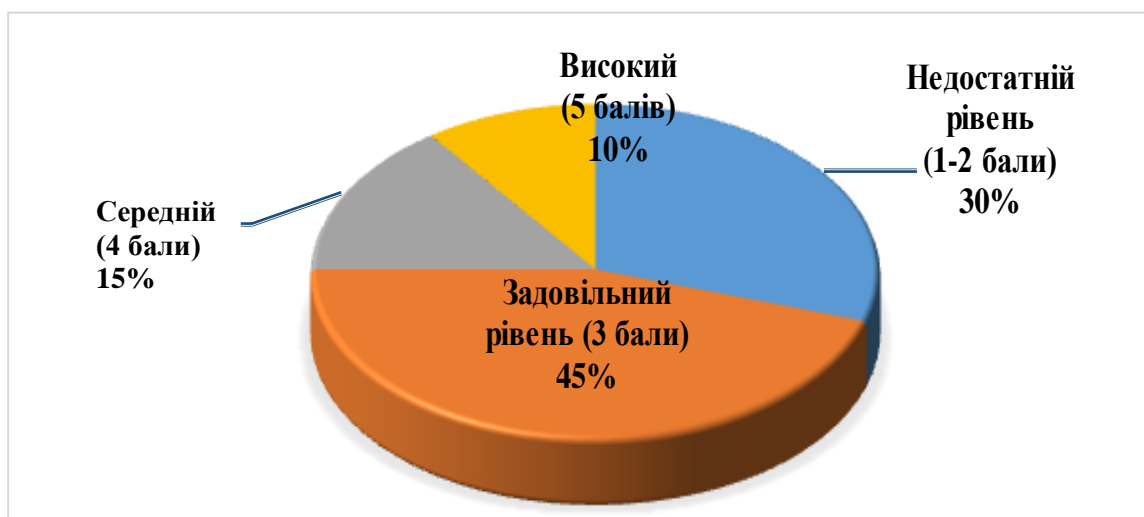

Рис. 1. Самооцінка студентами свого рівня знань і умінь працювати з сім'ями, які опинилися в СЖО.

За допомогою дослідження, ми визначили як насправді студенти-магістранти оцінюють свої можливості працювати з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах. Отже, 45% (9 осіб) опитаних оцінюють свої знання задовільно, 30% (6 осіб) студентів вказують на недостатній рівень володіння необхідними знаннями по роботі з сім'ями в СЖО, 15% (3 особи) респондентів мають середній рівень і лише 10% (2 особи) опитаних оцінюють свої знання та уміння на високому рівні. Дана самооцінка вказує на низький рівень обізнаності студентів у сфері надання послуг сім'ям з складними життєвими обставинами.

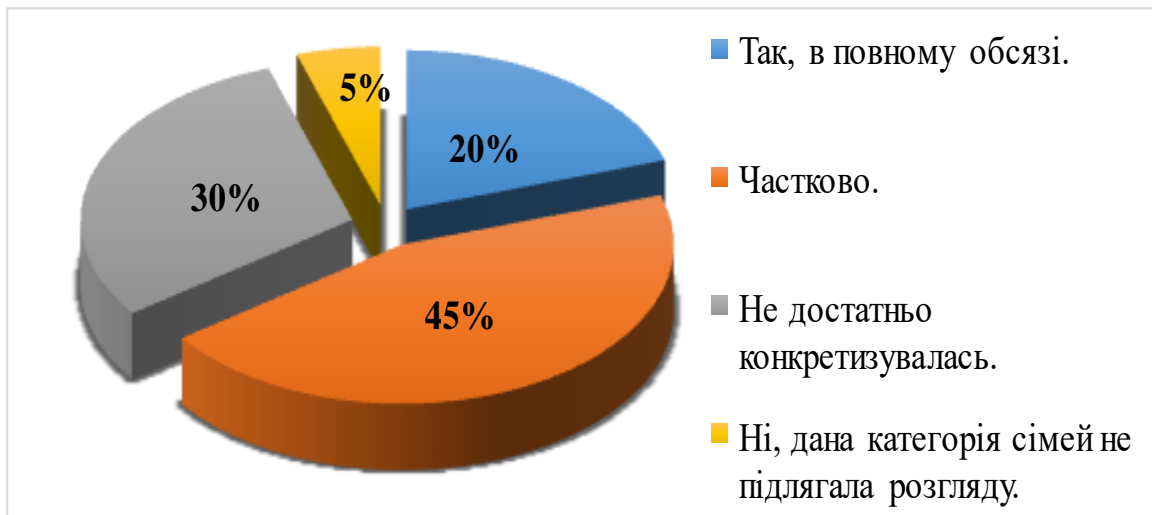

Рис. 2. Надання студентам-магістрам конкретної інформації по роботі з сім'ями, які перебувають в СЖО.

Результати дослідження дають змогу з'ясувати, факт надання студентам вичерпної інформації по специфіці роботи з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах. Отже, 45% (9 осіб) респондентів стверджують, що дана інформація надавалася частково. 30% (6 осіб) опитаних вказують на недостатність інформації, так як сім'ї з СЖО розглядалися в загальному контексті і робота з ними не достатньо конкретизувалась. 20% (4 особи) студентів запевняють, що інформація по здійсненню роботи з даною групою клієнтів надавалася в повному обсязі і 5% (1 особа) опитаних наголошують на тому, що дана категорія сімей не підлягала розгляду. Тому зі слів опитаних можна стверджувати, що висвітлення інформації по специфіці роботи з сім'ями, які перебувають в СЖО для студентів-магістрантів здійснювалося на середньому рівні, адже студенти частково ознайомилися з деталями роботи по даній категорії сімей, так як робота з ними не конкретизувалась, а просто розглядалася в загальному контексті.

Якщо порівнювати засвоєні знання, уміння і навички по роботі з сім'ями, які перебувають в СЖО здобуті під час аудиторних занять чи на практиці, то в основному більшість опитаних стверджують, що більшість інформації і конкретизоване уявлення роботи з даними клієнтами вони здобули на практиці. Підтвердженням цього є відсоткове співвідношення аудиторної інформації і здобутої на практиці, як 40% до 60%.

Отже, проаналізувавши результати опитування, ми визначили низький рівень готовності майбутніх соціальних працівників

працювати з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Адже опитані студенти-магістри поверхнево орієнтуються в обставинах СЖО, навіть тих котрі затверджені законодавством України. Володіють недостатнім рівнем обізнаності потенційних отримувачів соціальних послуг з причин виникнення СЖО. Не можуть підібрати відповідні напрями і методи роботи з сім'ями, які зазнають СЖО, адже 65% (13 осіб) студентів-магістрантів, відповідаючи на запитання анкети, не змогли згадати жодного напрямку і методу роботи з даною категорією сімей. І хоча більшість опитаних в загальному розуміють, що таке складні життєві обставини; орієнтуються в класифікації сімей з СЖО, так як змогли правильно підібрати поняттям (благополучні сім'ї, сім'ї групи ризику, неблагополучні сім'ї та асоціальні сім'ї) їх характеристики; знають, що виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та соціальний супровід таких сімей (осіб) та дітей здійснюються Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а обов'язковою складовою для визначення стратегій втручання соціальної допомоги спрямованої на подолання СЖО сім'ї є оцінка потреб дитини та її сім'ї, а також обстеження житлово-побутових умов проживання родини. Проте, оцінюючи свої можливості працювати з сім'ями у складних життєвих обставинах майже всі студенти оцінили рівень своїх знань та умінь для роботи з даною категорією клієнтів в межах недостатнього та задовільного, тобто до оцінки 3 за 5 бальною шкалою. Дана самооцінка вказує на низький рівень обізнаності студентів у сфері надання послуг сім'ям з складними життєвими обставинами. Підтвердженням браку знань по роботі із зазначеною категорією сімей є результати опитування, які вказують на середній, а в деякій мірі недостатній рівень викладу матеріалу по специфіці роботи з сім'ями, які перебувають в СЖО, адже студенти зазначили часткове ознайомлення їх з деталями роботи по даній категорії сімей, а також надали більшу перевагу здобутим знанням на практиці ніж за допомогою аудиторних занять. Крім недостатнього володіння студентом набору засобів для забезпечення високого професіоналізму у роботі з конкретною категорією клієнтів, ми визначили серед студентів-магістрів намір працювати за здобутою спеціальністю. Результати даного дослідження, виявилися не втішні, адже 55% опитаних не можуть дати відповідь на поставлене

запитання, так як ще не вирішили хочуть бути соціальними інспекторами, чи ні. Зате 35% студентів вже визначилися, і стверджують, що не хочуть працювати по спеціальності. Таку позицію молодих людей можна пояснити трьома чинниками: 1) наявність кризової ситуації у нашій державі; 2) мала заробітня плата у соціальній сфері; 3) невпевненість у власному професіоналізмі. Сукупність цих чинників лякає молодь і призводить до працевлаштування не за спеціальністю.

Таким чином, результати діагностики готовності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з сім'ями, які опинилися в СЖО, вказують на недостатній рівень надання інформації майбутнім соціальним працівникам для конкретної роботи з сім'ями, які зазнають складних життєвих обставин. Адже аналізуючи навчальний план, ми виявили, що висвітлення основних аспектів соціальної роботи з різними категоріями клієнтів проводиться в межах двох дисциплін, тому логічно можна вважати, що вивченню алгоритма проведення соціального обслуговування сімей з СЖО, як окремої категорії клієнтів приділяється мінімум годин, що в кінцевому результаті мінімізує можливість пояснити студентам специфіку роботи з даною категорією клієнтів і спричиняє поверхневність знань, умінь та навичок у роботі з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також, висновки діагностики зазначають низький рівень готовності майбутніх соціальних працівників працювати з сім'ями, які опинилися в СЖО. Адже, проаналізувавши анкетне опитування студентів, можна стверджувати, що магістри соціальної роботи володіють базовими знаннями соціальної роботи з сім'ями, які перебувають в СЖО, але конкретних умінь та навичок по роботі з даною категорією клієнтів вони не мають.

Отже, можна зробити висновок, що підготовка магістрів соціальної роботи здійснюється на середньому рівні, так як взагалі охоплює вивчення специфіки соціальної роботи різних категорій населення. Проте для професіоналізму майбутнього соціального працівника необхідно конкретизувати знання, уміння і навички для кожної сфери соціального обслуговування окремо. Тобто дати можливість студентам не лише засвоїти конкретні знання, алгоритми роботи та послідовність здійснення соціального обслуговування тих чи інших клієнтів, а й змоделювати певне уявлення роботи з окремими клієнтами соціальної роботи та

програти сцинарії конкретних дій по вирішенню різних ситуацій, у нашому випадку, по роботі з сім'ями, які перебувають в СЖО включаючи профілактику, мінімізацію та подолання складних життєвих обставин.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються в розробці програми формування знань умінь та навичок для майбутніх фахівців соціальної сфери, щодо роботи з сім'ями, які опинилися в СЖО, що дозволить конкретизувати специфіку роботи з даною категорією клієнтів.

Список використаних джерел

1. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. – 2-ге вид. / М.П. Лукашевич, І.І.Мигович. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Lukashevich M.P., Migovich I.I. Teorija i metodi social'noi roboti: Navch. posib. – 2-ge vid. / M.P. Lukashevich, I.I.Migovich. – K.: MAUP, 2003. – 168 s.

Voloshanovska A. O., Spivak V. I. Diagnosis of the readiness of future social workers to work with families who were in difficult living conditions. To date, no Ukrainian family is insured against difficult life circumstances. After all, the problems of the present only increase family conflicts, and the unpreparedness of family members to recognize the crisis situation in their family and overcome their family problems, either on their own or with the help of socio-psychological specialists, leads to aggravation of both interpersonal conflicts between family members and asocial problems, which the family cannot self-overcome and ultimately find itself in difficult life circumstances. Statistical data of the LSO within our city is not quite comforting, as there is an annual increase in the number of families with difficult life situations. According to statistics, in the Center for Social Services for Family, Children and Youth, there were 316 families registered in 2015 as having difficulty living conditions, in 2016 - 325 families, and in 2017 - 342 families are in difficult living conditions, in which 1077 people live, including 646 people over 18 and 431 children under the age of 18 years. In our opinion, this is a sufficient number of people who due to their circumstances do not have the ability to overcome complex life

circumstances and require highly skilled assistance from the side of specialists. Therefore, there is a need to clarify the level of readiness of future social workers to work with family groups in LWC.

The article describes the characteristics of the study of the process of training specialists in social work with families who have been in difficult living conditions, which enables them to identify the level of knowledge, skills and abilities of future social workers in preventing, minimizing and overcoming the LSH in the family.

Key words: social worker, families with difficult life circumstances, training of specialists.

Отримано 8.02.2018

УДК 37.013.77

Ю. В. Галецька
yuliyagala@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН НЕУСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Галецька Ю. В. Особливості дослідження причин неспішності молодших школярів. Труднощі адаптації та проблеми навчання у школі можуть мати однакові зовнішні прояви, які відображаються у поведінці дитини, її успішності, стосунках у колективі, але їх причини, фізіологічні та психологічні механізми, їх етіологія можуть бути зовсім різними. Тому важливо вчасно виявити фактори, від яких залежить успішність навчання. Виявлення групи причин неспішності дає змогу розробити зміст подальшої роботи з невстигаючими учнями. Метою нашої статті є висвітлення особливостей дослідження причин неспішності молодших школярів, опис методів, які використовуються при вивченні цієї наукової проблеми, зокрема, особливості використання спостереження, бесіди, тестів, проєктивних методик, вивчення продуктів діяльності для визначення причин неспішності молодших школярів. Визначено етапи психологічного

діагностування шкільної неспішності: констатація того чи іншого порушення в поведінці чи учбовій діяльності конкретної дитини; усвідомлення можливих причин порушення; аналіз конкретних особливостей прояву порушення та висунення передбачень про можливі причини; збір додаткової інформації, необхідної для підтвердження передбачень (гіпотези) шляхом психодіагностики; перевірка передбачень шляхом аналізу усієї сукупності зібраних даних; здійснення корекційної роботи для усунення причин даного порушення. Описано класифікацію невстигаючих дітей на певні групи: діти з неправильним відношенням до навчання; діти, які з труднощами засвоюють навчальний матеріал; діти, у яких несформовані навички навчальної діяльності; діти, які не вміють працювати; діти, у яких відсутні пізнавальні інтереси.

Ключові слова: молодші школярі, початкова школа, причини неспішності, навчальна діяльність, пізнавальні інтереси, методи дослідження, психологічна діагностика.

Галецкая Ю. В. Особенности исследования причин неуспеваемости младших школьников. Трудности адаптации и проблемы обучения в школе могут иметь одинаковые внешние проявления, которые отражаются в поведении ребенка, его успешности, отношениях в коллективе, но их причины, физиологические и психологические механизмы, их этиология могут быть совершенно разными. Поэтому важно вовремя выявить факторы, от которых зависит успешность обучения. Выявление группы причин неуспеваемости позволяет разработать содержание дальнейшей работы с неуспевающими учениками. Целью нашей статьи является освещение особенностей исследования причин неуспеваемости младших школьников, описание методов, используемых при изучении этой научной проблемы, в частности, использование наблюдения, беседы, тестов, проективных методик, изучение продуктов деятельности для определения причин неуспеваемости младших школьников. Определены этапы психологического диагностирования школьной неуспеваемости: констатация того или иного нарушения в поведении или учебной деятельности конкретного ребенка; осознание возможных причин нарушения; анализ конкретных особенностей проявления нарушения и выдвижения предположений о возможных причинах;

сбор дополнительной информации, необходимой для подтверждения гипотезы путем психодиагностики; проверка гипотезы путем анализа всей совокупности собранных данных; осуществление коррекционной работы по устранению причин данного нарушения. Описана классификация неуспевающих детей на определенные группы: дети с неправильным отношением к учебе; дети, которые с трудом усваивают учебный материал; дети, у которых несформированные навыки учебной деятельности; дети, которые не умеют работать; дети, у которых отсутствуют познавательные интересы.

Ключевые слова: младшие школьники, начальная школа, причины неуспеваемости, учебная деятельность, познавательные интересы, методы исследования, психологическая диагностика.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми вивчення причин неспішності молодших школярів полягає у допомозі вчителю диференціювати та виявити можливі причини невстигання учнів, а також створення для невстигаючих учнів педагогічних умов для компенсації за рахунок інших – позитивних сторін особистості. Від правильного встановлення причин неспішності залежить подальший напрямок корекційної та прогностичної роботи з невстигаючими молодшими школярами.

Метою нашої статті є висвітлення особливостей дослідження причин неспішності молодших школярів, опис методів, які використовуються при вивченні цієї наукової проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемою вивчення причин неспішності займалися видатні психологи та педагоги: Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, М. Безруких, Л. Виготський, С. Зінченко, Г. Кумаріна, Н. Менчинська, Н. Мурачковський, Л. Славіна та інші.

Виклад основного матеріалу. З функціональної точки зору метод є певною діяльністю з об'єктом дослідження. Ця діяльність передбачає обов'язкове врахування певних правил побудови конкретного дослідження, застосування певних засобів і прийомів взаємодії з об'єктом вивчення, використання відповідних до характеру даного дослідження способів збору первинної інформації та її обробку, інтерпретацію результатів дослідження з точки зору вихідної теорії [1; 3; 5].

Опишемо методи, за допомогою яких можна визначити причини шкільної неуспішності.

Спостереження як один з основних емпіричних методів психологічного дослідження базується на тому, що будь-які психічні явища так чи інакше проявляються у зовнішній поведінці: в діях, жестах, виразах обличчя, позах, реакціях учня. Спостереження проводиться цілеспрямовано, планомірно, дозволяє досліднику звертати увагу лише на певні прояви поведінки, а не фіксувати безсистемно. Важливою стороною спостереження є його систематичність. Лише систематично, детально продумане вивчення ряду вчинків може дати матеріал для того, щоб зробити обгрунтовані висновки щодо внутрішніх особливостей учня [1].

По можливості, слід уникати прямих оціночних суджень, висновків про мотиви, наміри, потреби учнів, а фіксувати їх поведінку, тобто зовнішні прояви діяльності. Метод спостереження можна використовувати при діагностиці на наявність чи відсутність пізнавальних інтересів, а саме, проводиться спостереження за пізнавальною діяльністю, для діагностики конфліктних переживань, дослідження самооцінки.

Цінні знання про внутрішній світ учнів, уподобання, труднощі у навчанні, наміри щодо майбутнього може дати бесіда. Специфічною ознакою бесіди є те, що вона, як правило, проводиться за певною темою і метою дослідження, в процесі бесіди уточнюються попередньо визначені питання. В залежності від характеру дослідження, бесіда може бути більш стандартизована, коли попередньо фіксуються питання, що підлягають висвітленню, або менш стандартизованою (вільною, пошуковою), коли бесіда є першим етапом комплексного дослідження і саме в ній уточнюються план і технологія майбутнього дослідження. У даному випадку використання бесіди спрямовано на дослідження інтересів учня [3; 4].

Цінний матеріал з найрізноманітніших питань дозволяє одержати застосування методу психологічних тестів. Важливою ознакою тестів є те, що вони мають бути добре сконструйованими, задовольнити вимоги надійності, валідності, тобто виявити саме ті якості, для вивчення яких тести призначаються. Великою перевагою тестів є й те, що вони, будучи стандартизовані, легко піддаються математичній обробці, потребують порівняно мало часу для проведення обстеження. Щоб стати інструментом

психологічної діагностики, тести повинні бути ретельно перевірені щодо їх надійності – валідності, диференціюючої і прогностичної сили [1].

Цікавий матеріал можна одержати, використовуючи метод аналізу продуктів діяльності. Це може бути аналіз самого процесу діяльності і його результатів. Найпростіший приклад такого методу – це докладний аналіз учнівських творів. Письмові твори, малюнки, власні вірші, вироби тощо, свідчать не тільки про те, наскільки повно та правильно учень засвоїв тему чи розділ, а й про те, що його турбує, чого він прагне [4].

Результати діяльності дають можливість побачити приховані властивості мнемічної, розумової діяльності, виявити певні особистісні риси, актуальний емоційний стан, прогнозувати тенденції розвитку. Це можуть бути як спеціально розроблені завдання, так і звичайні завдання з шкільного курсу. Поетапний аналіз процесу розв'язання задач чи виконання інших завдань дає докладнішу інформацію про ступінь засвоєння матеріалу, про оволодіння узагальненим способом дії, про рівень узагальнень, вміння оперувати вивченим матеріалом тощо. Але при такому способі дослідження важко виробити якісь стандартизовані процедури, тому конкретні дії дослідника цілком залежать від цілей дослідження.

На аналізі процесу та результату певної діяльності базуються проєктивні методи, основним завданням яких є розкриття сутності особистості – її прагнень, потреб, спрямованості, емоційних станів. Побудовані вони на тому, що досліджуваний у процесі діяльності виражає свої (можливо приховані) мотиви, тенденції, особисті проблеми, риси особистості. З цією метою використовуються «Тест Роршаха», пропозиції щось намалювати, закінчити незакінчені речення тощо. Особливістю проєктивних методів є те, що досліджуваний дає про себе інформацію, не усвідомлюючи її характеру, що робить проєктивні методи дуже цінним інструментом дослідження, бо дає матеріал, який іншими методами отримати неможливо [1].

У дослідженнях науковців (Ш. Амонашвілі, Л. Венгер, Ю. Гільбух та ін.) називається ще одна складова функція діяльності шкільного вчителя, що носить назву «психодіагностична». Боротьба з неуспішністю починається тоді, коли вона набула яскраво виражену та стійку форму, наклавши відбиток на всю

особистість учні – самооцінку, мотиви діяльності, систему відношень з вчителем, товаришами та батьками. Над первинним недостатнім засвоєнням якого-небудь розділу програми надбудовується цілий комплекс вторинних, а іноді і третинних утворень, і необхідний поглиблений аналіз для того, щоб вирішити, з чого починати корекцію [2] .

Отже, учитель початкових класів повинен знати вікові індивідуальні особливості молодших школярів, знати особливості та закономірності формування в класі позитивного психологічного клімату. Одним із складних завдань психодіагностичної функції учителя є діагностика психічного стану дитини, з якою педагог вступає у контакт. Визначити психічний стан дитини допомагає знання умов її життя, індивідуально-психологічні особливості. Манера поведінки, поза, міміка, жести, голос, інтонація та зміст висловлювань – все це для вчителя, який володіє розвиненою психологічною спостережливістю є інформаційним джерелом [4]. До оперативної психодіагностики можемо віднести усні відповіді школяра, письмові відповіді, окремі вчинки, психічні стани учня, психічні стани групи.

На думку О. Гільбуха неуспішність ділиться на 2 основних типи – загальну та специфічну, причому у першому випадку учень не встигає по кількох основних предметах (читанню, письму, математиці), в іншому – тільки по одному навчальному предмету [2].

У будь-якому випадку перш за все потрібно з'ясувати чи є у школяра відповідні навчальні мотиви. Необхідно встановити причини, що обумовлюють відсутність мотиву. Причинами можуть бути [2; 4]: прогалини в опорних знаннях, вміннях та навичках, які штовхають учня на хронічну неуспішність і, тим самим, відбивають у нього бажання вчитися; недостатній розвиток інтелектуальних здібностей (а також пов'язаних з ним загальних учбових вмінь та навичок); сумніви в своїх силах (при об'єктивно задовільних здібностях); несприятливий статус в системі міжособистісних відносин в класі, складності у спілкуванні з однолітками; антипатія до вчителя, що веде даний предмет.

При специфічному невстиганні вірогідність мають дві гіпотези [2]: антипатія до вчителя; несформованість спеціальних здібностей, що відіграють вирішальну роль у засвоєнні даного

предмету (наприклад, слабкий розвиток фонематичного сприйняття під час вивчення мови у початкових класах).

Діагностика недоліків навчальної діяльності не обмежується тільки виявленням причин неуспішності. Є ще одна суттєва сфера – це співвідношення навчальної діяльності певного школяра наявному рівню його здібностей. При цьому спостерігаються три основних види відхилень і відповідно три типи учнів [5]:

1) ті, які навчаються задовільно або добре, але нижче актуального рівня своїх здібностей (недостатня сформованість мотивів навчальної діяльності);

2) ті, котрі стараються вчитися краще, ніж їм дозволяє актуальний рівень розвитку здібностей, але результати навчання гірше, що пов'язано з емоційним стресом (завищений рівень домагань, гіпертрофія мотивів навчання, частіше всього обумовлена нерівномірними шкільними амбіціями батьків);

3) ті, котрі вчаться задовільно або добре, але могли б вчитися краще, якщо б не мали окремих недоліків та відхилень в розвитку здібностей, а також загальних учбових вмінь та навичок (гіперактивність, нестійкість уваги, несформованість слухати вчителя, раціонально працювати та контролювати свою діяльність).

Що стосується відхилень у поведінці, то з'ясування причин тут також повинно мати характер встановлення диференційованого діагнозу. Найрозповсюджений вид поведінкових відхилень – систематичне порушення дисципліни на уроках, яке може бути викликане найрізноманітнішими причинами. Порушення дисципліни частіше за все обумовлені поганою успішністю, роздратованістю, усвідомленням своєї нещасливої долі, мнимою неповноцінністю, бажанням звернути на себе увагу вчителя та однокласників. Однак, буває і зворотне явище: учень більш-менш усвідомлено виражає протест проти смутку, не завантаженості своїх здібностей, недостатності для цього віку витрати енергії на корисні заняття.

Отже, під час діагностики вчителю слід пам'ятати такі етапи психологічного діагностування [1]: констатація того чи іншого порушення в поведінці чи учбовій діяльності конкретної дитини; усвідомлення можливих причин порушення; аналіз конкретних особливостей прояву порушення та висунення передбачень про можливі причини; збір додаткової інформації, необхідної для підтвердження передбачень (гіпотези) шляхом психодіагностики;

перевірка передбачень шляхом аналізу усієї сукупності зібраних даних; здійснення корекційної роботи для усунення причин даного порушення.

Учитель не завжди може виявити причини різноманітного характеру труднощів в навчально-виховній роботі з учнями різного віку, прогнозувати відхилення у розумовому та особистісному розвитку дитини, допомогти їй у вирішенні конфліктних проблем. Таким чином, учитель повинен попередньо проконсультуватись з психологами, про те, які саме методики можуть бути використані для розв'язання поставлених завдань [4].

Перш за все, психологу необхідно виділити групи невстигаючих учнів та диференціювати роботу з ними в залежності від психологічних причин, які викликають невстигання. У своїй практичній роботі можливо скористатися однією з класифікацій. Так, зокрема, Л. Славіна, поділяє невстигаючих дітей на певні групи [1]: діти з неправильним відношенням до навчання; діти, які з труднощами засвоюють навчальний матеріал; діти, у яких несформовані навички навчальної діяльності; діти, які не вміють працювати; діти, у яких відсутні пізнавальні інтереси.

Н. Менчинська об'єднує ці групи вже по-іншому, а саме [4]: діти з низьким рівнем навчання при збереженні позиції школяра; діти з високим рівнем навчання при втраті позиції школяра; діти з низьким рівнем навчання та з втратою позиції школяра.

Висновки. Важкість адаптації та труднощі навчання у школі можуть мати однакові зовнішні прояви, які відображаються у поведінці дитини, її успішності, стосунках у колективі, але їх причини, фізіологічні та психологічні механізми, їх етіологія можуть бути зовсім різними. Тому важливо вчасно виявити фактори, від яких залежить успішність навчання. Виявлення групи причин неуспішності дає змогу розробити зміст подальшої роботи з невстигаючими учнями.

Список використаних джерел

1. Казачінер О. С. Діагностика як один із засобів подолання неуспішності молодших школярів // Початкова школа. – 2011. – № 1. – С. 51-53.
2. Орлова Л. Шляхи подолання неуспішності учнів // Директор школи. – 2010. – № 10. – С. 21-25.

3. Савченко О. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.

4. Сухенко Т. П. Причини неуспішності учнів і шляхи їх подолання // Завуч. Усе для роботи. – 2011. – № 1/2. – С. 9-26.

5. Туріщева Л. В. Особливості роботи з дітьми, які погано навчаються // Початкове навчання та виховання. – 2010. – № 16-18. – С. 40-42.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Kazachiner O. Diahnostyka yak odyn iz zasobiv podolannia neuspishnosti molodshykh shkolariv // Pochatkova shkola. – 2011. – № 1. – S. 51-53.

2. Orlova L. Shliakhy podolannia neuspishnosti uchniv // Dyrektor shkoly. – 2010. – № 10. – S. 21-25.

3. Savchenko O. Dydaktyka pochatkovoї shkoly. – K.: Heneza, 2002. – 368s.

4. Sukhenko T. P. Prychyny neuspishnosti uchniv i shliakhy yikh podolannia // Zavuch. Use dlia roboty. – 2011. – № 1/2. – S. 9-26.

5. Turishcheva L. V. Osoblyvosti roboty z ditmy, yaki pohano navchaiutsia // Pochatkove navchannia ta vykhovannia. – 2010. – № 16-18. – S. 40-42.

Galetska Y. Peculiarities of research of reasons of unsuccessfulness of junior pupils. The urgency of the problem of studying the reasons for the unsuccessfulness of junior pupils is to help the teacher to differentiate and identify the possible causes of not learning the students, as well as creating for teachers who are not satisfied with the pedagogical conditions for compensation at the expense of others, the positive aspects of the person. The difficulties of adaptation and problems of studying at school may have the same external manifestations, which are reflect in the behavior of the child, her success, relationships in the team, but their causes, physiological and psychological mechanisms, their etiology can be quite different. Identifying a group of reasons for unsuccessfulness allows you to develop the content of further work with pupils. The purpose of our article is to highlight the peculiarities of the study of the reasons for the unsuccessfulness of the junior pupils, a description of the methods used in the study of this scientific problem, in particular, the features of the use of observation, conversations, tests, projective techniques, the study

of products of activity to determine the reasons for the unsuccessfulness of junior schoolchildren. The classification of disadvantaged children for certain groups is describe: children with irregular relation to learning; children who have difficulty learning the material; children with unformed learning skills; children who do not know how to work; children who lack cognitive interests. From the correct establishment of the reasons for unsuccessfulness, the further direction of correctional and predictive work with the disadvantaged junior pupils depends.

Key words: junior schoolchildren, primary school, reasons of unsuccessfulness, educational activity, cognitive interests, methods of research, psychological diagnostics.

Отримано 09.02.2018

УДК 37.013.42. – 055.26

Н. С. Гевчук

antnata@ukr.net

Н. В. Боршуляк

borshuljak2017@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ІЗ ЖІНКАМИ, ЩО МАЮТЬ РИЗИК ВІДМОВИ ВІД ДИТИНИ

Гевчук Н. С., Боршуляк Н. В. Особливості роботи фахівця соціальної сфери із жінками, що мають ризик відмови від дитини. У статті подано аналіз теоретико-методичних засад проблеми щодо виникнення ризиків у жінок відмови від новонародженої дитини.

Окреслено основні проблеми сучасних українських сімей, що можуть стати наслідком та спричинити ризик відмови подружжя від дитини. Представлено аналіз проблеми порушення механізму формування материнства як соціального явища в суспільстві. Визначено найбільш поширені психологічні (психологічний інфантилізм та соціальна незрілість, зміщений локус контроль, низька, амбівалентна самооцінка, схильність до вживання

алкогольних та наркотичних речовин) та соціальні (низькі матеріальні доходи сім'ї, бідність, безробіття, відсутність житла та ін.) проблеми жінок, які мали намір відмовитися від дитини.

Представлено результати експериментального дослідження готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків. Описано основні етапи експерименту: констатувальний, формувальний, контрольний зріз. Проаналізовано результати проведення анкетування. Охарактеризовано 3 основних показники готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків: когнітивний, емоційно-мотиваційний, соціально-економічний.

Підкреслено важливість впровадження в практику Кам'янець-Подільського консультативного пункту Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у жіночій консультації, соціально-профілактичної програми «Я – майбутня мама!»

Представлено опис основних форм і методів, які доцільно використовувати у процесі соціальної роботи з жінками та сім'ями, які мають ризик відмови від дитини. Виокремлено та описано етапи роботи фахівця соціальної сфери із жінками та сім'ями, які мають ризик відмови від дитини.

Визначено перспективні та пріоритетні напрями подальших досліджень у сфері соціальної роботи з жінками та сім'ями, що мають ризик відмови від дитини.

Ключові слова: сім'я, сім'ї, які мають ризик відмови від дитини, батьківські обов'язки, материнство, показники готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків, фахівець соціальної сфери.

Гевчук Н. С., Боршуляк Н. В. Особенности работы специалиста социальной сферы с женщинами, которые имеют риск отказа от ребенка. В статье подан анализ теоретико-методических принципов проблемы относительно возникновения рисков у женщин отказа от новорожденного ребенка.

Очерчены основные проблемы современных украинских семей, которые могут стать следствием и повлечь риск отказа супругов от ребенка. Представлен анализ проблемы нарушения механизма формирования материнства как социального явления в обществе. Определены наиболее распространенные психологические (психологический инфантилизм и социальная незрелость, смещенный локус контроля, низкая самооценка,

склонность к употреблению алкогольных и наркотических веществ) и социальные (низкие материальные доходы семьи, бедность, безработица, отсутствие жилья и др.) проблемы женщин, которые намеревались отказаться от ребенка.

Представлены результаты экспериментального исследования готовности будущих матерей к выполнению родительских обязанностей. Описаны основные этапы эксперимента: констатирующий, формирующий, контрольный срез. Проанализированы результаты проведения анкетирования. Охарактеризовано 3 основных показателя готовности будущих матерей к выполнению родительских обязанностей: когнитивный, эмоционально-мотивационный, социально-экономический.

Подчеркнута важность внедрения в практику Каменец-Подольского консультационного пункта Центра социальных служб для семьи, детей и молодежи в женской консультации, социально-профилактической программы «Я - будущая мама!»

Представлено описание основных форм и методов, которые целесообразно использовать в процессе социальной работы с женщинами и семьями, которые имеют риск отказа от ребенка. Выделены и описаны этапы работы специалиста социальной сферы с женщинами и семьями, которые имеют риск отказа от ребенка.

Определены перспективные и приоритетные направления дальнейших исследований в сфере социальной работы с женщинами и семьями, которые имеют риск отказа от ребенка.

Ключевые слова: семья, семьи, которые имеют риск отказа от ребенка, родительские обязанности, материнство, показатели готовности будущих матерей к выполнению родительских обязанностей, специалист социальной сферы.

У сучасній українській державі сімейні відносини потребують особливої уваги та піддаються небезпеці. Проблеми певної частки сучасних українських сімей добре відомі: погіршення умов життєдіяльності, руйнування моральних цінностей і принципів, ослаблення виховного потенціалу сімей, втрата фундаментальних людських цінностей, низький матеріальний достаток, житлово-побутова невлаштованість, безробіття, психологічне і фізичне насильство над дітьми, дисгармонія міжособистісних відносин, відсутність взаємоповаги, жорсткість, алкоголізм, наркоманія [4, с. 37].

Ми проаналізували різні теоретичні праці вчених, які висвітлюють низку проблем, пов'язаних із різними аспектами батьківства, зокрема: дослідження проблеми готовності молоді до створення сім'ї, формування педагогічної культури майбутніх батьків, а також особливості просвітницької роботи з ними (Т. Алексеєнко, О. Лемещенко, Р. Овчарова, О. Песоцька, В. Постовий, І. Трубавіна та ін.); соціально-педагогічних аспектів роботи з молоддю в напрямку формування її готовності до батьківства (О. Безпалько, І. Бех, Т. Веретенко, О. Докукіна, І. Зверєва, А. Капська, А. Конончук, Г. Лактіонова, Л. Міщик, С. Харченко, та ін.).

Незважаючи на те, що проблема відмови матері від дитини достатньо широко представлена у соціально-психологічній та педагогічній літературі, де їй присвячена велика кількість робіт як серед вітчизняних (Г. Брехман, В. Брутман, А. Варга, О. Лемещенко, І. Хамітова та ін.), так і зарубіжних дослідників (К. Бонне, Д. Боулбі, Д. Віннікот, та ін.), варто зазначити, що на сьогоднішній день існує проблема щодо розробки, реалізації та впровадження ефективних засобів впливу на процес припинення розпаду життєво-необхідних зв'язків між матір'ю та дитиною.

На думку О. Лемещенко, індивідуалізація і споживча орієнтація, плюралізація життєвих стилів, переоцінка цінностей в українському суспільстві на тлі перманентної соціально-економічної кризи, які зумовили трансформації в шлюбно-сімейній сфері, деструктивно впливають на стан і розвиток інституту сім'ї. Дослідниця зазначає, що у сфері шлюбу спостерігається високий рівень конфліктності і збільшення кількості розлучень; зростає кількість неповних (материнських) сімей; поширюється материнство поза шлюбом [4, с. 38].

Відзначаючи глибинний взаємозв'язок даних досліджень, підкреслимо, що відмова матері від дитини є травмою як для дитини, так і для самої матері. На процес порушення механізму формування материнства великий вплив має попередній життєвий досвід жінки з моменту її народження, дитинства, юності і до появи на світ власної дитини. За даними багатьох досліджень, явище відмови від дитини є найбільш поширеним серед жінок у віці від 16 до 25 років, які, здебільшого, офіційно незаміжні, не мають постійного місця роботи та проживання, із досить низьким рівнем загальної та професійної освіти, схильні до нездорового способу життя, часто походять із нестабільних сімей, в яких відмічається порушення дитячо-батьківських зв'язків та внутрішньосімейних

стосунків [2].

Звернемося до аналізу типових проблем жінок та сімей, які мають ризик відмови від дитини. Так, науковці (Т. Журавель, З. Кияниця) серед найбільш поширених психологічних проблем жінок, які мали намір відмовитися від дитини, виокремлюють: психологічний інфантилізм та соціальна незрілість; зміщений локус контроль; високий рівень психологічної травматизації; низька, амбівалентна самооцінка; низький рівень стресостійкості; наслідки деприваційних явищ після перебування в інтернатному закладі; схильність до вживання алкогольних та наркотичних речовин [6].

До типових соціальних проблем, труднощів сімей, в яких є ризик відмови від дитини, дослідники відносять такі: низькі матеріальні доходи сім'ї, бідність; безробіття; відсутність родичів чи їхньої підтримки; наявність у сім'ї кількох неповнолітніх дітей; відсутність власного житла або належних умов проживання у наявному помешканні; відсутність позитивної моделі сім'ї та батьківської поведінки; відсутність настанови на материнство та прихильності до дитини; низький виховний потенціал жінки; відсутність реєстрації, документів, що посвідчують особу жінки тощо [6].

Проаналізувавши теоретичні основи проблеми ризиків відмови сімей та жінок від дітей, зокрема в умовах діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, ми визначили, що дана проблема потребує удосконалення технологій, змісту та методів навчання майбутніх матерів основам психології сімейного життя, враховуючи вікові інтереси, міжособистісні взаємовідносини і статево-рольову ідентифікацію у батьківській сім'ї.

Протягом 2016-2018 р. нами було розроблене та впроваджене експериментальне дослідження, яке реалізовувалося протягом наступних етапів:

1. Констатувальний експеримент мав на меті визначення готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків.

2. Формувальний – розробка та впровадження Програми формування готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків.

3. Контрольний експеримент (зріз) – повторне оцінювання готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків з використанням комплексу діагностичних методик з метою

виявлення сформованості когнітивного, емоційно-мотиваційного, соціально-економічного показників.

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології) та жіночої консультації Кам'янець-Подільського пологового будинку, Хмельницької області.

У дослідженні взяли участь 84 особи жіночої статі (контрольна група) віком від 18 до 25 років. З огляду на складність експериментального дослідження готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків, респонденти дослідження були розподілені на групи: I група – 48 дівчат (студентки факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка); II група – 36 вагітних жінок, які знаходяться на обліку у жіночій консультації Кам'янець-Подільського пологового будинку.

В рамках констатувального експерименту, ми, проаналізувавши різні підходи до поняття готовності, зокрема, А. Касаревич, С. Ковальова, А. Сізанова та інших, виокремили 3 основних показники готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків: когнітивний, емоційно-мотиваційний, соціально-економічний. На констатувальному етапі дослідження нами була розроблена анкета «Моє ставлення до батьківства та сімейного життя», яка містила 17 запитань, побудованих у відповідності до визначених нами компонентів. Коротко охарактеризуємо деякі із питань.

Аналіз відповідей респондентів, щодо визначення та розуміння поняття «сімейного життя», показав такі результати: «сімейне життя – це союз двох людей, різної статі»: так вважають 12% дівчат; «сімейне життя – це казка, щастя, кохання»: здебільшого таке визначення давали студентки – 28%, і лише 8% вагітних; «сімейне життя – це обов'язок перед людством продовжувати людський рід»: 13% дівчат та 9% юнаків; «сімейне життя – це взаєморозуміння та любов між чоловіком та дружиною, ведення ними спільного господарства, виховання дітей та гармонія між членами сім'ї»: 24% дівчат та 28% вагітних; «сімейне життя – це велика кількість обов'язків, з якими потрібно справлятися разом»: 40% дівчат-студенток та 35% вагітних.

Отримані дані показують, що досліджувані розуміють, в основному, сімейне життя лише як союз двох людей, оснований на

почуттях. У таких визначеннях проявляється недостатність знань про цілі шлюбу.

Дані дослідження щодо оцінки власної психологічної готовності респондентів, найближчим часом стати матір'ю, можна простежити на Рис. 1. Отже, як показують отримані дані, існує відмінність у психологічній готовності респондентів найближчим часом стати матір'ю. Так, у групі дівчат-студентів показник «максимально готова» спостерігається лише у 2% опитаних, тоді, як серед вагітних дівчат – 22%. Не готові зовсім до материнства на даний момент 67% дівчат-студентів і 5% вагітних.

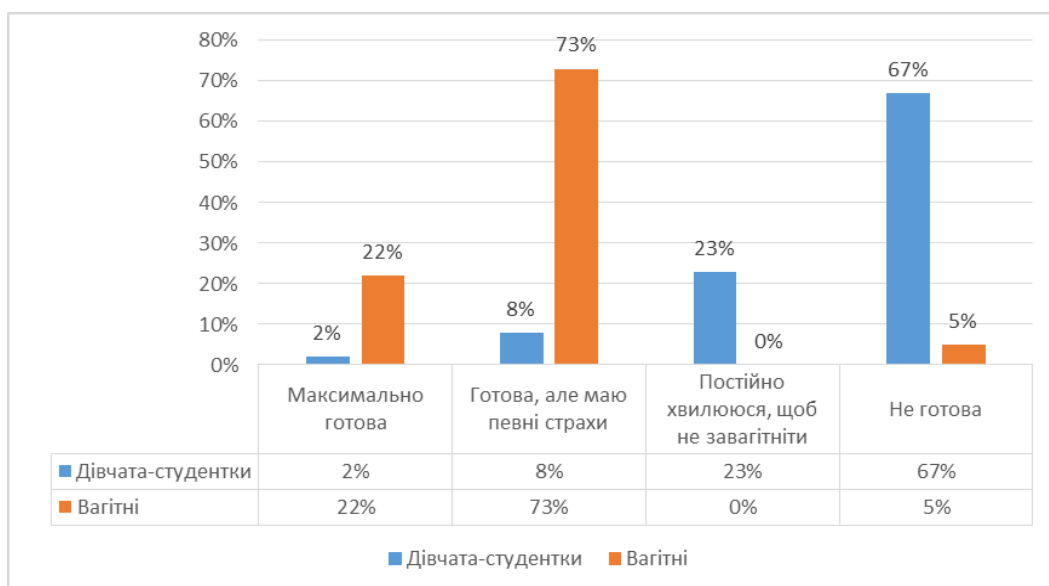

Рис. 1. Оцінка психологічної готовності респондентів, найближчим часом стати матір'ю

Вивчення питання можливості відмовитися від власної дитини після народження показало такі результати: «ні за яких обставин не відмовилися б» - 69% опитаних; «відмовилися б, якщо це була б незапланована вагітність поза шлюбом» - 8%; «відмовилися б, якщо не було б де жити і коштів, щоб забезпечувати дитину усім необхідним» - 5%; 12% опитаних сказали, що в залежності від життєвих обставин.

Для того, щоб сформувати експериментальну групу дослідження, ми в анкеті запропонували дівчатам дати відповідь на питання щодо бажання приймати участь у соціально-профілактичній програмі «Я – майбутня мама!». Таким чином, на даному етапі, була сформована експериментальна група у складі 18 респондентів: 7 вагітних жінок, які знаходяться на обліку у жіночій консультації Кам'янець-Подільського пологового будинку та 11 дівчат – студентки факультету корекційної та соціальної

педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

На формувальному етапі дослідження, на основі отриманих результатів констатувального експерименту, нами була розроблена та впроваджена в практику Кам'янець-Подільського консультативного пункту Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у жіночій консультації, соціально-профілактична програма «Я – майбутня мама!» Дана програма була побудована у відповідності до зазначених нами компонентів готовності майбутніх матерів до виконання батьківських обов'язків. Тривалість програми: 3 місяці, 1 раз на тиждень, одне заняття розраховане на 2 години.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна окреслити основні форми і методи соціальної роботи, які доцільно використовувати у процесі роботи з жінками та сім'ями, які мають ризик відмови від дитини. Отже, стандартною формою роботи у пологовому будинку з жінкою, яка має намір відмовитися від дитини, є бесіда, під час якої застосовуються різні прийоми та методи. Виокремлюють кілька етапів її проведення.

Першим етапом є налагодження контакту. Для вирішення цього завдання можна застосовувати такі техніки та прийоми: організація простору бесіди, контакт очей, «розминка» (обговорення коротеньких тем, що безпосередньо не стосуються проблеми), емпатійні висловлювання тощо. Другим етапом є дослідження запиту. Головне завдання на цьому етапі – стимулювати жінку до вербалізації своїх почуттів, переживань стосовно ситуації, обговорення наслідків розлучення з дитиною для матері та немовляти. Третій етап – етап розроблення плану вирішення проблеми, якщо на попередньому етапі вдалося переконати жінку не залишати немовля, або вона перебуває у стані прийняття остаточного рішення. Реалізуючи завдання цього етапу, спеціаліст застосовує такі техніки та прийоми, як: інформаційне повідомлення, аргументація, резюмування, інтерпретація, формулювання альтернатив подолання проблеми. Четвертий етап, завершення бесіди з жінкою, передбачає підбиття підсумків, аналіз результатів бесіди і загальне окреслення змісту подальших дій, впевненості у спроможності жінки подолати проблеми. [6].

Пріоритетними та перспективними напрямками дослідження щодо особливостей роботи фахівця соціальної сфери із жінками, що мають ризик відмови від дитини вважаємо визначення впливу

чоловіка (батька дитини) на рішення жінки відмовитися від дитини; варто зосередити увагу на дослідженні та розробці технологій формування відповідального ставлення до батьківства у молоді; а також у підготовці фахівців до діяльності з формування відповідального ставлення до батьківства, удосконалення та реалізація просвітницьких програм щодо формування материнських та батьківських обов'язків.

Список використаних джерел

1. Алексеевко Т. Ф. Педагогичні проблеми молоді сім'ї : навч. посіб. / Т. Ф. Алексеевко. – К. : ІЗМН, 1997. – 96 с.
2. Братусь І. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини (методичні матеріали) / І. Братусь, А. Гулевська-Черниш, Т. Лях // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 5. – С. 36-49.
3. Конончук А. І. Дослідження готовності молодих жінок до материнства : соціально-педагогічні аспекти. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 8 (52). – С. 348-354.
4. Лемещенко О. Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників готовності до усвідомленого батьківства : дис. канд. псих. наук : 19.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Северодонецьк. – 2016. – 224 с.
5. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя : автореф. дис. канд. пед. Наук : 13.00.05 / ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2010. – 22 с.
6. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред. : Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Alekseenko T. F. Pedagogichni problemi molodoї sim'ї : navch. posibn. / T. F. Alekseenko. – K. : IZMN, 1997. – 96 s.
2. Bratus' I. Formuvannja navichok usvidomlenogo bat'kivstva ta rannij rozvitok ditini (metodichni materiali) / I. Bratus', A. Gulevs'ka-

Chernish, T. Ljah // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2002. – № 5. – S. 36-49.

3. Kononchuk A. I. Doslidzhennja gotovnosti molodih zhinok do materinstva : social'no-pedagogichni aspekti. // Pedagogichni nauki: teorija, istorija, innovacijni tehnologii. – 2015. – № 8 (52). – S. 348-354.

4. Lemeshhenko O. R. Socialno-psihologichni umovi formuvannja u starshoklasnikiv gotovnosti do usvidomlenogo bat'kivstva : dis. kand. psih. nauk : 19.00.05 / Shidnoukraïns'kij nacional'nij universitet imeni Volodimira Dalja. – Severodonec'k. – 2016. – 224 s.

5. Leshhenko O. G. Social'no-pedagogichni umovi formuvannja vidpovidal'nogo stavlennja do bat'kivstva u molodogo podruzhhja : avtoref. dis. kand. ped. Nauk : 13.00.05 / LNPU im. Tarasa Shevchenka. – Lugans'k. – 2010. – 22s.

6. Social'na robota z vrazlivimi sim'jami ta dit'mi : posib. u 2-h ch.; Ch. 2 (Social'na robota z vrazlivimi sim'jami ta dit'mi) / A. V. Anosova, O. V. Bezpalko, T. P. Cjuman ta in. / Za zag. red. : T. V. Zhuravel', Z. P. Kijanici. – K. : OBNOVA KOMPANI, 2017. – 352 s.

Gevchyk N. S., Borshyliak N. V. Features of work of specialist of social sphere are with women that have a risk of abandonment from a child. In the article the analysis of principles of problem is given in relation to the origin of risks for the women of abandonment from a new-born child.

The basic problems of modern Ukrainian families that can become a consequence and entail the risk of refuse of the married couples from a child are outlined. The analysis of problem of violation of mechanism of forming of maternity is presented as the social phenomenon in society. The psychological (psychological infantilism and social immaturity, control is displaced, subzero, амбівалентна self-appraisal, propensity to the use of alcoholic and narcotic substances) and social (subzero material acuestss of family, poverty, unemployment, absence of accommodation and other) problems of women, that intended to give up a child, are most widespread certainly.

The results of experimental research of readiness of future mothers are presented to implementation of paternal duties. The basic stages of experiment are described: control, forming, control cut. The results of realization of questionnaire are analysed. It is described 3 basic indexes of readiness of future mothers to implementation of paternal duties : kognitiv, emotionally-motivational, socio-economic.

Importance of introduction is underline in practice of the Kam'ianets'-Podil's'kyi consultative point of Center of social services for family, children and young people in woman consultation, socialprophylactic program "I am a future mother"!

Description of basic forms and methods, that it is expedient to use in the process of social work with women and families that have a risk of abandonment from a child, is presented. The stages of work of specialist of social sphere are distinguished and described with women and families that have a risk of abandonment from a child.

Perspective and priority directions of further researches are certain in the field of social work with women and families that have a risk of abandonment from a child.

Key words: family, families that have risk of abandonment from a child, paternal duties, maternity, indexes of readiness of future mothers to implementation of paternal duties, specialist of social work.

Отримано 23.01.2018

УДК 378.01

О. М. Гомонюк
elena_gomonyuk29@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Гомонюк О. М. Використання педагогічних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів у вищих закладах освіти. В статті розкрито технологію формування професійної культури майбутніх менеджерів як певної проекції теорії й методики на практичну реалізацію поставленої мети і завдань (макротехнологія), що передбачає мікротехнологію, спрямовану на забезпечення розвитку кожного з компонентів: мету й завдання, відбір адекватного змісту, форм і методів, на основі чого будується педагогічний процес; діагностику рівнів сформованості кожного компонента.

Під час проведення дослідження з'ясовано, що мікротехнологія передбачає організацію спілкування, в тому числі духовного, на основі діалогової взаємодії, ціннісного обміну й ділового співробітництва в процесі міжособистісного спілкування при засвоєнні системи знань та вмінь; формування відношень, активного емоційного підкріплення когнітивної діяльності; індивідуальну та групову роботу з метою усунення стресових чинників на заняттях; актуалізацію минулого досвіду студентів і подолання психологічних бар'єрів, створення навчальних та виховних ситуацій.

Доведено, що процес формування професійної культури майбутнього менеджера є складним, динамічним і багатограним явищем. Кінцевий результат цього процесу — досконалий рівень сформованості професійної культури, а також його проміжні результати: сформованість професійної позиції, професійної компетентності, професійної етики, професійної майстерності. Із системою професійної підготовки він перебуває у діалектичному співвідношенні цілого й частини та передбачає засвоєння особистістю цінностей на основі розробленої науково-методичної системи, функціонування якої ґрунтується на культурологічному, діяльнісно-особистісному й цілісному підходах. Реалізація її передбачає застосування таких засобів: організація навчально-виховного процесу на основі діалогової взаємодії суб'єктів; внесення змін і доповнень до змісту навчальних дисциплін; виховання потреби в самовдосконаленні; розвиток творчості; організація спілкування з використанням вправ, проведення тренінгів; створення ситуацій для формування практичних умінь.

В статті висвітлено особливості використання педагогічних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів у вищих закладах освіти.

Ключові слова: технології, педагогічні технології, професійна культура, професійна підготовка, майбутні менеджери, вищі навчальні заклади.

Гомонюк Е. М. Использование педагогических технологий в процессе профессиональной подготовки будущих менеджеров в высших учебных заведениях. В статье раскрыто технологию формирования профессиональной культуры будущих менеджеров как определенной проекции теории и методики на практическую

реализацию поставленных целей и задач (макротехнологиями), предусматривающей микротехнологию, направленную на обеспечение развития каждого из компонентов: цели и задачи, отбор адекватного содержания, форм и методов, на основе чего строится педагогический процесс; диагностику уровней сформированности каждого компонента.

При проведении исследования установлено, что микротехнология предусматривает организацию общения, в том числе духовного, на основе диалогового взаимодействия, ценностного обмена и делового сотрудничества в процессе межличностного общения при усвоении системы знаний и умений; формирование отношений, активного эмоционального подкрепления когнитивной деятельности; индивидуальную и групповую работу с целью устранения стрессовых факторов на занятиях; актуализацию прошлого опыта студентов и преодоления психологических барьеров, создание учебных и воспитательных ситуаций.

Доказано, что процесс формирования профессиональной культуры будущего менеджера является сложным, динамичным и многогранным явлением. Конечный результат этого процесса – совершенный уровень сформированности профессиональной культуры, а также его промежуточные результаты: сформированность профессиональной позиции, профессиональной компетентности, профессиональной этики, профессионального мастерства. С системой профессиональной подготовки он находится в диалектическом соотношении целого и части и предполагает усвоение личностью ценностей на основе разработанной научно-методической системы, функционирование которой основано на культурологическом, деятельно-личностном и целостном подходах. Ее реализация предусматривает применение таких средств: организация учебно-воспитательного процесса на основе диалогового взаимодействия субъектов; внесение изменений и дополнений к содержанию учебных дисциплин; воспитание потребности в самосовершенствовании; развитие творчества; организация общения с использованием упражнений, проведение тренингов; создание ситуаций для формирования практических умений.

В статье освещены особенности использования педагогических технологий в процессе профессиональной подготовки будущих менеджеров в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: технологии, педагогические технологии, профессиональная культура, профессиональная подготовка, будущие менеджеры, высшие учебные заведения.

Постановка проблеми. Пріоритетним призначенням освіти є законодавчо закріплений всебічний вільний розвиток особистості, виховання громадянина України. Але можливо це лише тоді, коли майбутні менеджери будуть успішно виконувати професійні функції, оволодівши системою психолого-педагогічних знань та умінь.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній педагогічній теорії система педагогічних знань розглядається виходячи, по-перше, із функцій самої педагогічної науки і, по-друге, із структури професійної діяльності менеджера. Це взаємозв'язок методологічних, науково-теоретичних і практичних знань (Н. Кузьміна, І. Огородніков, М. Скаткін, В. Сластьонін та ін.), поєднання науково-теоретичних та конструктивно-технічних, або нормативних знань (В. Краєвський), змістових та операційних знань (М. Скаткін), єдність фундаментальних та інструментальних знань (С. Архангельський), теоретичних та практичних знань (Ю. Кулюткін), технологічних знань (В. Беспалько).

Формулювання мети статті. В статті висвітлено особливості використання педагогічних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів у вищих закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування професійної культури є необхідним структурним елементом професійної підготовки майбутнього менеджера. Адже основними компонентами його практичної готовності є володіння логікою, технологією та технікою діяльності. Ці компоненти при своєрідності кожного з них мають принципово спільне – всі вони являють собою вміння, органічно пов'язані із свідомістю студента. Ми приєднуємося до позиції авторів, які в своєму розумінні тісно пов'язують уміння з діями та операціями як компонентами діяльності. Так, Є. Беспалько вважає, що вміння – «це освоєна дія, продуктивна діяльність за відомою методикою» [1, с. 50].

Уміння розглядаються в літературі так: «складна система технічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції дій, наявних у суб'єкта знань» [6, с. 81], «володіння системою дій (операцій), що має достатню гнучкість для того, щоб щораз у нових

умовах індивід був здатний робити свої дії» [8, с. 131], «складні психологічні утворення, що поєднують професійно значущі якості з розумовими й практичними діями, які забезпечують успіх у навчально-виховній роботі» [9, с. 34].

Поняття «технологія» використовується в широкому і вузькому значеннях. У широкому – це засіб засвоєння людиною матеріального світу за допомогою соціально організованої діяльності, що включає три компоненти: інформаційний (наукові принципи), матеріальний (знаряддя праці), соціальний (фахівці, які володіють професійними навичками). У вузькому значенні – конкретні технологічні прийоми.

Разом з тим, логіка, технологія, техніка педагогічної діяльності, маючи загальні основи у вигляді вмінь і, відповідно, дій, операцій, можуть і повинні, як показує теоретичний аналіз, чітко розрізнятися між собою. Підставою для цього є той факт, що кожний із цих феноменів пов'язаний з певними етапами педагогічної діяльності. Теоретичне осмислення педагогічного процесу передбачає знання закономірностей цього процесу, внутрішньої, йому властивої логіки. Мова йде про педагогічну логіку, що характеризує педагогічну дійсність у всій її складності, різноманітті проявів і протиріч.

Першим, хто порушив питання про необхідність теоретичного розроблення цієї проблеми, був А. Макаренко. Йому належить твердження про те, що педагогіка – наука діалектична, а, отже, в основі розуміння закономірностей педагогічного процесу повинна лежати діалектична логіка. Недостатнє, поверхнєве її знання веде до таких помилок, як «прояв етичного фетишизму, недооцінка значення відокремленого засобу, дедуктивного пророкування» [7, с. 119].

У тлумаченні явища педагогічної діяльності вона виявляється, так само як і логіка функціонування й розвитку ієрархії виховних систем, з усіма властивими їй характеристиками.

Характеризуючи логіку практичної педагогічної діяльності, А. Макаренко стверджував: «Не може бути питання більше для нас важливого, ніж питання про логіку педагогічного засобу... У всіх невдачах виховання винні ми, педагоги, і насамперед, винна наша педагогічна логіка» [7, с. 121]. Саме її не розробленість приводить до становища, що зберігається й сьогодні: «На жаль, складно говорити про виховні прийоми як про будь-яку систему, як про єдину розроблену теорію» [7, с. 121]. Отже, А. Макаренко розуміє

логіку практичної педагогічної діяльності як доцільний осмислений вибір педагогічного засобу.

Подальше розроблення проблеми логіки педагогічної діяльності розширила розуміння цього феномена. Зокрема, розроблення розглянутої проблеми призвела Ю. Сокольнікова до нового для нас поняття – логіки педагогічної діяльності. Створена ним концепція дозволила розкрити сутність цього явища, обґрунтувати його наукову побудову як логіки практичної [12, с. 98]. Навчання про логіку педагогічної діяльності – це навчання про доцільність цієї діяльності, про досягнення в ній необхідних результатів при найменшій витраті сил.

Логіка педагогічної діяльності є логікою висунення й розв'язання педагогічних завдань. Це підкреслює Н. Кузьміна, яка бачить в ній «діяльність за розв'язанням незліченного ряду завдань, спрямованих на іншу людину» [4, с. 51]. З нею погоджується В. Сластьонін, стверджуючи: «Діяльність вчителя – вихователя за своєю природою є не що інше, як процес постановки й вирішення численних типів і форм педагогічних завдань різної класифікації й рівнів» [12, с. 112]. І далі він дає характеристику процедур, що використовуються у розв'язанні педагогічних завдань:

1. Аналіз педагогічної ситуації (діагноз).
2. Проектування результату в зіставленні з вихідними даними (прогноз).
3. Аналіз наявних засобів, придатних для перевірки припущення й досягнення результату.
4. Конструювання й реалізація навчально-виховного процесу.
5. Оцінка одержаних даних.
6. Формулювання нових завдань

Логіка педагогічного процесу відображає реальну педагогічну дійсність, взаємозв'язок і взаємопроникнення її компонентів. Отже, логіка педагогічної діяльності передбачає наукове обґрунтування її завдань та процедуру їхнього вирішення. Отже, оволодіння логікою педагогічної діяльності представляє необхідний компонент практичної готовності педагога до цієї діяльності.

Іншим компонентом практичної готовності є оволодіння технологією педагогічної діяльності. Педагогічна технологія являє собою систему науково обґрунтованих способів, методичних інструментів вирішення цих завдань із метою одержання оптимального, заздалегідь запланованого результату.

Термін «технологія» використовується в різних сферах людської діяльності й, природно, у різних науках має, як вказано в довідковій літературі, кілька значень. Під ним розуміється сукупність процесів оброблення, опис способів виробництва у вигляді графіків, креслень, інструкцій.

Засновником технології як окремої наукової дисципліни вважається німецький вчений Йоганн Бекман (1739-1811), який відомий своїми творами з технології та завдяки якому вона й одержала свою назву.

Кожна науково і практично обґрунтована технологія характеризується основними ознаками:

- ✓ розподіл процесу на внутрішні взаємопов'язані етапи, фази, операції. При цьому бажано забезпечити оптимальну або близьку до оптимальної динаміку розвитку процесу, а також визначити раціональні межі вимог до персоналу, який буде діяти за даною технологією;

- ✓ координоване й поетапне виконання дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Послідовність дій на рівні закономірності передбачає внутрішню логіку функціонування і розвитку даного процесу;

- ✓ однозначність виконання включених у технологію процедур і операцій, що є обов'язковою й вирішальною умовою досягнення результатів, адекватних поставленим цілям.

Для більш повного розкриття поняття «технології» варто взяти до уваги погляди А. Ракітова [11], який припускає, що зміни технологій є основою розвитку людського суспільства. На його думку, технологія – це складна система, в основі якої лежить використання знаряддя, інструментів, апаратів, що пов'язані із застосуванням знань, умінь та навичок, адекватної інформації, системи управління, використанням, знаходженням і створенням необхідних ресурсів – енергії, сировини, людського потенціалу. Нарешті, ця система включає в себе підсистему різноманітних соціальних, економічних, екологічних та духовно-культурних наслідків, пов'язаних з виникненням, застосуванням, сприйняттям або відхиленням і впровадженням даної технології.

Технології в освіті конкретно пов'язані з навчальним процесом, з діяльністю викладачів та тими, хто навчається. Інтерес до педагогічної технології можна пояснити такими причинами:

- різноманітні завдання, що стоять перед навчальними закладами, передбачають розвиток не тільки теоретичних

досліджень, але й розроблення питань технологічного забезпечення педагогічного процесу. Теоретичні дослідження розкривають логіку пізнання від вивчення об'єктивної реальності до формулювання законів, побудові теорій і концепцій, у той час як прикладні дослідження аналізують саму педагогічну практику, що акумулює наукові результати;

- класична дидактика з її сформованими закономірностями, принципами, формами й методами навчання не завжди оперативно реагує на наукове обґрунтування багатьох ідей, підходів, методик навчання, відстає, а часто й стримує впровадження нових прийомів і способів навчання;

- загальна дидактика залишається теоретичною, методика навчання – дуже практична, потрібна проміжна ланка, що дає змогу в дійсності зв'язати теорію й практику.

Погоджуємося зі знаним науковцем М. Кларінім, що поняття «педагогічна технологія» може бути представлена трьома аспектами:

1. Науковим: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст, методи і засоби для досягнення запланованих результатів навчання й виховання.

2. Процесуально-описовим; опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання й виховання.

3. Діючим; здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів [3, с. 90].

Ми виходимо з такого розуміння сутності педагогічної технології: педагогічна технологія – це послідовна взаємозалежна система дій педагогів і студентів, що спрямована на вирішення педагогічних завдань, або планомірне й послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу. Педагогічна технологія визначається як упорядкована сукупність дій, операцій, процедур, що забезпечують досягнення високого результату в умовах навчально-виховного процесу.

Визнаючи правомірність використання терміна «педагогічна технологія» у різних словосполученнях («технологія освіти», «технологія навчання», «технологія виховання»), під яким звичайно розуміється опис засобів, методів, що використовуються в організації педагогічного процесу й ведуть до запланованого результату, варто мати на увазі, що в кожному із цих видів

технологій завжди, так чи інакше, є присутнім технологія діяльності педагогів і технологія діяльності вихованців. Ці види діяльності, як відомо, перебуваючи в поєднанні, є сферою перебігу процесів освіти та її модифікацій – навчання, виховання, самовиховання й т.п.

Педагогічна технологія й, відповідно, її складові частини – технологія діяльності педагогів і технологія діяльності студентів – можуть бути різними за спільністю й складністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес формування професійної культури майбутнього менеджера є складним, динамічним і багатогранним, кінцевий результат якого — досконалий рівень сформованості професійної культури, а також проміжні результати: сформованість професійної позиції, професійної компетентності, професійної етики, професійної майстерності. Із системою професійної підготовки він перебуває у діалектичному співвідношенні цілого й частини, що передбачає засвоєння особистістю педагогічних цінностей на основі розробленої науково-методичної системи, функціонування якої ґрунтується на культурологічному, діяльнісно-особистісному й цілісному підходах. Реалізація її передбачає застосування таких засобів: організація навчально-виховного процесу на основі діалогової взаємодії суб'єктів; внесення змін і доповнень до змісту навчальних дисциплін; виховання потреби в самовдосконаленні; розвиток творчості; організація спілкування з використанням вправ, проведення тренінгів; створення ситуацій для формування практичних умінь. Перспективним напрямом подальших досліджень у цій галузі є дослідження педагогічних умов формування професійної культури менеджерів у вищих закладах освіти.

Список використаних джерел

1. Беспалько Е. Лекции по педагогике для слушателей ФГЖ и аспирантов / В. Беспалько М. : ИПК, 1987. –129с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Навчально-методичний посібник: У 2-х кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 342 с.
3. Кларин М.В. Развитие «педагогической технологии» и проблемы теории обучения / М.В. Кларин // Советская педагогика. – 1984. – № 4. – С. 117–122.

4. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности [Текст] : научное издание / Н. В. Кузьмина; Ленинград. гос. ун-т им. А.А.Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 114 с.
5. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 47 с.
6. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекций / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. для заведений и слушателей ИПК и ФПК. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрайт-М, 2001.—607с.
7. Макаренко А. С. Опыт методики работы детской трудовой колонии / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения в 8-ми томах. – М. : Педагогика, 1983. – Т.1. – С. 26–318.
8. Педагогическая технология / Сост. Н. Е. Щуркова. – М. : Изд-во МПГУ, 1992. – 20 с.
9. Ракитов А.И. Российская перспектива: высокие технологии, социальный прогресс, образование / Информационные технологии и образование. – М. : ИНИОН РАН, 1996. – С.25-50.
10. Слостенин В. А. Формирование личности учителя школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 159 с.
11. Сокольников Ю. П. Общественно полезная деятельность как фактор формирования личности школьника / Ю. П. Сокольников. – Чебоксары : Чувашиздат, 1971. – 287 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bepaл'ko E. Lektsyy po pedahohyke dlya slushateley FHZH y aspyrantov / V. Bepaл'ko M. : YPK, 1987. – 129 s.
2. Bekh I. D. Vykhovannya osobystosti: Navchal'no-metodychnyy posibnyk: U 2-kh kn. – K. : Lybid', 2003. – Kn. 2 : Osobystisno-oriyentovanyu pidkhid: naukovopraktychni zasady. – 342 s.
3. Klaryn M.V. Razvytye «pedahohycheskoy tekhnolohyy» y problemy teoryu obuchenyua / M.V. Klaryn // Sovet'skaya pedahohyka. – 1984. – № 4. – S. 117–122.
4. Kuz'myna N. V. Metody yssledovaniya pedahohycheskoy deyatel'nosti [Tekst] : nauchnoe yzdanye / N. V. Kuz'myna; Lenynhrad. hos. un-t ym. A.A.Zhdanova. – L. : Yzd-vo LHU, 1970. – 114 s.
5. Leont'ev A. A. Pedahohycheskoe obshchenye / A. A. Leont'ev. – M. : Znanye, 1979. – 47 s.
6. Lykhachev B.T. Pedahohyka: Kurs lektsyy / Ucheb. posobyе dlya studentov pedahoh, ucheb. dlya zavedenyu y slushateley YPK y FPK. — 4-e yzd., pererab. y dop. — M. : Yurayt-M, 2001.—607 s.

7. Makarenko A. S. Opyt metodyky raboty det'skoy trudovoy kolony / A. S. Makarenko // Pedagogicheskiye sochyneniya v 8-my tomakh. – M. : Pedagogika, 1983. – T.1. – S. 26–318.

8. Pedagogicheskaya tekhnologiya / Sost. N. E. Shchurkova. – M. : Yzd-vo MPHU, 1992. – 20 s.

9. Rakytov A.Y. Rossyyskaya perspektyva: vysokye tekhnologyy, sotsyal'nyy progress, obrazovanye / Ynformatsyonnye tekhnologyy y obrazovanye. – M. : YNYON RAN, 1996. – S.25-50.

10. Slastenyn V. A. Formirovaniye lychnosti uchytelya shkoly v protsesse professional'noy podgotovky / V. A. Slastenyn. – M.: Prosveshchenye, 1976. – 159 s.

11. Sokol'nykov YU. P. Obshchestvenno poleznaya deyatelnost' kak faktor formirovaniya lychnosti shkol'nyka / YU. P. Sokol'nykov. – Cheboksary : Chuvashyzdat, 1971. – 287 s.

Gomonyuk O. M. Use of pedagogical technologies in the process of professional training of future managers in higher educational institutions. The article describes the technology of formation the professional culture of future managers as a certain projection of the theory and methodology for the practical realization of the set goals and objectives (macro technology), which involves microtechnology, aimed at ensuring the development of each component: the purpose and task, the selection of adequate content, forms and methods, on the basis of which the pedagogical process is being built; diagnostics of levels of formation of each component.

During the study, it was found that microtechnology involves the organization of communication, including spiritual, on the basis of dialogue interaction, value exchange and business cooperation in the process of interpersonal communication while learning the system of knowledge and skills; formation of relations, active emotional strengthening of cognitive activity; individual and group work in order to eliminate the stress factors in the classes; actualization of the past experience of students and overcoming psychological barriers, the creation of teaching and educational situations.

It is proved that the process of forming the professional culture in the future manager is a complex, dynamic and multifaceted phenomenon. The end result of this process is the perfect level of formation of professional culture, as well as its intermediate results: the formation of a professional position, professional competence, professional ethics, professional skills. With the system of vocational

training, it is in a dialectical relationship between the whole and the part and involves the assimilation of personality values on the basis of a developed scientific and methodological system, whose functioning is based on cultural, activity-personal and holistic approaches.

The implementation of it involves the use of such tools: the organization of educational process on the basis of dialogue interaction between actors; making changes and additions to the contents of educational disciplines; education of the need for self-improvement; development of creativity; organization of communication with the use of exercises, conducting trainings; creating situations for the formation of practical skills.

The article highlights the peculiarities of the use of pedagogical technologies in the process of professional training of future managers in higher educational institutions.

Key words: technologies, pedagogical technologies, professional culture, professional training, future managers, higher educational establishments.

Отримано 12.02.2018

УДК 378.011. 3:364-43:005.4

О. І. Данилюк

elena.daniluyk73@gmail.com

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Данилюк О. І. Управлінська компетентність – як складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Стаття присвячена ключовій проблемі сучасної вищої освіти: у зв'язку з переходом на освітні стандарти нового покоління значно актуалізувалася проблема становлення професійної компетентності майбутніх фахівців. З'ясовано, що сучасні соціально-економічні умови обумовлюють появу в складі професійної компетентності фахівців соціономічних спеціальностей

нової складової – управлінської компетентності, формування якої передбачає готовність майбутнього працівника соціальної сфери до планування і ефективної організації управлінської діяльності, до самостійного прийняття рішень. В статті проведено теоретичний аналіз та обґрунтовано теоретичну сутність категорій «соціономічні професії», «компетентність» та «управлінська компетентність» майбутнього фахівця соціономічного напрямку з позицій різних наукових підходів. Результати аналізу основних підходів науковців щодо визначення вищезазначених категорій, дають підстави констатувати, що на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного трактування цих понять і, відмінність підходів до їх тлумачення обумовлена особливостями діяльності фахівців різних професійних сфер. На основі вивчення наукової літератури конкретизовані поняття «компетентність» та «управлінська компетентність», їх понятійне ядро.

Розкрито значення і місце управлінської компетентності у фаховій підготовці майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. На основі аналізу стандарту вищої освіти (галузь знань 23 «Соціальна робота» спеціальність 232 «Соціальне забезпечення») першого (бакалаврського) рівня вищої освіти виокремлено загальні та спеціальні (фахові, предметні) управлінські компетентності.

Ключові слова: компетентність, компетенція, управлінська діяльність, управлінська компетентність, професійна компетентність, професійна підготовка, бакалавр, магістр, фахівець, соціономічні професії.

Данилюк Е. И. Управленческая компетентность – как составляющая профессиональной подготовки будущих специалистов социономических специальностей. Стаття посвящена ключевой проблеме современного высшего образования, так как переход на образовательные стандарты нового поколения значительно актуализировал проблему становления профессиональной компетентности будущих специалистов. Выявлено, что современные социально-экономические условия обуславливают появление в составе профессиональной компетентности новой составляющей – управленческой компетентности будущих специалистов социономических специальностей, формирование которой предполагает готовность к

планированию и эффективной организации управленческой деятельности, к самостоятельному принятию решений. Проведен теоретический анализ и обосновано теоретическое содержание понятий «социально-экономические профессии», «компетентность» и «управленческая компетентность» будущего специалиста социально-экономического направления с позиций разных научных подходов. Результаты проведенного анализа научных подходов относительно определения вышеуказанных категорий, дают основания констатировать, что в научной литературе отсутствует единое определение этих понятий, и, отличие подходов к их определению обусловлено особенностями трудовой деятельности специалистов разных профессий. На основании изучения научной литературы конкретизированы понятия «компетентность» и «управленческая компетентность», определено их понятийное ядро.

Раскрыто роль и место управленческой компетентности в профессиональной подготовке будущих специалистов социально-экономического направления. Проанализировав стандарт высшего образования специальности «Социальное обеспечение» области знаний «Социальная работа» первого (бакалаврского) уровня высшего образования выделено общие и специальные (профессиональные, предметные) управленческие компетентности.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, управленческая компетентность, управленческая деятельность, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, бакалавр, магистр, социально-экономические профессии.

Постановка проблеми. Аналіз сучасної літератури з менеджменту, економіки, педагогіки, психології свідчать, що більшість випускників вищих навчальних закладів з дипломами бакалавра, магістра довго адаптуються до ринкових реалій сьогодення, відчують труднощі в застосуванні знань, умінь та навичок, набутих у процесі професійної підготовки, у раціональному використанні енергії підлеглих для досягнення загальних цілей і завдань організації, подоланні психологічних бар'єрів у процесі здійснення професійної діяльності. У зв'язку з цим існує реальна потреба в подальшому вивченні проблеми формування управлінської компетентності бакалаврів та магістрів соціально-економічних спеціальностей на етапі одержання професійної

підготовки.

Ефективне функціонування всіх державних та суспільних структур значною мірою залежить від рівня фахової підготовки працівників до роботи в установах та організаціях певного спрямування. Виявом такої готовності є сформованість у майбутніх соціальних працівників професійної компетентності, у структурі якої пріоритетне місце відводиться управлінській складовій. А відтак, не менш важливим є питання управлінської компетентності фахівців соціономічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень. Проведений аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що дослідженню питань впровадження компетентнісного підходу в систему освіти присвятили праці українські та зарубіжні науковці: Н. Ничкало, Г. Дмитренко, Т. Бурлаєнко, О. Пометун, І. Зимня, Г. Селевко, А. Хуторський, Дж. Равен, В. Ягупов, та ін.

Незважаючи на ряд проведених досліджень, питання управлінської підготовки за спеціальністю «Соціальне забезпечення» галузі знань «Соціальна робота» малодосліджене, що і зумовило постановку мети статті – дослідити, проаналізувати й обґрунтувати зміст компетентності, зокрема управлінської компетентності майбутніх фахівців спеціальності «Соціальна допомога» галузі знань «Соціальне забезпечення», яка є складовою їх професійної підготовки; уточнити сутність та структуру управлінської компетентності як складової професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Результати теоретичного аналізу. Аналізуючи сучасний ринок праці щодо вимог до випускника ВНЗ, він вимагає вміння використовувати набуті теоретичні знання в нестандартних ситуаціях, що постійно зазнають змін; здійснюється своєрідний перехід від суспільства, в якому віддають перевагу знанням, до суспільства, яке складається з компетентних громадян.

Освітній рівень працівника безпосередньо залежить від обсягу знань, отриманих ним у процесі освіти. В контексті нашого дослідження необхідно проаналізувати дефініції «соціономічні професії», «соціономічні спеціальності». Зазначимо, що соціономічні (ті, що допомагають) професії (від лат.society-суспільство) – це професії, які в процесі діяльності ґрунтуються на спілкуванні типу «людина-людина». Згідно з таким твердженням, соціономічні професії асоціюються з вивченням і поясненням соціальних стосунків, соціального розвитку суспільства [1]. Саме тому

доречним вважаємо визначення Л. Буркової: соціономічні професії – «це професії, що вирішують професійні завдання, пов'язані з соціальними стосунками в суспільстві, зміст яких зосереджено на їх розвитку, регуляції, дослідженні соціальних закономірностей і тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених і прийнятих у суспільстві форм культури й традицій на всіх рівнях соціальної взаємодії: психолог, педагог, соціальний педагог, соціальний працівник, журналіст, політолог, соціолог, юридичні професії» [2, с. 72]. Віднести професію до групи соціономічних дозволяють такі критерії: мета діяльності (наприклад, виховання, управління, контроль, оцінювання, обслуговування); засоби діяльності (невербальні і вербальні форми, безпосередні та опосередковані контакти); умови праці (соціально-психологічні, режимно-гігієнічні й техніко-економічні), а також функції, які здійснюються працівником. Т. Браніцька визначила індивідуально-психологічні особливості та соціальні умови професійного самовизначення майбутніх фахівців допомагаючих професій соціономічного типу в контексті їхніх спеціальностей. Так, для майбутніх соціальних працівників важливі громадські контакти; у спілкуванні - вони динамічні і експресивні, відрізняються критичністю мислення, терпимістю до невизначеності, спрямованістю на владу. Значущою цінністю є активне, діяльне життя, а мотивом вибору професії - прагнення розвивати свої сили й здібності [3].

Здійснюючи професійну діяльність, фахівець соціальної сфери виконує різні види діяльності: працює з фінансовою документацією, займається плануванням, організацією і контролем фінансово-економічної діяльності, проводить її аналіз, керує персоналом, що потребує розвитку та формування управлінської компетентності як складової при підготовці майбутніх фахівців.

Проаналізувавши основні підходи науковців до визначення понять «компетентність», «управлінська компетентність», зазначимо, що на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного трактування цих категорій.

Очевидним є те, що думки вчених сходяться в тому, що кінцевим результатом освітнього процесу є здатність майбутніх випускників самостійно приймати рішення, адаптуватись до швидких змін у суспільстві та вирішувати проблеми в нестандартних ситуаціях, покладаючись на знання, добуті під час навчання.

Н. Ничкало зазначає, що компетентність – це не лише професійні знання, навички та досвід у спеціальності, але й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання та вміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації [4, с. 96]. Як інтегральну якість особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, визначає компетентність Г. Селевко [5, с. 139]. В. Ягупов ототожнює компетентність з підготовленістю до здійснення певної професійної діяльності [6, с. 6]. Аналогічний підхід щодо визначення компетентності як сукупності знань та вмінь, необхідних для ефективно професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію і у С. Гончаренка [7, с. 149]. І як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці, трактується компетентність у державних освітніх стандартах.

В контексті дослідження виокремимо такі компетентності, котрі б слугували міцною основою для всебічного розвитку особистості та сприяли її неперервній освіті впродовж життя. Таку класифікацію запропонували І. Зимня, О. Пометун, Дж. Равен, які виокремлюють: ключові (базові), загальногалузеві та предметні компетентності, при цьому підкреслюючи, що найвищим показником у системі професійної підготовки є формування саме ключових (базових) компетентностей.

Проаналізувавши поняття «компетентність» ми погоджуємося з українським науковцем О. Пометун, яка стверджує: «ключова компетентність є об'єктивною категорією, що фіксує певний рівень знань, умінь, навичок, які можна застосовувати в будь-якій сфері діяльності».

Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння студентом не окремих і не пов'язаних один з іншим елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер» [8, с. 35].

Розглянемо одну з ключових компетентностей - управлінську, формування якої під час навчання у ВНЗ забезпечить майбутнім фахівцям соціономічних спеціальностей, значні переваги у обраній

професії. Здійснюючи професійну діяльність, соціальний працівник виконує різні види соціономічної діяльності, й, відповідно виконує певні функції: менеджерську, фінансову, в процесі кар'єрного зростання – кадрову.

Сутність управлінської компетентності, зазначає науковець Т. Бірюкова, складають знання форм та методів управління. Нею розроблена структура управлінської компетентності менеджера, яка має три складові: стратегічну компетентність, функціональну компетентність, соціальну компетентність [9].

Аналіз сутності, змісту, структури і характерних ознак поняття «управлінська компетентність» в працях науковців дозволяє зробити такі висновки: управлінська компетентність є складовою професійної компетентності фахівця, динамічним інтегрованим системним утворенням, що проявляється в управлінській діяльності; сутність управлінської компетентності з філософських позицій складають спрямованість діяльності керівника на об'єкт управління з урахуванням його специфіки і характеру розвитку в соціально-освітньому середовищі; знання форм та методів управління; в педагогічній теорії сутність управлінської компетентності відображає готовність і здатність ефективно проектувати і здійснювати управлінську діяльність з використанням знань, умінь і навичок.

В поглядах учених у визначенні змісту управлінської компетентності фахівця існують певні розходження – сукупність управлінських функцій, що реалізуються в управлінській діяльності; взаємозв'язок цільового, змістовного, процесуального та оцінно-результативного компонентів структури цього феномену. Структура управлінської компетентності також представлена багатоаспектно: базова та інноваційна складова (дуальна); стратегічна, функціональна, соціальна компетентності (комплекс компетентностей); когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий та мотиваційний компоненти; об'єктний, діяльнісний, емоційний, рефлексивний компоненти (полікомпонентна).

Узагальнюючи результати змістового і структурного аналізу, можна зробити висновок про компонентний склад управлінської компетентності бакалаврів та магістрів соціономічних спеціальностей, до якого доцільно включити когнітивну, функціональну, соціальну та особистісну складові.

Згідно стандарту вищої освіти (галузь знань 23 «Соціальна робота спеціальність» 232 «Соціальне забезпечення») бакалавр

повинен володіти активними та пасивними методиками соціального забезпечення, спеціальними соціальними технологіями як різновидом тактико-оперативного впливу на соціальний об'єкт. Перелік загальних компетентностей випускника включає такі: здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність працювати в команді; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

Щодо спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, увагу зацентруємо на таких: здатність застосовувати знання в галузі трудових ресурсів та ринку праці для забезпечення зайнятості населення; здатність до планування та реалізації заходів з надання адресної соціальної допомоги; здатність до організації та управління процесами в соціальному забезпеченні.

Зважаючи, що сутність управлінської компетентності проявляється в спрямованості діяльності керівника на об'єкт управління з урахуванням його специфіки і характеру розвитку в соціально освітньому середовищі; комплексі знань, форм та методів управління; відображенні готовності і здатності ефективно проектувати і здійснювати управлінську діяльність, вищевказані компетентності – управлінські.

Висновки. Таким чином, управлінську компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей можна визначити як соціально детерміноване системне динамічне утворення в складі професійної компетентності, яке проявляється в процесі управлінської діяльності, зорієнтоване на досягнення її цілей через реалізацію знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, що обумовлюють здатність особистості до продуктивної професійної діяльності.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку. Проблема розвитку управлінської компетентності як складової професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, а також змісту та взаємозв'язку її компонентного складу; формування її відповідного рівня можуть бути об'єктом наступних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Корчова О. М. Риторична компетентність як складник професійної підготовки соціальних педагогів [Електронний ресурс] / О. М. Корчова // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – 2013. – Вип. 22. – С. 23-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2013_22_6.

2. Буркова Л. В. Визначення класу соціономічних професій / Л. В. Буркова // Практична психологія та соціальна робота. – № 7. – 2010. – С. 68-73.

3. Браніцька Т. Р. Загальна характеристика фахівця соціономічної професії / Т. Р. Браніцька // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 6. – С. 25-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_7.

4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.

5. Селевко, Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

6. Ягупов, В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун. – К. : Наукові записки, 2007. – Т. 71 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3–8.

7. Професійна освіта : Навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи. – К., 2004. – 111 с.

9. Бірюкова Т. Ф. Болонський імператив підготовки майбутніх менеджерів: автореф. дис. канд. філософ. наук: спец. 09.00.10 / Т. Ф. Бірюкова. – К., 2006. – 18 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Korchova O. M. Ritorichna kompetentnist' jak skladnik profesijnoї pidgotovki social'nih pedagogiv [Elektronnij resurs] / O. M. Korchova // Visnik Gluhivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni Oleksandra Dovzhenka. - 2013.- Vip. 22. - S. 23-28. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2013_22_6.

2. Burkova L. V. Viznachennja klasu socionomichnih profesij / L. V. Burkova // Praktichna psihologija ta social'na robota. - № 7. - 2010. - S. 68-73.

3. Branic'ka T. R. Zagal'na harakteristika fahivcja socionomichnoї profesii / T. R. Branic'ka // Zbirnik naukovih prac'

Hmel'nic'kogo institutu social'nih tehnologij Universitetu «Ukraïna». – 2012. – № 6. – S. 25-28. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_7.

4. Derzhavni standarty profesijnoï osviti: teorija i metodika : monografija / za red. N. G. Nichkalo. – Hmel'nic'kij : TUP, 2002. – 334 s.

5. Selevko, G. K. Kompetentnosti i ih klassifikacija / G. K. Selevko //Narodnoe obrazovanie. – 2004. – № 4. – S. 138–143.

6. Jagupov, V. V. Kompetentnisnij pidhid do pidgotovki fahivciv u sistemi vishhoï osviti / V. V. Jagupov, V. I. Svistun. – K. : Naukovi zapiski, 2007. – T. 71: Pedagogichni, psihologichni nauki ta social'na robota. – S. 3–8.

7. Profesijna osvita : Navchal'nij posibnik / uklad. S. U. Goncharenko ta in. ; za red. N. G. Nichkalo. – K. : Vishha shkola, 2000. – 380 s.

8. Pometun O. I. Diskusija ukraïns'kih pedagogiv navkolo pitan' zaprovadzhennja kompetentnisnogo pidhodu v ukraïns'kij osviti / O. I. Pometun //Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti. Svitovij pidhid ta ukraïns'ki perspektivi. - K., 2004. - 111 s.

9. Birjukova T. F. Bolons'kij imperativ pidgotovki majbutnih menedzheriv: avtoref. dis. kand. filosof. nauk: spec. 09.00.10 / T. F. Birjukova. - K., 2006. - 18 s.

Danyliuk O. I. Management competence as a component of professional training of future specialists of sociological specialties.

The article is devoted to the key problem of modern higher education in connection with the transition to the educational standards of the new generation, the problem of the professional competence of future specialists has become much more actualized. It is revealed that modern socio-economic conditions cause the emergence of a new component in the professional competence of specialists of sociological specialties – management competence, the formation of which involves the readiness of the future employee of the social sphere to plan and effectively organize management activities, to independent decision-making. Actuality of the investigated problem, namely, managerial competence as components of professional preparation of the future bachelor and master's degree in the field of "Social security" of the field of knowledge "Social work", is proved. The article deals with theoretical analysis and substantiates the theoretical essence of the categories "socioeconomic

professions", "competence" and "managerial competence" of the future specialist of the sociological direction from the standpoint of different scientific approaches. The results of the analysis of the main approaches of scientists to the definition of the above categories, suggest that today in the scientific literature there is no single interpretation of these concepts, and the difference in approaches to their interpretation is due to the peculiarities of the activities of specialists of various professional fields. On the basis of the study of scientific literature, the concepts of "competence" and "managerial competence" are defined, their conceptual core.

The importance and place of managerial competence in the professional training of future specialists of sociological specialties are revealed. On the basis of the analysis of the standard of higher education (branch of knowledge 23 "Social work specialty" 232 "Social security") of the first (Bachelor) level of higher education, general and special (professional, subject) management competencies are distinguished.

Key words: qualification, competence, managerial activity, managerial competence, professional competence, professional training, bachelor, master, specialist, socioeconomic professions.

Отримано 12.02.2018

УДК 061.2(477):364.4

Н. М. Дідик
aspirantka000@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІЖНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

Дідик Н. М. Діяльність молодіжних центрів в Україні. Молодь, процеси її соціалізації та статусне положення в соціумі є важливим фактором прогресивного розвитку суспільства. Реалізація державної молодіжної політики вимагає консолідації зусиль багатьох громадських і державних інституцій. Важливе місце відведено діяльності молодіжних центрів, які забезпечують роботу із ефективного впровадження системи правових, соціально-

економічних, організаційно-методичних, інформаційних заходів з реалізації молодіжної політики. Молодіжний центр – це міжсекторальна платформа для роботи молоді зі молоддю. Молодіжний центр – це місце для навчання, втілення проєктів, презентацій, майстер-класів, зустрічей та здорового відпочинку. Молодіжний центр – установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді. Метою діяльності цього центру є сприяння соціалізації та самореалізації молоді, інтелектуальному, моральному, духовному розвитку, реалізації її творчого потенціалу та національно-патріотичному вихованню, популяризації здорового способу життя, працевлаштуванню та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву, забезпеченню громадянської освіти молоді та розвиток волонтерства, підвищення рівня мобільності молоді. Молодіжний центр проводить інформаційно-просвітницьку роботу і заходи, спрямовані на популяризацію здорового способу життя молоді; організовує змістовне дозвілля молоді; сприяє вивченню та поширенню інноваційного національного та міжнародного досвіду з питань реалізації політики у молодіжній сфері. В Україні діє мережа молодіжних центрів різного масштабу й спрямування.

Ключові слова: молодь, молодіжний центр, державна молодіжна політика, молодіжне співробітництво, центр молоді, соціальне становлення.

Дидык Н. М. Деятельность молодежных центров в Украине. Молодежь, процессы его социализации и статусное положение в социуме является важным фактором прогрессивного развития общества. Реализация государственной молодежной политики требует консолидации усилий многих общественных и государственных институтов. Важное место отведено деятельности молодежных центров, обеспечивающих работу по эффективному внедрению системы правовых, социально-экономических, организационно-методических, информационных мероприятий по реализации молодежной политики. Молодежный центр – это межсекторальная платформа для работы молодежи с молодежью. Молодежный центр – это место для учений, реализации проектов, презентаций, мастер-классов, встреч и здорового отдыха. Молодежный центр – учреждение, создается для решения вопросов

соціального становлення і розвитку молоді. Целью діяльності цього центру являється содействіє соціалізації і самореалізації молоді, інтелектуальному, нравственному, духовному розвитку, реалізації її творчого потенціалу і національно-патриотическому вихованню, популяризації здорового образу життя, трудоустроюванню і занятості в вільне час, молодіжній підприємству, забезпеченню громадянського освіти молоді і розвиток волонтерства, підвищення рівня мобільності молоді. Молодіжний центр проводить інформаційно-просвітительську роботу і заходи, спрямовані на популяризацію здорового образу життя молоді; організує змістовний дозвілля молоді; сприяє вивченню і поширенню інноваційного національного і міжнародного досвіду по питаннях реалізації політики в молодіжній сфері. В Україні діє мережа молодіжних центрів різного масштабу і напрямку.

Ключеві слова: молодіж, молодіжний центр, державна молодіжна політика, молодіжне співробітництво, центр молоді, соціальне становлення.

Постановка проблеми. Данський літературознавець Георг Брандес сказав: «Найбільшою небезпечкою для свободи є пасивність народу». Гірше лише, коли активність не проявляє молодь – рушійна сила суспільства.

Фінансування молодіжної політики в країні є недостатнім. Проте, за словами директора департаменту молодіжної політики Міністерства молоді та спорту Ірини Беляєвої, це не означає, що молодь взагалі не підтримують на державному рівні. Зокрема, завдяки допомозі міжнародних організацій (UNDP, UNICEF, British Council) уже сьогодні успішно впроваджується й діє багато ініціатив, які покращують умови життя молодих українців.

У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 (із останніми змінами у 2014 році) зазначено, що молодь – громадяни України віком від 14 до 35 років [2]. Соціальне становлення молоді передбачає процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи [2].

Аналіз останніх досліджень. А. В. Гулевська-Черниш зауважує, що проблеми соціалізації молоді, поділяються на дві групи:

1. Соціальні молодіжні проблеми: визначення ролі та місця молоді в сучасному суспільстві; формування ціннісних орієнтацій молодих людей та їх моральних пріоритетів; становище на ринку праці; забезпечення молоді певного освітнього рівня; політичні орієнтації та електоральна поведінка молоді.

2. Особистісні проблеми молоді: пошук сенсу життя; професійне самовизначення; кохання; створення власної сім'ї; взаєностосунки з дорослими та однолітками; здоров'я молодих людей [7, с. 131].

Допомогти сучасній молоді вирішити ці проблеми покликаний молодіжний центр. Діяльність молодіжних центрів в Україні – досить нова тема для наукових досліджень. Є. Бородін, Н. Літвінова, Р. Сторожук вивчали діяльність європейських центрів у контексті підтримки їх Радою Європи [1; 8].

За словами Р. П. Сторожук, Європейський молодіжний центр – міжнародний навчальний заклад та центр із підготовки і проведення зустрічей молоді, у рамках яких радники надають освітню, методичну, технічну підтримку з підготовки та здійснення програм для молоді [8]. Два Європейських молодіжних центри було відкрито під егідою Ради Європи 1 червня 1972 р. у м. Страсбурзі (Франція) та 15 грудня 1995 р. у м. Будапешті (Угорщина) з метою інтеграції європейської молоді, включення її як важливої складової у формування спільної європейської молодіжної політики, координації роботи молодіжного сектору Європейського регіону та підтримки ініціатив молоді.

У Європі молодіжні центри почали формуватися значно раніше, ніж в Україні. У теперішній час у нашій країні вони набули уже значно більшого поширення. Разом з тим, проблема діяльності молодіжних центрів у науковій літературі висвітлена ще не достатньо. Це стало **метою** статті – проаналізувати діяльність молодіжних центрів в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні нормативно-правовою базою для функціонування молодіжних центрів є Типове положення «Про молодіжний центр» від 20 грудня 2017 р. № 1014 [9].

У цьому Положенні зазначено, що молодіжний центр – установа, що утворюється для вирішення питань соціального

становлення та розвитку молоді [9]. Метою діяльності цього центру є сприяння соціалізації та самореалізації молоді, інтелектуальному, моральному, духовному розвитку, реалізації її творчого потенціалу та національно-патріотичному вихованню, популяризації здорового способу життя, працевлаштуванню та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву, забезпеченню громадянської освіти молоді та розвиток волонтерства, підвищення рівня мобільності молоді.

Основними завданнями функціонування молодіжного центру є:

1) утвердження громадянської позиції, духовності, моральності, національно-патріотичної свідомості та формування у молоді сімейних, національних і загальнолюдських цінностей;

2) популяризація стандартів європейської молодіжної політики і роботи з молоддю в Україні, освітньої філософії та підходів відповідно до рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу;

3) створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення та лідерських якостей у молоді;

4) популяризація здорового способу життя молоді;

5) сприяння працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву;

6) забезпечення розвитку міжнародного молодіжного співробітництва та міжрегіональної взаємодії молоді в Україні, сприяння волонтерській діяльності та мобільності молоді [9].

В Україні вже діє мережа молодіжних центрів різного масштабу й спрямування. Проаналізуємо їх діяльність більш детально.

Київський молодіжний центр. Діяльність центру зосереджується на 4 основних пунктах: профорієнтація, міжнародне співробітництво, навчання та підтримка молодіжних ініціатив [4]. Серед завдань – патріотичне виховання молоді й популяризація здорового способу життя. Іншими завданнями діяльності центру є:

1. Профорієнтація. Допомога молодим людям визначитися з майбутнім фахом – профорієнтаційні тренінги, майстер-класи, екскурсії до компаній, знайомства з представниками різних професій.

2. Розвиток. Лекторії, тренінги, майстер-класи, підприємництво, стажування, неформальна освіта.

3. Менторство. Підтримка та супровід ваших проектів, допомога з менеджментом, фандрайзинг, створенням бюджету, комунікація, пошук волонтерів та в інших напрямках.

4. Адвокація. Представництво та захист інтересів, просування ідей, допомога у подоланні бюрократичних перешкод.

5. Ресурсна підтримка. Організаційна, матеріально-технічна та інформаційна.

Діяльність Київського молодіжного центру останнім часом передбачала такі заходи: Форум лідерів учнівського самоврядування «Україна — це ми!», курс правової грамотності LAW IN FORCE для учнівської молоді, просвітницький проект «Як бути батьками інноваторів?», майстер-клас з анімації та 3D графіки та майстер-клас «Професія стиліста» в рамках проекту «ПроПрофесії» для учнів 8-11 класів, лекцію про перспективи розвитку в галузі енергетики та нафтовидобувної промисловості, тренінг «Як прискорити читання. Техніки швидкочитання» та ін.

Молодіжний центр Волині. Гасло проекту: «Ми працюємо для молоді, заради молоді та з молоддю разом!». У молодіжному центрі можна користуватися комп'ютерами, принтерами, плазмовою панеллю для презентацій. Також тут є приміщення й техніка для кінопереглядів, а також все необхідне для проведення лекцій.

Завдання Молодіжного центру Волині:

1) підвищити рівень громадянської свідомості та активної позиції молоді Волині шляхом залучення максимальної кількості молоді до соціальної роботи, волонтерства та різних заходів;

2) підвищити рівень самоосвіти, потенціал молодіжного лідерства та конкурентоспроможності на ринку праці шляхом проведення тренінгів, семінарів та приватних консультацій;

3) збільшити кількість та якість молодіжних ініціатив та заходів для молоді у Волинській області шляхом навчання фандрайзингу, пошуку програм підтримки та написання грантових проектів;

4) здійснити підтримку студентського самоврядування шляхом навчання студентських рад та профкомів практикам самоврядування із Європи;

5) підвищити популяризацію європейських цінностей шляхом обміну досвідом та передачі знань між молодими людьми різних

країн, у тому числі шляхом збільшення кількості та підтримки діяльності Євроклубів Волині [5].

Діяльність Молодіжного центру Волині базується на 5 напрямках:

1. Центр патріотичного демократичного виховання молоді (патріотичні заходи та таборування, історичні лекції, навчання, видавництво проукраїнської літератури).

2. Навчально-методичний центр для молодіжних громадських організацій (тренінги, семінари, навчання за програмами Міністерства молоді та спорту, ООН, Юнеско, розбудова НДО, юридичний супровід, реєстрації НДО, діловодство).

3. Центр грантових проектів та міжнародної співпраці (пошук грантів та інших фінансових практик для молодіжних НДО, навчання із написання та впровадження проектів, співпраця із фондами, посольствами та донаторами, міжнародні зв'язки).

4. Центр підтримки та розвитку студентського самоврядування (навчання студентських рад та профкомів практикам самоврядування із Європи, підтримка та впровадження заходів, стипендій та програм для студентів, пошук програм обміну).

5. Центр Євро-клубів Волині та учнівства (популяризація європейських цінностей шляхом співпраці та розбудови пришкільних об'єднань "Євро-клуби", налагодження учнівського самоврядування) [5].

Запорізький обласний центр молоді. Центр організовує й проводить наукові конференції, форуми, творчі зустрічі, надає правову, інформаційну, методичну та консультативну допомогу молоді й молодіжним громадським організаціям.

В Запорізькій області Обласний центр молоді створено і діє з 2001 року. Головними завданнями «Запорізького обласного центру молоді» ЗОР є сприяння соціалізації та самореалізації молоді, її життєвому самовизначенню, інтелектуальному, моральному, духовному розвитку, реалізації творчого потенціалу, працевлаштуванню та зайнятості у вільний час, підтримка молодіжного підприємництва, забезпечення правової просвіти у молодіжному середовищі, сприяння формуванню здорового способу життя [3].

Мета діяльності Центру – сприяння соціальному становленню й розвитку молоді, професійній орієнтації та організації змістовного дозвілля, підтримці талановитої молоді.

Діяльність Центру передбачає організацію молодіжних заходів: проведення форумів, наукових конференцій, семінарів-тренінгів, з'їздів, ділових зустрічей, дискусійних клубів щодо різних аспектів розвитку молодіжного руху; організація та проведення культурно-масових заходів (концертів, спектаклів, презентацій, фестивалів, бенефісів, літературно-пісенних свят, театральних-концертних вечорів, творчих зустрічей, художніх звітів, змагань з інтелектуальних ігор, вистав, конкурсів, турнірів, спортивно-розважальних, оздоровчих заходів, вечорів відпочинку, танцювальних вечорів, балів, дискотек тощо).

Молодіжний центр Тернопіль. Це вільний майданчик для підтримки культурних та соціальних ініціатив молоді. У центрі працюють різноманітні майданчики: подієвий майданчик із технічним забезпеченням, відкритий простір для генерування ідей та проектної роботи, крамничка рукотворів та особливих виробів, творча майстерня для мистецького розвитку, вуличний простір для відпочинку та велостоянка.

Проекти молодіжного центру Тернопіль:

- 1) неформальне навчання (тренінги, семінари, воркшопи, навчальні програми та курси, які проводяться у МЦ);
- 2) громадянська освіта (навчальні заходи, лекторії, презентації, які спрямовані на виховання молодої людини, громадянина України);
- 3) мистецтво (події та презентації від літераторів, музиконавців, фотографів, цікаві майстер-класи та культурні події міста);
- 4) працевлаштування (робочі місця, пропозиції, можливості для реалізації власного потенціалу) [6].

Молодіжний центр Дніпропетровщини це: центр молодіжної діяльності для реалізації молодіжних ініціатив та розвитку молодіжної політики регіону; інтерактивна платформа для отримання та застосування унікальних знань і досвіду через неформальну освіту; можливість набуття лідерських якостей для активної та амбітної молоді. Центр організовує заходи для молодих людей та інформує про важливі події із життя міста.

Функції Молодіжного центру Дніпропетровщини: враховувати потреби і прагнення молоді; забезпечувати можливості для навчання молоді; підтримувати та розширювати можливості молоді в осмисленні суспільством, в якому вони живуть і у взаємодії з ним; підтримувати молодь у активному та конструктивному освоєнні міжкультурних відносин; практика оцінювання з метою покращення якості здійснюваної молодіжної роботи; підтримка колективного навчання в командах; робити внесок у розвиток організації політики/програм, кращих для молоді; розробляти, впроваджувати та оцінювати проекти.

Сумський міський центр дозвілля молоді. Центр був створений Сумською міською радою за підтримки РНГО «Центр соціального партнерства» у квітні 2007 року. Метою діяльності Центру є створення умов для самовизначення та самореалізації молоді міста; організація змістовного дозвілля, культурологічних та освітніх заходів для молоді; підтримка молодіжних громадських організацій; реалізація молодіжної політики в м. Суми.

На сторінці в Facebook центр розміщує посилання щодо можливостей стажування, працевлаштування й корисного проведення вільного часу.

У Кам'янці-Подільському також створено молодіжний центр для активної та креативної молоді. Мета такого центру – створити такий осередок, де б можна було збиратися молоді, щоб обговорити ідейні проекти, запланувати проведення культурно-мистецьких заходів та власне організувати презентації, кіно-покази, брейн-ринги, різні інтелектуальні ігри.

Фінансують молодіжні центри громадські та міжнародні організації, комунальні й муніципальні установи. Кошти також можна отримати від іноземних грантів чи місцевих обласних бюджетів. Так, «Молодіжний центр Волині» створений за підтримки місцевої єпархії, яка надала приміщення, а кошти на розвиток проект отримує з грантів.

Також молодіжні центри можуть подати заявку на програму «Бюджет участі», де пропонують проекти для покращення життя в місті. За результатами голосування жителів міста обирається переможець, який отримує кошти з місцевого бюджету на втілення проекту. До речі, «Молодіжний центр Тернопіль» – переможець «Бюджету участі».

Висновки. Отже, молодіжний центр – це установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді. Метою діяльності цього центру є сприяння

соціалізації та самореалізації молоді. В Україні діє мережа молодіжних центрів різного масштабу й спрямування. Найбільш відомими є Київський молодіжний центр, молодіжний центр Волині, Запорізький обласний центр молоді, молодіжний центр Тернопіль, молодіжний центр Дніпропетровщини, Сумський міський центр дозвілля молоді.

Перспективи дослідження. Для оптимізації функціонування молодіжних центрів в Україні важливим є чітке визначення поняття «молодіжний центр» на законодавчому рівні, державне фінансування центрів, наявність співпраці з державними і громадськими організаціями, спільна координація та удосконалення системи обміну інформацією між молодіжними центрами.

Список використаних джерел

1. Бородін Є, Літвінова Н. Діяльність європейських молодіжних центрів у контексті підтримки Радою Європи неурядових організацій [Електронний ресурс] / Є. Бородін, Н. Літвінова. – Режим доступу: [www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_03\(6\)/10beieno.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_03(6)/10beieno.pdf). – Назва з екрану.
2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2998-12. – Назва з екрану.
3. Запорізький обласний центр молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zarost.com/>. – Назва з екрану.
4. Київський молодіжний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kyc.org.ua/#work>. – Назва з екрану.
5. Молодіжний центр Волині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yc.volyn.net/pages/faq/>. – Назва з екрану.
6. Молодіжний центр Тернопіль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molod.te.ua/>. – Назва з екрану.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
8. Сторожук Р. П. Європейський молодіжний центр // Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – С. 222–223.
9. Типове положення «Про молодіжний центр» від 20 грудня 2017 р. № 1014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-п. – Назва з екрану.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Borodin Є, Litvinova N. Dijal'nist' evropejs'kih molodizhnih centriv u konteksti pidtrimki Radoju Evropi neurjadovih organizacij [Elektronnij resurs] / Є. Borodin, N. Litvinova. – Rezhim dostupu: [www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_03\(6\)/10beieno.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_03(6)/10beieno.pdf). – Nazva z ekranu.
2. Zakon Ukraïni «Pro sprijannja social'nomu stanovlennju ta rozvitku molodi v Ukraïni» vid 05.02.1993 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: zakon.rada.gov.ua/go/2998-12. – Nazva z ekranu.
3. Zaporiz'kij oblasnij centr molodi [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zapocm.com/>. – Nazva z ekranu.
4. Kiiivs'kij molodizhnij centr [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://kyc.org.ua/#work>. – Nazva z ekranu.
5. Molodizhnij centr Volini [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://yc.volyn.net/pages/faq/>. – Nazva z ekranu.
6. Molodizhnij centr Ternopil' [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://molod.te.ua/>. – Nazva z ekranu.
7. Social'na pedagogika: mala enciklopedija / Za zag. red. I. D. Zverevoi. – K. : Centr uchbovoi literaturi, 2008. – 336 s.
8. Storozhuk R. P. Evropejs'kij molodizhnij centr // Enciklopedichnij slovník z derzhavnogo upravlinnja / uklad. : Ju. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mihnenko ta in. ; za red. Ju. V. Kovbasjuka, V. P. Troshhins'kogo, Ju. P. Surmina. – K. : NADU, 2010. – S. 222–223.
9. Tipove polozhennja «Pro molodizhnij centr» vid 20 grudnja 2017 r. № 1014 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-p. – Nazva z ekranu.

Didyk N. M. Activities of youth centers in Ukraine. Youth, the processes of its socialization and status in society are an important factor in the progressive development of society. Implementation of state youth policy requires the consolidation of efforts of many public and state institutions. An important place is the activities of youth centers, which provide work for the effective implementation of the system of legal, socio-economic, organizational and methodological, information measures for the implementation of youth policy. The Youth Center is an inter-sectoral platform for youth work with young people. The Youth Center is a place for exercises, projects, presentations, master classes, meetings and healthy recreation. Youth Center – an institution formed to address issues of social development and youth development. The

purpose of this center is to promote socialization and self-realization of youth, intellectual, moral, spiritual development, realization of its creative potential and national-patriotic education, popularization of a healthy lifestyle, employment and employment in their free time, youth entrepreneurship, provision of youth civic education and volunteer development, raising the level of youth mobility. The youth center conducts informational and educational work and measures aimed at popularizing the healthy lifestyle of young people; organizes meaningful leisure for youth; promotes the study and dissemination of innovative national and international experience in policy implementation in the youth field. There is a network of youth centers of different scale and direction in Ukraine.

Key words: youth, youth center, state youth policy, youth cooperation, youth center, social formation.

Отримано 21.01.2018

УДК 316.624-053.6

О. В. Кібук
Kibuk93@meta.ua
О. М. Опалюк
Sedoy74@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Кібук О. В., Опалюк О. М. Особливості індивідуально-профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. Розглянуто особливості індивідуально - профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. Делінквентність дітей належить до найважливіших показників, що характеризують економічне, соціальне і етичне благополуччя суспільства. У сучасній Україні стан делінквентності школярів викликає тривогу в суспільстві серед громадськості, лікарів, педагогів. Про це свідчать матеріали, розміщені у засобах масової інформації про положення дітей та підлітків в Україні. Така ситуація обумовлена важким соціально-економічним станом українців: безробіттям і міграцією,

регіональними конфліктами, зростанням кількості соціально неблагополучних сімей, кризою духовних цінностей, падінням етичного рівня населення. Певна доля провини за підвищення рівня делінквентності у дітей обґрунтовано покладається на загальноосвітню школу.

Аналізуючи механізми протиправної поведінки, не можна ігнорувати такі важливі фактори, що визначають поведінку суб'єкта, як специфічні властивості його особистості. Серед них необхідно виділити: спрямованість, світогляд, ціннісні орієнтації, соціальні настановлення, рівень правосвідомості, індивідуально-психологічні особливості, характер, а також умови соціальної ситуації на формування його особистості і поведінку до виникнення протиправної ситуації і безпосередню участь у ній.

Одній з найактуальніших завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, являється пошук шляхів зниження зростання злочинів серед молоді і підвищення ефективності їх профілактики. Необхідність швидкого рішення цієї задачі обумовлена не лише тим, що в країні продовжує зберігатися досить складна криміногенна ситуація, але перш за все тим, що в сфері організованої злочинності втягується все більше і більше неповнолітніх, кримінальними угрупованнями, створеними підлітками, сколюються небезпечні злочини, і число їх неухильно зростає. Злочинність молодіє і приймає стійкий рецидивний характер. А така криміналізація молодіжного середовища позбавляє суспільство перспектив встановлення в недалекому майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя.

Ключові слова: індивідуально-профілактична робота, делінквентна поведінка, соціальна занедбаність, педагогічна занедбаність, соціальні відхилення, асоціальна поведінка, девіантна поведінка.

Кибук О. В., Опалюк О. Н. Особенности индивидуально-профилактической работы с трудновоспитуемыми подростками. Рассмотрены особенности индивидуально-профилактической работы с трудновоспитуемых подростков. Делинквентность детей принадлежит к числу важнейших показателей, характеризующих экономическое, социальное и нравственное благополучие общества. В современной Украине состояние делинквентности школьников вызывает тревогу в обществе среди общественности, врачей, педагогов. Об этом свидетельствуют материалы, размещенные в

средствах массовой информации о положении детей и подростков в Украине. Такая ситуация обусловлена тяжелым социально-экономическим положением украинском: безработицей и миграцией, региональными конфликтами, ростом числа социально неблагополучных семей, кризисом духовных ценностей, падением нравственного уровня населения. Определенная доля вины за повышение уровня делинквентности у детей обоснованно возлагается на общеобразовательную школу.

Анализируя механизмы противоправного поведения, нельзя игнорировать такие важные факторы, определяющие поведение субъекта, как специфические свойства его личности. Среди них необходимо выделить: направленность, мировоззрение, ценностные ориентации, социальные установки, уровень правосознания, индивидуально-психологические особенности, характер, а также условия социальной ситуации на формирование его личности и поведение к возникновению противоправной ситуации и непосредственное участие в ней. Одной из самых актуальных задач, стоящих перед нашим обществом сегодня, безусловно, является поиск путей снижения роста преступлений среди молодежи и повышения эффективности их профилактики. Необходимость быстрого решения этой задачи обусловлена не только тем, что в стране продолжает сохраняться достаточно сложная криминогенная ситуация, но прежде всего тем, что в сфере организованной преступности втягивается все больше и больше несовершеннолетних, криминальными группировками, созданными подростками, скальваются опасные преступления, и число их неуклонно растет. Преступность молодеет и принимает устойчивый рецидивный характер. А такая криминализация молодежной среды лишает общество перспектив установления в скором будущем социального равновесия и благополучия.

Ключевые слова: индивидуально-профилактическая работа, делинквентное поведение, социальная запущенность, педагогическая запущенность, социальные отклонения, асоциальное поведение, девиантное поведение.

Наше сьогодні характеризується значною кількістю суспільних змін, що торкнулися не лише соціально-економічних сфер, а і особистісної. Все частішими стають акти насильницького протистояння, агресії, жорстокості серед важковиховуваних

підлітків . Саме тому зростає значимість дослідження проблем делінквентної поведінки, особливо неповнолітніх.

У сучасній психолого-педагогічній науковій літературі приділяється значна увага дослідженню делінквентної поведінки (А. Д. Глоточкін, Н. С. Гук, К. С. Лебединська, В. М. Оржихівська, О. В. Пирожков, В. М. Синьов, В. А. Худик та ін.).

Наше дослідження присвячене вивченню деяких індивідуально-психологічних та соціальних особливостей правопорушної поведінки важковиховуваних підлітків.

Проблема делінквентної (протиправної, правопорушної, антисуспільної) поведінки є центральною у більшості соціальних наук, оскільки суспільний порядок виконує важливу роль в розвитку як держави в цілому, так і кожного громадянина зокрема.

Соціалізація – багатосторонній процес освоєння людської культури і життя в суспільстві, засвоєння його норм, правил, знань. Одним із соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості є адаптація до виконання певної соціальної ролі.

Соціальна дезадаптація в педагогічному аспекті – особливий вид поведінки, що не відповідає основним суспільним нормам, визнаним як обов'язкові.

Соціальна занедбаність – такі наслідки недостатніх виховних факторів, які призводять до упущень у соціалізації, в розвитку соціальних якостей, потреб, ціннісних орієнтацій, слабкої соціальної рефлексії, в набутті мінімального соціального досвіду, труднощів у оволодінні соціальними ролями. Як правило, такі неповнолітні розвиваються в особливому соціальному оточенні, неповноцінному за структурою (відсутність або заміна одного з батьків, низький соціальний рівень самих батьків і педагогів, соціальна депривація і сегрегація дитини).

Педагогічна занедбаність – наслідки дезінтегруючого впливу на розвиток особистості сукупності всіх факторів при домінуванні психолого-педагогічних. Вони проявляються, перш за все, в слабкому оволодінні провідними видами діяльності (рольова гра, навчання), які забезпечують повноцінний індивідуально-психологічний і особистісний розвиток. Наслідком є недоліки, упущення, відхилення в діяльності, поведінці, спілкуванні.

Соціальні відхилення бувають:

- корисної орієнтації – правопорушення, проступки, пов'язані з бажанням отримати матеріальну, грошову, майнову користь (крадіжки, пограбування, спекуляції, протекція);

- агресивної орієнтації – дії, спрямовані проти особистості (образа, хуліганство, побої, зґвалтування);

- соціально - пасивного типу – бажання самоусунутись від активного способу життя, ухилитись від громадянських обов'язків, небажання вирішувати особисті і соціальні проблеми (ухилення від праці, бродяжництво, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид) [4].

Отже, соціальна поведінка, яка не відповідає суспільним нормам має назву асоціальної. Така поведінка буває трьох видів: а) аморальна – порушення норм моралі і правил людського співжиття; б) протиправна – правопорушення, яке підлягає покаранню, але не кримінальному; в) злочинна – порушення кримінально-правових норм.

Асоціальна поведінка поділяється на девіантну та делінквентну

Девіантна поведінка – система вчинків або окремі вчинки людини, які мають характер відхилення від прийнятих у суспільстві норм (правових і моральних). Це порушення поведінки, не обумовлене психічними захворюваннями.

Виділяють девіації:- за направленістю: позитивні (героїзм), нейтральні (колекціонування), негативні; - за мотивацією: корисні і агресивні; - за суб'єктом: індивіди, соціальні групи, соціальні організації; - за масштабністю прояву: індивідуальні, групові; - за орієнтацією: екстраверти (спрямовані на інших людей: сімейні чвари, насильство), інтроверти (спрямовані на себе: п'янство, суїцид, наркоманія);- за формою прояву: хуліганство, агресія, злодійство, алкоголізм.

Рівні девіації – вираженість відхилень у поведінці. Виділяють:- докримінальний рівень – рівень поведінки, коли людина ще не стала суб'єктом злочинів і соціальні відхилення проявляються у вигляді дрібних правопорушень, недотримання норм моралі, правил поведінки в громадських місцях, ухилення від суспільно корисної праці, зловживання алкоголем, немедичного вживання наркотичних, токсичних засобів, які негативно впливають на психіку; - кримінальний рівень – рівень поведінки людини, коли соціальні відхилення виражаються в злочинних діях, які підлягають кримінальній відповідальності та розглядаються органами слідства і суду.

Девіантність буває:- імпульсивна – порушення норм поведінки, які виникають неочікувано, непередбачувано і в порівняно незначний проміжок часу (агресія, суїцид);- первинна – дії, які дозволяють робити

висновок про наявність девіантної поведінки;- вторинна – вчинки особи як відповідь на визначення девіанта (вислів американського соціолога Е.Лемерта);- субкультурна – поведінка, якою людина відхиляється від норм оточуючого суспільства шляхом попадання під вплив норм субкультури.

Фактори, які обумовлюють девіацію:

- індивідуальні–обумовлені психобіологічними і виховними передумовами девіантної поведінки, які утруднюють адаптацію індивіда до середовища, її самореалізацію;

- особистісні – фактори самої особистості, які проявляються в її активно-вибірковому відношенні до середовища існування, до норм і правил поведінки, ціннісних орієнтацій в житті та діяльності, самооцінці;

- соціальні – фактори соціального середовища, які негативно впливають на формування і розвиток індивіда;

- соціально-психологічні – обумовлені несприятливими особливостями взаємодії індивіда з своїм найближчим оточенням у сім'ї, шкільному колективі, середовищі ровесників, друзів;

- психолого-педагогічні – обумовлені недоліками виховання в сім'ї, дошкільному закладі, школі [3].

Делінквентність (англ. "провинність") – психічна готовність до правопорушення. Дане поняття характеризує випадки вчинків, які постійно повторюються і є асоціальними за спрямованістю [2].

Адиктивна поведінка – система стосунків, спрямованість вчинків людини, які призводять до вживання нею наркогенних засобів; стадія наркотизації без явно виражених психічної і фізичної залежностей.

Протиправна поведінка має всі елементи „нормальної” поведінки, але на відміну від неї, має асоціальну спрямованість, відрізняється також способом досягнення мети, який вступає в конфлікт з нормами права. Асоціальна спрямованість делінквентної поведінки стає виразною у випадку спеціального аналізу процесу мотивації, прийняття рішень, вибору засобів досягнення поставлених цілей і практичної реалізації правопорушного задуму.

Головна роль у вирішенні цієї щонайгострішої проблеми відводиться соціальній педагогіці, хоча, звичайно, вирішити її можна тільки комплексно, із залученням всіх сил суспільства. Проте інтеграція зусиль суспільства може здійснитися лише в рамках наукового обґрунтування, забезпечення ефективними технологіями соціально-педагогічної системи перевиховання особи неповнолітнього за допомогою послідовних педагогічних і

профілактичних дій, що забезпечують формування особи з правильними життєвими установками.

У структурі індивідуальної профілактики правопорушень можна виділити наступні основні завдання:

- своєчасне виявлення осіб з соціально-відхиленою поведінкою і схильних до здійснення правопорушень, а також батьків і інших осіб, що негативно впливають на них;

- вивчення вікових і психологічних особливостей особи неповнолітніх правопорушників з метою не допущення конфлікту молодшої людини з суспільством, усунення сприяючих йому причин і умов;

- розробка програми індивідуальної профілактичної дії на правопорушника і оточуючого його середовища з врахуванням наявних форм і методів, результативності їх вживання;

- організація взаємодії і спадкоємності у виховній і профілактичній роботі всіх суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, повсякденного і безперервного контролю за способом життя підлітків з девіантною поведінкою, реагування на «зриви» і заохочення позитивних зрушень.

Перевиховання — процес складний, який вимагає величезних зусиль, напруги, використання всілякого арсеналу профілактичної і етичної дії, оскільки приходится мати справу з найбільш запущеними в педагогічному, виховному відношенні людьми, яким не змогли привити позитивних навиків поведінки ані сім'я, ні школа, ні трудовий колектив. Робота з ними потребує особливого уміння виділити потенційні можливості особи і вплинути на людину в потрібному напрямі, допомогти його виправленню і перевихованню. Успіх тут багато в чому залежить від того, як сам підліток прагне до усунення негативних сторін в своїй поведінці, соціальному способі життя.

Якщо форма і мета індивідуальної профілактика правопорушень полягає у виявленні осіб, схильних до здійсненню антигромадських проявів, і прийнятті по відношенню до них заходів виховної дії, то по суті вона є організованим процесом перевиховання окремих осіб, здійснюваним у вузькоспеціальних цілях, - не допустити здійснення повторних правопорушень. При цьому особлива увага має бути звернена на наступні категорії неповнолітніх:

- що повернулися з виховних колоній після відбуття покарання, поведінку яких, проте, викликає занепокоєння;

- засуджених неповнолітніх, відносно яких виконання вироку до позбавлення свободи відстрочене;

- що скоїли злочини, але звільнених від кримінальної відповідальності у зв'язку з вживанням заходів суспільної або адміністративної дії або унаслідок амністії, а також що зробили суспільно-небезпечні дії до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

- що повернулися із спеціальних навчально-виховних закладів;

- що вживають спиртні напої і наркотичні речовини;

- раніше не судимих, але притягнених не менше двох разів за рік до адміністративної відповідальності або повторному приводу для офіційного застереження;

- що злісно ухиляються від навчання;

- що систематично займаються азартними іграми, а також ведучих антигромадський спосіб життя [5].

Попередження групової злочинної діяльності неповнолітніх і молоді значною мірою залежить від зусиль психологів, соціальних педагогів та працівників правоохоронних органів. Але вивчення практики свідчить, що у цій роботі є істотні недоліки.

Основними причинами низької ефективності є:

1. Індивідуально-профілактична робота здійснюється формально, без урахування особливостей особистості неповнолітніх і молоді, їх зв'язків, специфіки групування, становища в групі тощо.

2. Відсутня цілеспрямована робота щодо групи, яка стала для підлітка референтною, на яку він орієнтується, думку якої особливо цінує.

3. Недостатньо надається допомога в адаптації до життя, налагоджуванні позитивних зв'язків і стосунків.

Тому особливо сьогодні є проблема педагогічного впливу на учнів із різними відхиленнями в моральному розвитку. У роботі з такими підлітками дуже важливим є особистісно орієнтований підхід. Як свідчить практика, його ефективність залежить безпосередньо від урахування педагогом найважливіших типологічних особливостей, властивих цій категорії учнів. Виховна робота з метою запобігання правопорушень серед неповнолітніх ускладнюється тим, що в педагогічній літературі відсутня єдина загальноприйнята типологія школярів-правопорушників. Це

негативно впливає на вибір форм і методів виховної роботи з ними, призводить до поверхового уявлення про цей контингент учнів.

Профілактична дія стає оптимальною, якщо воно враховує особливості і тенденції розвитку особистості і збігається з її внутрішніми спонуками.

Список використаних джерел

1. Збірник коректувальних програм з профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / Укладач : Сиско Н. М. – Хмельницький : НМЦ ПТО ПК у Хмельницькій області, 2014. – 473 с. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chromeinstant&rlz=1C1AVNC_enUA605UA605&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#

2. Зіядова Д. Мотиви злочинів, скоєних школярами / Д. Зіядова // Шкільний світ. – 2010. – № 15. – С. 1, 3-4.

3. Климків Р. І. Формування просоціальної поведінки осіб, які відбувають покарання з випробуванням [Електронний ресурс] / Р. І. Климків // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 5. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_39.pdf

4. Криминологія : учебник для вузов / под ред. проф. В. Д. Малкова – 27-е изд., перераб. И доп. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 528 с. – (Серия «Образование»). – (Глава 17. Преступность несовершеннолетних и ее предупреждение. – С. 338-370).

5. Луценко Ю. А. Діти-правопорушники. Що робити? : [посібник] / Юрій Луценко. – К. : Шкільний світ, 2010. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу». Психологія).

6. Момоток Т. П. Основні напрямки попередження злочинності неповнолітніх на загальнодержавному та регіональному рівнях [Текст]. Методичний посібник / Т. П. Момоток. – Черкаси, 2011. – 92 с.

7. Оржеховська В. Превентивна педагогіка: навч. посіб. / В. Оржеховська, О. Пилипенко. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.

8. Толчініна О. І. Корекція девіантної поведінки підлітків: профілактика правопорушень : посіб. / О. І. Толчініна, Т. О. Саванчук. – Черкаси : Ваш Дім, 2005. – 171 с.

9. Туз Н. Д. Вплив соціального середовища на формування особистості неповнолітнього злочинця [Електронний ресурс] / Н. Д. Туз // Митна справа. – 2013. – № 5(2.2). – С. 75-79. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5\(2.2\)__16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5(2.2)__16.pdf)

10. Федоров І. О. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх як соціально- педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І. О. Федоров // Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 18. – С. 120-125. – Режим доступу: http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_18/V18_120_125.pdf.

11. Чуносів М. Делінквентна поведінка неповнолітніх як об'єкт теоретичного аналізу [Електронний ресурс] / М. Чуносів // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – №8(1). – С. 255-260. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2013_8\(1\)__43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2013_8(1)__43.pdf)

Spisok vikoristanih dzherel

1. Zbirnik korektival'nih program z profilaktiki deviantnoï povedinki uchniv profesijno-tehnicnih navchal'nih zakladiv [Elektronnij resurs] / Ukladach : Sisko N. M. – Hmel'nic'kij : NMC PTO PK u Hmel'nic'kij oblasti, 2014. – 473 s. – Rezhim dostupu : https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chromeinstant&rlz=1C1AVNC_enUA605UA605&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#

2. Zijadova D. Motivi zlochiv, skoenih shkoljarami / D. Zijadova // Shkil'nij svit. – 2010. – № 15. – S. 1, 3-4.

3. Klimkiv R. I. Formuvannja prosocial'noï povedinki osib, jaki vidbuvajut' pokarannja z viprobuvannjam [Elektronnij resurs] / R. I. Klimkiv // Visnik Nacional'noï akademii Derzhavnoï prikordonnoï sluzhbi Ukraïni. – 2013. – Vip. 5. – Rezhim dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_39.pdf

4. Kriminologija : uchebnik dlja vuzov / pod red. prof. V. D. Malkova – 27-e izd., pererab. I dop. – M. : ZAO «Justicinform», 2006. – 528 s. – (Serija «Obrazovanie»). – (Glava 17. Prestupnost' nesovershennoletnih i ee preduprezhdenie. – S. 338-370).

5. Lucenko Ju. A. Diti-pravoporushniki. Shho robiti? : [posibnik] / Jurij Lucenko. – K. : Shkil'nij svit, 2010. – 128 s. – (Biblioteka «Shkil'nogo svitu». Psihologija).

6. Momotok T. P. Osnovni naprjamki poperedzhennja zlochinnosti nepovnolitnih na zagal'noderzhavnomu ta regional'nomu rivnjah [Tekst]. Metodichnij posibnik / T. P. Momotok. – Cherkasi, 2011. – 92 s.

7. Orzhehova V. Preventivna pedagogika: navch. posib. / V. Orzhehova, O. Pilipenko. – Cherkasi: Vid-vo Chabanenko Ju., 2007. – 284 s.

8. Tolchinina O. I. Korekcija deviantnoï povedinki pidlitkiv: profilaktika pravoporushen' : posib. / O. I. Tolchinina, T. O. Savanchuk. – Cherkasi : Vash Dim, 2005. – 171 c.

9. Tuz N. D. Vpliv social'nogo seredovishha na formuvannja osobistosti nepovnlitn'ogo zlochincja [Elektronnij resurs] / N. D. Tuz // Mitna sprava. – 2013. – № 5(2.2). – S. 75-79. – Rezhim dostupu : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5\(2.2\)__16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5(2.2)__16.pdf)

10. Fedorov I. O. Profilaktika pravoporushen' sered nepovnlitnih jak social'no- pedagogichna problema [Elektronnij resurs] / I. O. Fedorov // Visnik Gluhivs'kogo derzh. ped. un-tu. Serija: Pedagogichni nauki. – 2011. – Vip. 18. – S. 120-125. – Rezhim dostupu : http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_18/V18_120_125.pdf.

11. Chunosov M. Delinkventna povedinka nepovnlitnih jak ob'ekt teoretichnogo analizu [Elektronnij resurs] / M. Chunosov // Problemi pidgotovki suchasnogo vchitelja. – 2013. – №8(1). – S. 255-260. – Rezhim dostupu : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2013_8\(1\)__43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2013_8(1)__43.pdf)

Kibuk O. V., Opalyuk O. N. Features of individually-preventive work with difficulty teenagers. Features of individual-preventive work with difficulty teenagers are considered. Delinquency of children is one of the most important indicators that characterize the economic, social and ethical well-being of society. In modern Ukraine, the state of delinquency of schoolchildren is alarming in society among the public, doctors, and educators. This is evidenced by the materials posted in the media about the situation of children and adolescents in Ukraine. This situation is due to the difficult socio-economic condition of Ukrainians: unemployment and migration, regional conflicts, an increase in the number of socially disadvantaged families, the crisis of spiritual values, the decline of the ethical level of the population. A certain part of guilt for raising the level of delinquency in children is grounded on general secondary education.

Analyzing the mechanisms of unlawful behavior, one can not ignore such important factors that determine the behavior of the subject as the specific properties of his personality. Among them it is necessary to highlight: orientation, worldview, value orientation, social orientation,

level of legal consciousness, individual psychological peculiarities, character, as well as conditions of the social situation on the formation of his personality and behavior to the emergence of an unlawful situation and direct participation in it. One of the most pressing challenges facing our society today is undoubtedly the search for ways to reduce the growth of crimes among young people and increase the effectiveness of their prevention. The need for a quick solution to this problem is due not only to the fact that the country continues to maintain a rather complex criminal situation, but above all that in the field of organized crime, more and more juveniles, criminal groups created by adolescents, dangerous crimes are shaking, and the number They are steadily increasing. Crime is young and accepts a persistent recurrent nature. And such a criminalization of the youth environment deprives society of the prospect of establishing in the near future of social equilibrium and well-being.

Key words: individual-prophylactic work, delinquent behavior, social neglect, pedagogical neglect, social deviations, asocial behavior, deviant behavior.

Отримано 03.02.2018

УДК 349.3:364.65-055.52

Т-С. Я. Людкевич
tasjalju@gmail.com

Ю. В. Сербалюк
serbaliuk@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

Людкевич Т-С. Я., Сербалюк Ю. В. Соціально-правові аспекти вдосконалення захисту материнства в Україні. Приділено увагу стану захисту материнства в Україні з урахуванням демографічної проблеми пов'язаної із скороченням та старінням населення. Проаналізована статистика щодо динаміки кількості

населення в Україні до 2017 р., ситуація з народжуваністю, у тому числі і з народжуваністю живих дітей. Відзначено позитивну тенденцію до зменшення смертності дітей у віці до 1 року за останнє десятиліття. Здійснено огляд нормативно-правових актів, спрямованих на захист материнства і дитинства в Україні. Проаналізовано закони, спрямовані на соціальну підтримку сімей з дітьми, одиноких матерів. Визначено, що найбільша увага приділена створенню умов для реалізації права на працю вагітним і працюючим жінкам. Це – гарантії працевлаштування, захист від звільнення, заборона чи обмеження використання праці вагітних жінок, жінок-матерів на певних видах робіт, надання різних оплачуваних і неоплачуваних відпусток, створення умов для годування і догляду за дітьми працюючої жінки-матері. Визначено кримінальні покарання за порушення трудових прав працюючої вагітної жінки чи жінки-матері за Кримінальним кодексом України, а також коло питань щодо захисту права на материнство, які визначені у Сімейному кодексі України. Зроблено огляд основних напрямків захисту майбутніх матерів та вагітних жінок і жінок, що мають дітей у правовому полі, що регулює питання медичної допомоги та охорони здоров'я жінки, профілактики хвороб у жінок, особливо таких, які впливають на їх дітородну здатність. Зроблено висновок, що в Україні створюються, головним чином умови, щоб жінка могла працювати і виконувати материнську функцію. Зазначено, що у демографічних умовах України потрібно дбати про захист материнства в першу чергу через призму заохочення до народжуваності. Пропонується законодавцям розглянути питання запровадження додаткових гарантій соціального захисту, матеріального благополуччя матері, яка виховуватиме 3 і більше дітей. Виховання дітей запропоновано розглядати як суспільно корисну працю, яка має винагороджуватись. Роки виховання 3-х і більше дітей рекомендовано враховувати до трудового стажу.

Ключові слова: демографія, законодавство, захист прав, вагітна жінка, материнство, народження дітей, соціальна підтримка

Людкевич Т-С. Я., Сербалюк Ю. В. Социально-правовые аспекты совершенствования защиты материнства в Украине. Уделено внимание состоянию защиты материнства в Украине с учетом демографической проблемы, связанной с сокращением и

120

старением населения. Проанализирована статистика по динамике численности населения в Украине до 2017 г., положение с рождаемостью, в том числе и с рождаемостью живых детей, отмечена положительная тенденция последних лет к уменьшению смертности детей в возрасте до 1 года. Осуществлен обзор нормативно-правовых актов, направленных на защиту материнства и детства в Украине. Проанализированы законы, направленные на социальную поддержку семей с детьми, одиноких матерей. Определено, что наибольшее внимание уделено созданию условий для реализации права на труд беременным и работающим женщинам. Это – гарантии трудоустройства, защита от увольнения, запрет или ограничение использования труда беременных женщин, женщин-матерей на определенных видах работ, оказание различных оплачиваемых и неоплачиваемых отпусков, создание условий для кормления и ухода за детьми работающей женщины-матери. Определены уголовные наказания за нарушение трудовых прав работающей беременной женщины или женщины-матери по Уголовному кодексу Украины, а также круг вопросов по защите права на материнство, определенных в Семейном кодексе Украины. Сделан обзор основных направлений защиты будущих матерей и беременных женщин и женщин, имеющих детей в правовом поле, регулирующего вопросы медицинской помощи и охраны здоровья женщины, профилактики болезней у женщин, особенно тех, которые влияют на их детородную способность. Сделан вывод, что в Украине главным образом создаются условия, чтобы женщина могла работать и выполнять материнскую функцию. В демографических условиях Украины нужно заботиться о защите материнства в первую очередь через призму поощрения рождаемости. Предлагается законодателям рассмотреть вопрос введения дополнительных гарантий социальной защиты, материального благополучия матери, воспитывающей 3 и более детей. Воспитание детей предложено рассматривать как общественно полезный труд, который должен вознаграждаться. Годы воспитания 3-х и более детей рекомендуется учитывать в страховой и трудовой стаж.

Ключевые слова: демография, законодательство, защита прав, беременная женщина, материнство, рождение детей, социальная поддержка.

Постановка проблеми. В сучасній Україні можна спостерігати перманентну нестабільну політичну і економічну ситуацію, під час якої відбувається зростання соціальних ризиків, що тягнуть за собою зростання напруги у суспільстві. Серед ризиків соціального характеру варто виділити ризик загрози материнству, як важливої умови сталого розвитку, що змушує державу діяти на законодавчому, організаційному та інституційному рівнях. Тому можна стверджувати, що завдання посилення і забезпечення гарантій у системі соціального захисту материнства постає гостро і не втрачає своєї актуальності.

Аналіз досліджень даної проблеми. На законодавчому рівні поняття «материнство» не визначається, що є причиною можливих відмінностей в трактуванні визначення та вимагає вироблення єдиного уніфікованого підходу. Тим самим це є свідченням потреби у правовому визначенні, як передумові ефективного судового захисту прав та інтересів матерів та дітей.

Залишається актуальною проблема визначення поняття охорони материнства за національним законодавством як у теоретичному так і у практичному аспектах. Поняття «охорона материнства та дитинства» у вітчизняній літературі визначається як система заходів щодо забезпечення інтересів матері та дитини шляхом надання їм медичної, матеріальної та інших видів державної підтримки [8, с. 596]. Під материнством розуміється «стан жінки-матері під час вагітності, пологів, годування дитини» [1, с. 466].

На жаль, комплексного дослідження щодо видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та щодо поняття охорони материнства не здійснювалось. Історичні аспекти соціально-правового становища жінки в Україні досліджували Бінецька О., Ісаєвич Я., Кобилецький М., Кравець В., Мартинюк О., Петреченко С. Їх дослідження дають можливість зробити висновок, що історико-культурна ситуація впливала на роль жінки в соціумі, на її соціальний статус, правове положення.

Вплив різних засобів захисту материнства на рівень народжуваності, наявність недоліків сучасної системи соціальних гарантій щодо захисту материнства в Україні досліджували Бурлака О., Залата М., Леонтьєва Л., Мокрецов С. та ін. Деякі дослідження захисту материнства (Ветухова І.) здійснювались через

призму підвищеної охорони праці жінок, які поєднують роботу з материнством, забезпечення їм гарантій працевлаштування, реалізації права на медичну допомогу і охорону здоров'я для збереження можливості реалізації жінкою її біологічної функції материнства [2].

Однак недостатньо, на нашу думку, дослідженою є проблематика захисту материнства як гаранту демографічної стабільності в Україні.

Метою статті є аналіз вітчизняної нормативно-правової бази соціального захисту материнства задля протидії демографічній кризі в державі.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ ст. в Україні відзначається погіршенням демографічної ситуації. Згідно даних державної служби статистики України на початок 2017 року чисельність наявного населення України зменшилася на 175,974 тис. осіб в порівнянні з попереднім роком (на 1 січня 2017 року в країні проживало 42 млн. 584,5 тис. осіб, що на 0,4% менше ніж на цей час у 2016 р.). Невтішна картина і щодо народження нових громадян. Кількість живо народжених в Україні осіб починаючи з 2012 р. постійно зменшується. Звичайним явищем стало і щорічне скорочення показника природного приросту населення [7, с.41].

Згідно даних державної служби статистики України у 2016 році найбільша кількість живонароджених припадає на вік матері 25-29 років (132 510, з яких для 65 492 – це перші пологи). При цьому середній вік матері при народженні першої дитини у 2016 році становив 25,3 роки. (26,2 в міських поселеннях і 23,4 в сільських) [7, с.95].

Досить високим залишається показник смертності населення (згідно даних державної служби статистики України у 2016 р. показник померлих був 14,7 на 1 тис. населення). Це все свідчить, що демографічна ситуація в Україні продовжує погіршуватись. Однак, є деякі і обнадійливі моменти. Порівнюючи 1991–2016 роки, варто відзначити позитивну тенденцію до зменшення смертності дітей у віці до 1 року. У 2016 р. цей показник становив 2 955 тис, що на 366 осіб менше ніж станом на 2015 р і набагато менше ніж у 1991 році (8 831 тис.) [7, с.98].

Дані Державної служби статистики України у 2016 році свідчать про те, що порівняно з минулими роками зменшуються показники смертності жінок від причин, що пов'язані з вагітністю,

пологами та ускладненнями післяпологового періоду. У 2016 фіксується загальний показник кількості випадків смерті, що пов'язаної з вагітністю у 69 осіб, тоді, як у 2010 такий показник становить 137 осіб [7, с.112].

В основі державної сімейної політики лежить такий важливий напрям як охорона материнства і дитинства. Згідно з частиною третьою ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Захист материнства в Україні визначений у ст. 24 Конституції України як «створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю із материнством, правова, моральна та матеріальна підтримка материнства та дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям».

Правовий захист материнства забезпечується також Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП), Кримінальним та Сімейним кодексами України, Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими народженням і похованням», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Національною програмою «Діти України», Постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741 «Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді» та ін.

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» в нашій країні на сьогодні призначаються такі п'ять видів державної допомоги сім'ям з дітьми: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога при усиновленні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиницями матерям.

Чи не найбільше турбота про здорове материнство і соціальний захист працюючих жінок виявлено у Кодексі законів про працю України. Цьому питанню присвячено його XII розділ – «Праця жінок». Тут з метою збереження здоров'я жінки, сприяння виконання нею материнських функцій вказано перелік робіт, на яких забороняється використовувати працю жінок взагалі і окремо жінок, вагітних і таких, що мають дітей віком від 3 до 14 р. або дітей-інвалідів. Встановлені також обмеження їх залучення до робіт

у нічний час, до надурочних робіт та направлення їх у відрядження. Ст.179 КЗпП гарантує жінкам оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами різної тривалості залежно від медичних показань чи пільг (від 126 до 180 днів).

Відповідно до ст. 56 КЗпП на прохання жінка, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням має право на неповний робочий тиждень або неповний робочий день.

КЗпП надає можливість жінці за потреби більше уваги приділяти догляду за дитиною шляхом надання різних видів відпусток: для догляду за дитиною по досягненню нею трирічного віку, до досягнення дитиною шестирічного віку за медичним висновком, додаткова оплачувана відпустка тривалістю 5 календарних днів жінці, яка працює і має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда.

Жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини (не рідше ніж через три години і тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна). Може також враховуватися час подолання відстані від місця роботи до місця годування (за погодженням з профспілковим комітетом). За наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години. Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком.

Вагітні жінки, матері, які мають дітей віком до трьох років, а також одинокі матері а наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда мають додаткові гарантії щодо працевлаштування і захисту від звільнення. Цим категоріям жінок заборонено відмовляти у прийнятті на роботу з мотивів, пов'язаних з вагітністю та наявністю дітей. Заборонено також звільнення таких жінок з ініціативи власника чи його представників [4].

Згідно із ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» жінки, які мають дітей віком до шести років, та одинокі матері, які мають дітей віком до 14 років або дітей-інвалідів вважаються такими, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці. Тому для них передбачено додаткові гарантії зайнятості – встановлення броні у розмірі до 5 процентів загальної кількості робочих місць за робітничими професіями, у тому числі з гнучкими формами зайнятості.

Для захисту материнства КЗпП передбачає також обов'язкове працевлаштування вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років, якщо за медичним висновком дитина потребує домашнього догляду), одиноких матерів за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда, у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування, але не більше трьох місяців із дня закінчення строкового трудового договору, за цими жінками зберігається середня заробітна плата.

КЗпП, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» надають можливості трудовому колективу, профспілковій організації підприємств, установ створювати додаткові умови соціального захисту матерів: організація дитячих ясел, садів, кімнат для годування грудних дітей, кімнат особистої гігієни жінок, направлення до санаторіїв, профілакторіїв і будинків відпочинку, туристських комплексів, баз та оздоровчих закладів тощо. Таким чином, бачимо спрямованість соціального захисту жінок-матерів у трудовому законодавстві на збереження їх трудової активності і реалізації права на працю.

Кримінальний кодекс України (ст. 172) визначає покарання щодо посадових осіб, винних у незаконному звільненні вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда – штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років.

Захист материнства передбачає також вирішення різних спорів щодо визнання права на нього. Ці питання регулюються Сімейним кодексом України. Так, жінка, яка записана матір'ю дитини, має право оспорити своє материнство; жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства (ст. 139 Сімейного кодексу).

Актуальним, враховуючи демографічну проблему, є завдання у контексті захисту материнства, вжиття заходів щодо профілактики хвороб у жінок, особливо тих, які впливають на їх дітородну здатність. В Україні прийнято декілька нормативних актів. Закони «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного

благополуччя населення», «Про психіатричну допомогу», різні підзаконні нормативно-правові акти) з питань надання медичної допомоги та охорони здоров'я жінки. Першочерговими заходами урядової політики в сфері гарантування соціальних прав жінок повинні стати, на думку Леонтєвої Л., санітарно-освітня робота з питань здорового способу життя, планування сім'ї, репродуктивного здоров'я, безпечного материнства, ранньої діагностики онкологічної патології; здійснення заходів щодо підвищення свідомості жінок у напрямку збереження стану здоров'я (регулярність і частота візитів до лікаря, необхідність раннього першочергового візиту до лікаря тощо); удосконалення роботи центрів і кабінетів планування сім'ї та дитячої й підліткової гінекології, медико-генетичної служби; профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом; розширення мережі з питань репродуктивного здоров'я (збільшення кількості центрів планування сім'ї, безпечного материнства, медико-генетичного консультування тощо) та поліпшення їх забезпечення сучасним обладнанням. Урядова політика в сфері гарантування соціальних прав жінок повинна бути спрямована на поліпшення здоров'я матерів і зменшення дитячої смертності та здійснюватися шляхом проведення комплексу цілеспрямованих заходів, які дозволять забезпечити максимально можливий рівень медичної допомоги за існуючого рівня правових, фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсі [5].

В Україні створюються умови, щоб жінка, головним чином, могла працювати і виконувати материнську функцію. Держава, на нашу думку, дбає про свої трудові ресурси та про реалізацію жінками право на працю. У сучасних демографічних умовах потрібно дбати про захист материнства в першу чергу через призму заохочення до народжуваності. Очевидно, що проста грошова «винагорода» за народження дитини ситуацію у демографічній сфері особливо не покращала. Потрібні додаткові гарантії соціального захисту, матеріального благополуччя матері, яка виховуватиме 3 і більше дітей. Доцільно розглядати виховання дітей як суспільно корисну працю, яка має винагороджуватись. Роки виховання 3-х і більше дітей мають враховуватись до страхового і трудового стажу.

Прикладом наслідування має слугувати Фінляндія, яка визнана Міжнародною громадською організацією “Врятуйте дітей”

(Save of children) кращою країною у світі для дітей і материнства. Тут жінка, яка планує народити дитину, відразу може розраховувати на безкоштовне медичне обслуговування та на іншу допомогу з боку держави. До 9 місяців дитини жінка отримує 70% її доходів за попередній рік. Потім, якщо вона забажає залишатись вдома з дитиною, отримуватиме допомогу у кількості євро. Крім того, до настання 17-річчя дитини держава буде виплачувати грошову компенсацію витрат на неї [6].

Висновки. Статистика свідчить про те, що з кожним роком кількість населення України іде на спад. Навряд чи можливо очікувати зміну демографічної ситуації на краще без продуманої і при цьому реалістичної політики щодо підтримки материнства, захисту вагітних жінок та сімей з дітьми. Аналіз чинного законодавства України дозволяє стверджувати, що наша держава прагне стояти на шляху створення сприятливого для матерів та дітей середовища, прагне забезпечувати тим самим надійну і гнучку систему соціального захисту материнства, яка включає економічні, соціальні, трудові гарантії і права та створює ряд конкретних умов для їх реалізації. Однак вважаємо за доцільне звернути увагу законодавців на можливість заохочення жінок до дітонародження шляхом покращання медичного обслуговування жінок, профілактики захворювань, що впливають на репродуктивну функцію жінки, на підвищення соціальних гарантій для багатодітних сімей, на розгляд виховання дітей як суспільно корисну працю, яка має право на винагороду.

Список використаних джерел

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
2. Ветухова І.А. Особливості правового регулювання праці жінок, які поєднують роботу з материнством, та його подальше вдосконалення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / І.А. Ветухова. – Харків, 2001. – 18 с.
3. Залата М. Г. Соціальна політика захисту материнства: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / М. Г. Залата // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2014. – № 2. – С. 119-123.

4. Кодекс законів про працю України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08/>

5. Леонт'єва Л. В. Соціальні права жінок та юридичні гарантії їх захисту в Україні / Л. В. Леонт'єва // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 572–575.

6. Лиукко А. Территория материнства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://finland.fi/ru/zhizn-i-obshhestvo/territoriya-materinstva/>

7. Населення України за 2016 рік. Демографічний щорічник. – Київ, Державна служба статистики України, 2017. – 133 с.

8. Сучасний тлумачний словник української мови : 100000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2011. – 1008 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Velikij enciklopedichnij juridichnij slovník / za red. akad. NAN Ukraïni Ju. S. Shemshuchenka. – K. : TOV «Vidavnicтво «Juridichna dumka», 2007. – 992 s.

2. Vetuhova I.A. Osoblivosti pravovogo reguljuvannja praci zhinok, jaki poednujut' robotu z materinstvom, ta jogo podal'she vdoskonalennja : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk : spec. 12.00.05 «Trudove pravo; pravo social'nogo zabezpečennja» / I.A. Vetuhova. – Harkiv, 2001. – 18 s.

3. Zalata M. G. Social'na politika zahistu materinstva: zarubizhnij dosvid [Elektronnij resurs] / M. G. Zalata // Derzhava ta regioni. Ser. : Pravo. – 2014. – № 2. – S. 119-123.

4. Kodeks zakoniv pro pracju Ukraïni. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08/>

5. Leont'eva L. V. Social'ni prava zhinok ta juridichni garantii ih zahistu v Ukraïni / L. V. Leont'eva // Forum prava. – 2010. – № 4. – S. 572–575.

6. Liukko A. Territorija materinstva. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu :<https://finland.fi/ru/zhizn-i-obshhestvo/territoriya-materinstva/>

7. Naselennja Ukraïni za 2016 rik. Demografichnij shhorichnik. – Kiiiv, Derzhavna sluzhba statistiki Ukraïni, 2017. – 133 s.

8. Suchasnij tлумачnij slovník ukraïns'koï movi : 100000 sliv / za zag. red. V. V. Dubichins'kogo. – H. : VD «ShKOLA», 2011. – 1008 s.

Liudkevych T-S.Y., Serbaliuk Y.V. Socio-legal aspects of improving maternity protection in Ukraine. An attention was paid to the state of maternity protection in Ukraine, considering the demographic issue of reduction and aging of the population in Ukraine. The statistics on the dynamics of the population in Ukraine up to 2017, the situation with fertility, including the birth rate of live children has been analyzed and a positive tendency towards a decrease in the mortality rate of children under the age of one year is noted. A review of normative legal act aimed at motherhood and childhood in Ukraine was carried out. The laws aimed at social support of families with children, single mothers are analyzed. It is determined, that the greatest attention is devoted to the creation of conditions for the realization of the right to work for pregnant and working women. These are: employment guarantees, protection against dismissal, prohibition or restriction on the use of labor of pregnant women, mothers on certain types of work, the provision of various paid and unpaid leave, the creation of conditions for the feeding and care of children of a working woman-mother. Criminal penalties for violating the labor rights of a working pregnant woman or woman-mother under the Criminal Code of Ukraine were determined, as well as issues related to the protection of the right to motherhood, which are defined in the Family Code of Ukraine. An overview of the main areas of protection of future mothers and pregnant women was made, including women with children in the legal field regulating health care and women's health issues, prevention of diseases, especially those affecting their childbearing potential. It is concluded, that conditions are made in Ukraine for woman to work and perform a maternal function. In demographic conditions in Ukraine, care must be taken to protect motherhood through the prism of encouraging birth rates. It is proposed to legislators to consider the issue of additional guarantees of social protection, material well-being of the mother, who will bring up three or more children. The upbringing of children is proposed to be regarded as a socially useful work, which should be rewarded. Years of education of three or more children are recommended to take into account as the length of service.

Key words: demography, legislation, protection of rights, a pregnant woman, motherhood, the birth of children, social support.

Отримано 22.01.2018

Ж. В. Мельник

mega.zhanna1982@ukr.net

І. В. Козлова

kozlova.innessa@gmail.com

ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Мельник Ж. В., Козлова І. В. Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання. Бідність, як глобальне соціальне явище, існує в усіх країнах світу, і Україна – не виняток. Проблема бідності – це надзвичайно актуальна проблема та тема сучасності, тому що в умовах бідності живе в нашій країні кожна четверта людина. Бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Це означає, що бідні верстви населення не можуть відповідно харчуватися, оплачувати житло та комунальні послуги, лікуватися та відпочивати, вчитися самі та забезпечити оплату навчання своїм дітям. Головною причиною бідності населення є низький рівень доходів. Бідність визначається як неможливість через відсутність коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству, в конкретний період часу. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлений необхідного: нормального житла, їжі, одягу, здоров'я, можливості здобувати освіту.

Проблема бідності настільки актуальна, що до неї зводяться багато інших проблем. З бідністю прямо пов'язані питання демографії, зайнятості населення, безробіття; бідність має безпосередній вплив на здоров'я населення, рівень утворення й культуру громадян, їх виховання, соціалізацію й моральність, вона є одним із факторів, які гальмують розвиток науки. Бідність сприяє дегуманізації людських відносин, зростанню злочинності й тероризму, призводить до зниження рівня і якості життя. Вона специфічно впливає на політичні відносини, реалізацію державної політики на всіх рівнях, гальмує становлення цивільного суспільства.

Дане наукове дослідження має своєю метою визначення поняття бідності, необхідність оцінки поширеності бідності в сучасному українському суспільстві, систематизацію основних напрямків соціально-економічної політики держави в подоланні бідності на основі запобігання причин її виникнення й надання інформації, необхідної для формування ефективної політики щодо зменшення досліджуваного феномену.

Ключові слова: бідність, населення, соціальна нерівність, безробіття, споживчий кошик, соціальний добробут у державі, рівень життя, низький дохід, заробітна плата, зайнятість.

Мельник Ж. В., Козлова И. В. Проблемы бедности населения Украины и пути их решения. Бедность, как глобальное социальное явление, существует во всех странах мира, и Украина – не исключение. Проблема бедности – это чрезвычайно актуальная проблема и тема современности, потому что в условиях бедности живет в нашей стране каждый четвертый человек. Бедность – это невозможность в результате недостатка средств поддерживать образ жизни, присущий конкретному обществу в конкретный период времени. Это значит, что бедные слои населения не могут соответственно питаться, оплачивать жилье и коммунальные услуги, лечиться и отдыхать, учиться сами и обеспечить оплату учебы своим детям. Главной причиной бедности населения является низкий уровень доходов. Бедность определяется как невозможность из-за отсутствия средств поддерживать образ жизни, присущий конкретному обществу, в конкретный период времени. К бедным слоям общества принадлежат те, кто не по собственной воле лишен необходимого: нормального жилья, еды, одежды, здоровья, возможности получать образование.

Проблема бедности настолько актуальна, что к ней сводятся много других проблем. С бедностью прямо связанные вопросы демографии, занятости населения, безработицы; бедность имеет непосредственное влияние на здоровье населения, уровень образования и культуру граждан, их воспитания, социализацию и нравственность, она является одним из факторов, которые тормозят развитие науки. Бедность способствует дегуманизации человеческих отношений, росту преступности и терроризма, приводит к снижению уровня и качества жизни. Она специфически

влияет на политические отношения, реализацию государственной политики на всех уровнях, тормозит становление гражданского общества.

Данное научное исследование имеет своей целью определения понятия бедности, необходимость оценки распространенности бедности в современном украинском обществе, систематизацию основных направлений социально-экономической политики государства в преодолении бедности на основе предотвращения причин ее возникновения и предоставления информации, необходимой для формирования эффективной политики относительно уменьшения.

Ключевые слова: бедность, население, социальное неравенство, безработица, потребительская корзина, социальное благосостояние в государстве, уровень жизни, низкий доход, заработная плата, занятость.

Постановка проблеми. Впродовж багатьох років бідність і нерівність як в розподілі доходів, так і в доступі до базових можливостей є проблемою соціально-економічного розвитку всіх без винятку країн світу, яка в останні десятиліття, попри інтенсивний науково-технічний прогрес, набула всесвітнього масштабу та дедалі більше загострюється як на національних, так і на міжнародному рівнях. Вирішення проблеми бідності, задеклароване в Цілях Тисячоліття як глобальної мети, та досягнення соціально-орієнтованого розподілу доходів й рівного доступу до людських можливостей є нагальним завданням міжнародної спільноти, а не лише кожної окремої держави. У багатьох країнах проблема соціально-економічної нерівності та бідності набула настільки високого рівня ескалації, що її неможливо вирішити власними зусиллями через відсутність достатніх внутрішніх ресурсів для боротьби з тими чи іншими аспектами даного явища. Серед таких країн світу опинилась й Україна. Бідність в нашій державі характеризується специфічними особливостями, які притаманні лише українському суспільству, та має тенденцію до зростання, а реалізація розробленої вітчизняним урядом стратегії подолання бідності не принесла очікуваних результатів [4].

До вирішення багатоаспектної проблеми бідності владні структури повинні підходити комплексно, використовуючи не лише дієві внутрішні механізми підвищення рівня добробуту громадян, але й залучаючи зовнішні механізми, серед яких значну роль відіграє міжнародна економічна допомога.

Проблема соціальної нерівності й бідності як у глобальному, так і у крайньому вимірі є предметом наукового інтересу та жвавих дискусій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців вже протягом десятиліть, що свідчить про її надзвичайну актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найвидатнішими науковцями, котрі досліджували проблему бідності, зокрема намагалися визначити чинники, які спричиняють бідність у країнах, що розвиваються, та уточнити суть бідності, дослідити підходи до вимірювання нерівності й бідності та провести емпіричну її оцінку, проаналізувати вплив економічного зростання і глобалізації на скорочення бідності та розподіл доходів, розглянути вплив соціальної нерівності в розподілі доходів і можливостей на добробут громадян як на міжнародному рівні, так і в межах національного масштабу, є О. Аріас, Арістотель, А. Аткинсон, Н. Бердсолл, О. Білорус, Ф. Бургиньон, Дж. Вульфенсон, В. Геєць, О. Гелор, Д. Доллар, С. Єрохін, Я. Жаліло, Д. Зейра, Дж. Коррес, А. Край, С. Кузнец, Н. Лустінг, А. Льюїс, Дж. М. Майер, В. Мау, М. Меламед, С. Мочерний, В. Д. Нордхаус, А. Пападаскалопулос, Р. Перотті, Дж. Поліхронопулос, М. Порфененко, Дж. Е. Раух, Д. Родрік, Дж. Роулз, Дж. Сакс, Пол А. Самуельсон, А. Сен, Дж. Сорос, П. Таусенд, М. Тодаро, Н. Франклін, Ю. Шишков, Т. Шульц та багато інших.

Причини бідності і способи її подолання в Україні, ефективність розроблених напрямків та інструментів внутрішньої та міжнародної політики досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Адамик, А. Алексєєва, Ж. Архангельська, Ю. Архангельський, О. Берданова, В. Великий, Е. Лібанова, В. Мандибура, Ю. Мотиченко, І. Овчаренко, В. Опалько, Б. Пасхавер, О. Позняк, О. Радзієвська, А. Ревенко, Е. Румянцева, М. Семикіна, О. Сергієнко, В. Симоненко, Н. Сітнікова, О. Стожок, І. Чекан, Л. Черенько, П. Шевчук та інші.

Водночас, у науковій літературі немає інтегрованих досліджень ефективності вітчизняної стратегії подолання бідності та значення міжнародної економічної допомоги як одного із

зовнішніх механізмів її реалізації, необхідних для доповнення внутрішніх ресурсів, спрямованих на усунення найбільш гострих проявів бідності в Україні та причин їх виникнення.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення поняття бідності, вивчення основних причин зниження рівня життя населення України, оцінки бідності громадян та шляхи попередження бідності на основі запобігання причин її виникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бідність – це такий стан індивіда, за якого той потерпає від недостатності власних накопичених благ, поточних доходів і доступних кредитних ресурсів, достатніх для задоволення його фізіологічних потреб – може вразити практично будь-яку особу, проте ймовірність цього залежить від способу життя, а також уміння використати наявний суспільний статус, освіту, професійні навички тощо за тих чи інших життєвих обставин; середній клас – сукупність досить успішних особистостей, які володіють значною кількістю ресурсів, навичками та вміннями, що використовуються ними для задоволення не лише власних потреб, а й для розбудови громадянського суспільства й поліпшення соціально-економічної ситуації в країні.

Бідність в Україні має наступні національні характеристики:

- низький рівень життя населення в цілому;
- поширення бідності серед працюючих громадян;
- значне майнове розшарування населення;
- висока питома вага людей, що відносять себе до бідних

[1].

Основними причинами того, що значна частина населення України вважає себе бідними, безперечно, є загальний низький рівень життя населення України і масштабна бідність, визначена за об'єктивними критеріями. Але значні (майже двократні) розбіжності рівнів бідності, визначених за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, потребують пояснення.

По-перше, формування відкритого майнового розшарування і утворення нечисленного прошарку багатих людей супроводжувалась у нас появою дорогих магазинів, предметів розкоші, дорогих автомобілів, замських котеджів тощо. Завдяки рекламі саме спосіб життя цих верств населення почав формувати нові життєві стандарти. Численні групи населення мимоволі почали звирятати свій реальний

рівень життя зі сформованими стандартами і відповідно оцінювати його як дуже низький.

По-друге, зниження рівня життя переважної частини населення України протягом тривалого періоду часу закономірно формувало низькі самооцінки, а підвищення реальних доходів протягом останніх років далеко не компенсувало втрат попередніх років. Зниження легальних доходів тільки частково компенсувалося формуванням у значної частини населення працездатного віку незареєстрованих надходжень.

Україна за економічними показниками значно відстає від розвинених країн світу. Більшість підприємств є низькотехнологічними та орієнтовані на випуск сировинної продукції. Їм характерні обмежений інноваційний потенціал, низький рівень запровадження автоматизованих систем управління та міжнародних стандартів якості, недостатність інвестування у наукові розробки, відсутність стимулів до переорієнтації на випуск товарів і послуг з високою доданою вартістю та недостатність кваліфікованих, мотивованих кадрів, що є однією з причин бідності працюючих.

У березні 2016 р. розпорядженням № 161-р Уряд схвалив Стратегію подолання бідності, якою визначено механізми запобігання бідності та основні завдання з розв'язання цієї проблеми на період до 2020 року [5]. Розпорядження підготовлено на виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014-2017 роки. Серед стратегічних напрямів зниження рівня бідності – сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування. Також передбачено забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізації ризиків соціального відчуження сільського населення. Посилена увага приділятиметься і питанню недопущення виникнення осередків хронічної бідності та соціального відчуження серед внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, передбачається знизити рівень бідності серед працюючих з 18% до 11%.

У 2006 р. в Україні був зафіксований найвищий рівень бідності серед працюючих – 27,2%. Починаючи з 2007 р. відбувалося поступове щорічне скорочення частки бідних серед працюючих. У 2014 р. цей показник досяг 18,4%, а в 2015 р. –

18,3%, що є найнижчим значенням у даному періоді, за перше півріччя 2016 р. він склав 19,9% [2].

До 2015 р. Україна мала традиційні форми бідності: сім'ї з маленькими дітьми, особливо багатодітні, особи похилого віку старше 75 років, мешканці сіл та невеликих міст. У 2014 р. з'явилися “нові бідні” – переселенці з Криму та Донбасу. Деякі фахівці цей чинник називають “раптова бідність”. Власні заощадження переселенці витрачають на оренду житла та пошук роботи. Особливо страждають мешканці невеликих міст та селищ, куди не доходить гуманітарна допомога. Причина “раптової бідності” – війна [3].

Подолання бідності неможливо без врахування особливостей суспільного розвитку України, що обумовлює сучасні підходи до розробки та здійснення відповідної державної політики.

Аналіз причин нинішнього стану бідності в українському суспільстві засвідчує, що її подолання має відбуватися через підвищення рівня та якості життя працездатних осіб, а не лише найбідніших прошарків населення. Зазначене вимагає комплексної системи заходів і відповідних змін у соціальному захисті.

Вирішення проблеми бідності та низького рівня соціального захисту населення в Україні слід пов'язувати не тільки з економічним розвитком, а й з існуючою системою соціальних цінностей, ефективністю діяльності державних інститутів, дієвістю механізмів державного управління соціальним розвитком, результативністю співпраці органів державного управління, місцевого самоврядування і суспільства, громадян.

Відсутність системного підходу до реалізації політики держави нівелює зусилля органів державної влади всіх рівнів та органів місцевого самоврядування, гальмує суспільний поступ, призводить до розчарувань і зниження довіри населення до влади, формує в масовій свідомості соціальний песимізм. Державне мислення передбачає аналітичність, прагматичність і стратегічність. Без системного, стратегічного мислення неможливо здійснювати комплексні реформи, важко координувати взаємообумовлюючі складові державної політики, формувати перспективи суспільного розвитку. Отже, подолання бідності потребує концептуальної стратегії системи соціального захисту населення. Відповідно, цілісність, концепційність і прогностичність

державної політики в сфері соціального захисту населення призведе до значного зниження рівня бідності в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для подолання бідності населення та вирішення проблеми низького рівня оплати праці в Україні необхідно проводити реальну боротьбу з тіньовою економікою, забезпечувати ефективний розвиток ринку праці, інвестиційну привабливість підприємств, розширення ринків збуту, нарощування потенціалу підприємств, зростання продуктивності праці та доходів працюючих; використовувати можливості, надані Україні з набранням чинності асоціації з ЄС, здійснювати політику на припинення воєнних дій, що дозволить зменшувати цільові державні видатки.

Для зменшення рівня бідності серед працюючих потрібно надавати найширшим верствам населення можливості для участі у продуктивній економічній діяльності, оскільки основний фінансовий ресурс подолання бідності у країнах з ринковою економікою забезпечується людською працею.

Також необхідно стимулювати економічні суб'єкти до заміни орієнтирів у їх діяльності щодо підвищення якості та конкурентоспроможності продукції на світових та вітчизняних ринках, створюючи сприятливе середовище для інвестиційної активності, спрямованої на запровадження нових технологій.

До пріоритетних завдань щодо удосконалення механізму фінансування з метою подолання бідності входить і вирішення проблеми невідповідності мінімальної зарплати величині прожиткового мінімуму. При цьому слід враховувати науково обґрунтовану позицію щодо виконання заробітною платою функції забезпечення життєдіяльності не лише певної зайнятої особи, а й її утриманців. Рекомендацією Міжнародної організації праці з цього приводу є встановлення розміру мінімальної заробітної плати на рівні, що перевищує прожитковий мінімум на 25%.

Важливим у вирішенні зазначеної проблеми є удосконалення законодавчої бази з питань оплати праці та соціальних стандартів із загальним приведенням нормативно-правового поля до європейських норм.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку пов'язані з вивченням можливостей запровадження в Україні європейських досягнень у сфері економічної та соціальної політики щодо реструктуризації виробництва, підвищення продуктивності праці, створення нових робочих місць, осучаснення

ринку праці та удосконалення політики оплати праці з метою подолання бідності.

Список використаних джерел

1. Кравченко М.В. Основні підходи до реформування системи пільг в Україні // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.). – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 3 (6). – 306 с. – С.155-164.

2. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html>.

3. Мельниченко О.А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання: [монографія] / О.А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2008. – 232 с.

4. Національна доповідь “Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010” // Міністерство економіки України. – К. – 2010. – 107 с.

5. Про схвалення Стратегії подолання бідності. Кабінет Міністрів України. Розпорядження. Стратегія від 16.03.2016 № 161-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80.>]

Spisok vikoristanih dzherel

1. Kravchenko M.V. Osnovni pidhodi do reformuvannja sistemi pil'g v Ukraïni // Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja: zb. nauk. prac'. / redkol.: S.M. Ser'ogin (golov. red.). – D. : DRIDU NADU, 2010. – Vip. 3 (6). – 306 s. – S.155-164.

2. Ministerstvo social'noï politiki Ukraïni. Oficijnij veb-portal [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html>.

3. Mel'nichenko O.A. Pidvishhennja rivnja ta jakosti zhittja naselennja: mehanizm derzhavnogo reguljuvannja: [monografija] / O.A. Mel'nichenko. – H. : Vid-vo HarRI NADU “Magistr”, 2008. – 232 s.

4. Nacional'na dopovid' “Cili rozvitku tisjacholittja. Ukraïna – 2010” // Ministerstvo ekonomiki Ukraïni. – K. – 2010. – 107 s.

5. Pro shvalennja Strategii podolannja bidnosti. Kabinet Ministriv Ukraïni. Rozporjadzhennja. Strategija vid 16.03.2016 № 161-r [Elektronnij

resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80.>].

Melnik Z. V., Kozlova I. V. The problem of poverty of the population of Ukraine and their solutions. Poverty as a global social phenomenon exists in all countries all over the world and Ukraine is not an exception. The problem of poverty is an extremely topical problem and the theme of the present because every fourth person in our country lives in conditions of poverty. Poverty is impossibility due to the lack of funds to support a lifestyle which is characteristic of a particular society, in a particular period. This means that the poor cannot eat properly, pay for housing and utilities, treat and rest, learn themselves and provide tuition fees for their children. The main reason for poverty is low income. Poverty is defined as the impossibility of maintaining a lifestyle in a particular society at a specific time due to the lack of funds. The poor sections of society include those who are not deprived of their own free will: normal housing, food, clothing, health, education.

The problem of poverty is so urgent that many other problems are being reduced to it. Demographics, employment, unemployment is directly related to poverty. Poverty has a direct impact on the health of the population, the level of education and culture of citizens, their upbringing, socialization and morality, it is one of the factors preventing the development of science. Poverty contributes to the dehumanization of human relations, the growth of crime and terrorism, and leads to a decrease in the level and quality of life. It specifically affects political relations; the implementation of state policy at all levels, and impedes the formation of civil society. housing, food, clothing, health, education.

This scientific research has for an object of determination of concept of poverty, necessity of estimation of prevalence of poverty for modern Ukrainian society, systematization of basic directions of socio-economic politics of the state in overcoming of poverty on the basis of prevention of reasons of her origin and grant to information, necessary for forming effective politics in relation to reduction of the investigated phenomenon.

Key words: poverty, population, social inequality, unemployment, consumer basket, social welfare in the state, standard of living, subzero profit, salary.

Отримано 25.01.2018

Л. П. Мельник

eudos@yandex.ua

А. І. Лябига

lyabiga1994@gmail.com

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Мельник Л. П., Лябига А. І. Ігрові технології як засіб продуктивної діяльності соціального працівника з дітьми у складних життєвих обставинах. У статті розглянуто та проаналізовано особливості застосування настільних просвітницько-профілактичних ігор в роботі з дітьми у складних життєвих обставинах, описано технології застосування профілактичних настільних ігор в роботі з різними цільовими групами з метою протидії негативним соціальним явищам в освітньому середовищі та в соціумі; зазначено переваги застосування настільних просвітницько-профілактичних ігор в професійній діяльності соціальних працівників; охарактеризовано обов'язкові складові технології настільних профілактично-просвітницьких ігор; описано історію розвитку теорії гри та участь різних видатних психологів у формулюванні терміну «гра» та «ігрові технології»; охарактеризовано різноманітні гіпотези вчених щодо дослідження специфіки ігрової діяльності; визначено етапи, зміст ігрових дій та сутність ігрової діяльності дітей; подано класифікацію ігор, виділено головні риси їх риси та зазначено вплив використання ігрових технологій на становлення особистості; запропоновано одну з найвідоміших класифікацій ігор за Г.К. Селевком; визначено як гра впливає на виявлення особистісної творчості, активності, демонстрації потенційних можливостей молодших школярів; описано технологію ділової, рольової гри та шоу-технології. А також представлено дослідження соціально-комунікативної компетентності та адаптації дітей молодшого шкільного віку, які потрапили в складні життєві ситуації до шкільної діяльності. На основі вивчення теоретичних основ проблеми було визначено та описано три критерії оцінки

соціальної компетентності молодших школярів, яку розглядали в контексті впливу дитячої субкультури: емоційно-ціннісний, соціально-когнітивний, комунікативний, а також визначили п'ять рівнів соціальної компетентності молодших школярів: високий, достатній, середній, нижчий середнього та низький. Описано методи та методики, які були використані у дослідженні соціально-комунікативної компетентності молодших школярів. В статті представлено програму соціально-психологічного супроводу дітей у складних життєвих обставинах, визначено її актуальність, мету, завдання та структуру; описано результати повторного дослідження та наведено порівняльну характеристику перевірки змін параметрів рівнів соціальної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: гра, ігрова діяльність, дидактична гра, ігрові технології, навчально-виховний процес, складні життєві обставини, діти у складних життєвих обставинах, настільні просвітницько-профілактичні ігри, соціально-комунікативна компетентність молодших школярів, соціально-психологічний супровід дітей у складних життєвих обставинах.

Мельник Л. Ф., Лябига А. И. Игровые технологии как средство продуктивной деятельности социального работника с детьми в сложных жизненных обстоятельствах. В статье рассмотрены и проанализированы особенности применения настольных просветительно-профилактических игр в работе с детьми в сложных жизненных обстоятельствах, описано технологии применения профилактических настольных игр в работе с различными целевыми группами с целью противодействия негативным социальным явлениям в образовательной среде и в социуме; указано преимущества применения настольных просветительно-профилактических игр в профессиональной деятельности социальных работников; охарактеризованы обязательные составляющие технологии настольных профилактически-просветительских игр; описана история развития теории игры и участие различных выдающихся психологов в формулировке термина «игра» и «игровые технологии»; охарактеризованы различные гипотезы ученых по исследованию специфики игровой деятельности; определены этапы, содержание игровых действий и сущность игровой деятельности детей;

представлена классификация игр, выделены основные черты их черты и указано влияние использования игровых технологий на становление личности; предложено одну из самых известных классификаций игр с К. Селевком; определено как игра влияет на выявление личностного творчества, активности, демонстрации потенциальных возможностей младших школьников; описана технология деловой, ролевой игры и шоу-технологии. А также представлено исследование социально-коммуникативной компетентности и адаптации детей младшего школьного возраста, попавших в сложные жизненные ситуации в школьной деятельности. На основе изучения теоретических основ проблемы были определены и описаны три критерия оценки социальной компетентности младших школьников, которую рассматривали в контексте влияния детской субкультуры: эмоционально-ценностный, социально-когнитивный, коммуникативный, а также определили пять уровней социальной компетентности младших школьников: высокий, достаточный, средний, ниже среднего и низкий. Описаны методы и методики, которые были использованы в исследовании социально-коммуникативной компетентности младших школьников. В статье представлена программа социально-психологического сопровождения детей в сложных жизненных обстоятельствах, определены ее актуальность, цель, задачи и структуру; описаны результаты повторного исследования и приведена сравнительная характеристика проверки изменений параметров уровней социальной компетентности младших школьников.

Ключевые слова: игра, игровая деятельность, дидактическая игра, игровые технологии, учебно-воспитательный процесс, сложные жизненные обстоятельства, дети в сложных жизненных обстоятельствах, настольные просветительно-профилактические игры, социально-коммуникативная компетентность младших школьников, социально-психологическое сопровождение детей в сложных жизненных обстоятельствах.

Постановка проблеми. Проблема шкільної адаптації розглядається в тісному взаємозв'язку з питаннями психологічної готовності дитини до шкільного навчання. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання, з одного боку, є однією з

найважливіших передумов його успішної адаптації, а з іншого – визначає етапи і зміст корекційної роботи в початковий період навчання. Нажаль, питання психологічної готовності до шкільного навчання дітей у складних життєвих обставинах не знайшли ще достатнього розвитку в експериментальних дослідженнях і розглядаються епізодично в контексті інших проблем. Відтак, проблема психологічної підготовки дітей у складних життєвих обставинах до шкільного навчання є достатньо актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Питанням дослідження та розробки теорії гри, а також специфіці педагогічного керівництва іграми дітей присвячені науково-практичні пошуки видатних педагогів, психологів та науковців різних століть, зокрема Л. Виготського, К. Гроса, Р. Дреджера, Д. Ельконіна, І. Іванова, Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, М. Мід та Дж. Мід, М. Монтесорі, В. Сухомлинського, А. Усової, К. Ушинського, Ф. Фребеля, З. Фрейда тощо.

Формулювання мети статті. Мета полягає у дослідженні ефективності використання ігрових методик в роботі соціального працівника з дітьми у складних життєвих обставинах. Відповідно до поставленої мети було визначено основні завдання, а саме: проаналізувати теоретичні аспекти ігрової діяльності; дослідити застосування ігрових методик з дітьми у складних життєвих обставинах; визначити ефективність ігрових методик для дітей в навчальному та особистісному розвитку; розробити та апробувати програму соціально-психологічного супроводу дітей у складних життєвих обставинах.

Нами було застосовано такі методи дослідження: емпіричні – діагностичні методи (спостереження, індивідуальна бесіда, ситуативна гра, розповідь за малюнком, мовленнєві вправи) з метою виявлення особливостей ставлення дітей у складних життєвих обставинах до соціуму, рівня їх самооцінки, об'єктивної оцінки себе та інших.; визначення рівня соціальної обізнаності, тобто знань про норми і ролі. В оцінці соціальної компетентності за соціально-когнітивним критерієм ми намагалися також з'ясувати особливості світосприймання, визначити дитячу картину світу обізнаність щодо елементарних соціальних норм; обробка і інтерпретація даних, узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Експериментальне дослідження проведено на базі Калуської ЗОШ І-ІІІ ступенів №6 та Хотинської сільської школи І-ІІ ступенів №9 з дітьми у складних життєвих обставинах. Вибірка складала 25 учнів: до першої групи (15 учнів) увійшли діти, які відвідували звичайну міську школу. Другу групу (10 учнів) склали діти, які відвідують сільську школу. Протягом всього дослідження ми намагалися створити рівні умови в кожній категорії обстежуваних. Наше дослідження передбачало виконання учнями завдань за такими методиками:

- 1) Соціометричне обстеження “Будиночок”;
- 2) Соціометричне обстеження “Різнокольорові кружечки”;
- 3) Індивідуальна бесіда за малюнком “Розповідь за картинками”;
- 4) Мовленнєва вправа “Назви-розкажи”;
- 5) Ситуативна гра “Робінзонада” (адаптований варіант методики В. Авраменкової).

Нас цікавило, як впливають соціальні умови, соціальний статус дітей на процес становлення особистості в соціумі, ставлення до себе та оточуючих.

Застосування нами діагностичних методик дозволило визначити п'ять рівнів соціальної компетентності молодших школярів. Так, до **високого рівня** ми віднесли дітей, які усвідомлювали норми та правила поведінки в соціумі, вміли ефективно співпрацювати, мали достатній арсенал мовленнєвих засобів та активно застосовували їх у спілкуванні з оточуючими. Діти, які виявили **достатній рівень** соціальної компетентності, були також добре обізнані з нормами соціуму, досить ефективно налагоджували стосунки з однолітками, в більшості випадків вміли знаходити спільну мову в різних проблемних ситуаціях, але застосовували лише стандартні способи соціальних дій, не могли гнучко реагувати на ситуацію. До **середнього рівня** соціальної компетентності належали діти, які виявили недостатнє розуміння соціальних законів та норм, мало місце розходження реальної та вербальної поведінки у спілкуванні з однолітками та дорослими, їм не завжди вдавалося запобігати конфліктним ситуаціям у побудові стосунків із однолітками та адекватно на них реагувати. **Рівень нижчий середнього** щодо сформованості соціальної компетентності ми виявили у дітей, які мали лише окремі уявлення

про норми соціальної поведінки, не звертали особливої уваги на емоційні прояви однолітків, не вміли встановлювати безконфліктні стосунки з дітьми, майже не ініціювали свої мовленнєві дії. Високий відсоток – свідчив про реальне існування в значного числа дітей проблем у соціалізації. **Низький рівень** соціальної компетентності ми визначали у дітей, які не володіли правилами соціальної поведінки, не могли безконфліктно будувати стосунки в колі однолітків, не вміли донести до інших свої думки, діяли на підставі сили чи реагували на ситуацію лише емоційно (Див. табл. 1).

Таблиця 1

**Результати дослідження соціальної компетентності
молодших школярів**

Категорія дітей	Рівні				
	високий к-сть, %	достатній к-сть, %	середній к-сть, %	нижче середнього к-сть, %	низький к-сть, %
Діти міської школи	4 (26%)	7 (46%)	2 (16%)	1 (6%)	1 (6%)
Діти сільської школи	1 (10%)	2 (20%)	3 (30%)	2 (20%)	2 (20%)

Таким чином, за результатами проведеної методики **Соціометричне обстеження “Будиночок”** ми визначили, що найбільші розбіжності між учнями різних груп були одержані за окремими показниками, наприклад, як самооцінка. Так, найбільш висока самооцінка виявилась в учнів міських шкіл, найнижчою – сільських. Можливо, батьки і педагоги міських дітей частіше позитивно оцінюють вчинки дитини, тим самим впливаючи на формування в неї адекватної самооцінки.

В результаті проведеної методики **Соціометричне обстеження “Різнокольорові кружечки”** вагомими виявилися також результати обстеження рівнів соціальної компетентності за комунікативно-мовленнєвим критерієм. Виявилось, що необхідний словник для забезпечення потреб спілкування в дітей цього віку вже сформовано, водночас ми в результаті спостереження за діями дітей, їхніми стосунками, розмовами в колі одноліток неодноразово

відзначали, що діти часто не знаходять теми, слів для змістовної розмови, замінюючи відсутність потрібного слова рухами, жестами, різноманітними вигуками, звуконаслідуванням тощо.

Для молодших школярів сільських шкіл майже не характерно використання специфічного сленгу, особливих дитячих слів, водночас вони залюбки насичують своє мовлення “дорослими словами”, почутими з різних джерел, які свідчать про їх обізнаність.

За результатами проведеної методики *Індивідуальна бесіда за малюнком “Розповідь за картинками”* ми виявили, що авторитет у міських дітей пов’язаний більшою мірою із поведінкою та авторитетом вчителя, і меншою мірою з успішністю у навчальній діяльності та авторитетом батьків. Така позиція відрізняється від позиції сільських дітей, для яких оцінка батьків, їх слово має вирішальне значення.

В результаті проведення методики *Мовленнєва вправа “Назви-розкажи”* ми отримали наступні результати: учні міських шкіл користуються специфічними словами, які можна визначити, як урізані форми звичайних: “паца” – замість пацани, “ури” – замість уроки, “чита” – замість читання, “мата” – математика тощо; змінені слова: “родаки” (батьки), “базар” (розмова), “копай” (пообіцяй) тощо. Ненормативна лексика використовується менше, лише окремими дітьми.

На основі проведеної методики *“Робінзонада”* нами були встановлені основні тенденції, які розкривають ставлення до двох систем цінностей молодших школярів: традиційної соціальної (мама, тато, друг) та сучасної технічної (комп'ютер, телевізор, відеомагнітофон). З плином часу системи ціннісних уподобань змінюються: перша набуває більшої ваги, а друга залишається майже незмінною. Отже, можна зазначити, що поряд зі звичайною соціальною системою цінностей технічна система також стрімко увійшла в дитячий світ, що, у свою чергу, спричинило суттєві зміни у світогляді молодших школярів, вплинуло на їх ставлення до навколишнього світу, до людей, до самого себе.

Нами була розроблена програма соціально-психологічного супроводу дітей у складних життєвих обставинах, яка призначена для індивідуальної корекційно-розвивальної роботи з учнями молодшого шкільного віку.

Мета даної програми: ознайомити та навчити учнів, їх батьків, педагогів методам, прийомам та технологіям (візуалізації,

самонавіювання, позитивного підкріплення та конструктивної установки, педагогіки успіху), що допоможе формувати позитивні думки та застосовувати їх для подолання кризових ситуацій, зняття тривожності, формувати позитивний оптимізм та навички позитивного мислення, самовизначення, відчутти себе більш впевненим у своїх силах і повернути здатність контролювати ситуацію та управляти власними емоціями.

Завдання програми полягає у підвищенні рівня поінформованості щодо різних видів кризи як індикатора накопичення напруги та конфліктів; стимулюванні власних ресурсів організму щодо подолання складних життєвих обставин; формуванні функціональної готовності до адекватного реагування на виклики сьогодення; формуванні навичок саморегуляції емоційних станів в кризових ситуаціях; сприянні розвитку навичок успішної самореалізації, соціальної адаптації до нових умов.

Програма складається з чотирьох блоків: підготовчого, основного, корекційно-розвиваючого та заключного, 18 занять та розрахована на 18 годин.

Після проведення корекційно-розвивальних занять з дітьми було проведено повторне дослідження з метою перевірки змін параметрів рівнів соціальної компетентності молодших школярів. Результати дослідження представлені у табл.2, табл.3.

Таблиця 2

**Результати дослідження соціальної компетентності
молодших школярів**

Категорія дітей	Рівні				
	високий к-сть, %	достатній к-сть, %	середній к-сть, %	нижче середнього к-сть, %	низький к-сть, %
Діти міської школи	6 (38%)	9 (56%)	1 (6%)	0	0
Діти сільської школи	2 (20%)	3 (30%)	4 (40%)	1 (10%)	0

**Динаміка змін дослідження соціальної компетентності
молодших школярів**

Категорія дітей	Рівні									
	високий к-сть, %		достатній к-сть, %		середній к-сть, %		нижче середнього к-сть, %		низький к-сть, %	
	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після
Діти міської школи	4 (26%)	6 (38%)	7 (46%)	9 (56%)	2 (16%)	1 (6%)	1 (6%)	0	1 (6%)	0
Діти сільської школи	1 (10%)	2 (20%)	2 (20%)	3 (30%)	3 (30%)	4 (40%)	2 (20%)	1 (10%)	2 (20%)	0

Таким чином, результати апробації та впровадження розроблених корекційно-розвивальних занять виявив позитивну динаміку змін соціальної компетентності молодших школярів як з міської школи, так і з сільської школи.

Висновки і перспективи подальших досліджень полягають у можливості використання матеріалів у соціальній роботі з дітьми у складних життєвих обставинах та подальших методичних та соціологічних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Ігрові технології навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvschool2.org.ua/teacher/pedag-teh/igrovi>
2. О теории игры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.igra.effective-it.ru/index.htm> – Сайт “Игротехника”.
3. Організація вільного часу школярів: [навчальний посібник] / Харченко С.Я, Белецька І.В., Гаміна Т.С. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 230с. – Режим доступу до електронного ресурсу: http://softacademy.lnpu.edu.ua/Programs/Organizacia_vilnogo_chasu/index.html
4. Психолого-педагогічна профілактична гра “Пан або пропав”: [методичні рекомендації та інструкція до гри] / Каневська Н.М., Войцях Т.В./ за заг. ред. Войцях Т.В. – Черкаси, 2013. – 10 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Igrovi tehnologiiï navchannja [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ivschoo2.org.ua/teacher/pedag-teh/igrovi>
2. O teorii igry [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.igra.effective-it.ru/index.htm> – Sajt “Igrotehnika”.
3. Organizacija vil'nogo chasu shkoljariv: [navchal'nij posibnik] / Harchenko S.Ja, Belec'ka I.V., Gamina T.S. – Lugans'k: Al'ma-mater, 2006. – 230s. – Rezhim dostupu do elektronnoho resursu: http://softacademy.lnpu.edu.ua/Programs/Organizacia_vilnogo_chasu/index.html
4. Psihologo-pedagogichna profilaktichna gra “Pan abo propav”: [metodichni rekomendacii ta instrukcija do gri] / Kanevs'ka N.M., Vojcjah T.V./ za zag. red. Vojcjah T.V. – Cherkasi, 2013. – 10 s.

Melnik L. P., Lyabyga A.I. Game technologies as a means of productive activity of a social worker with children in difficult life circumstances. The article considers and analyzes the peculiarities of the use of table educational and preventive games in working with children in difficult living conditions, describes the technologies of the use of preventive board games in work with various target groups in order to counteract negative social phenomena in the educational environment and in society; the advantages of using table-based educational and preventive games in the professional activities of social workers are outlined; The compulsory components of the technology of desktop prevention and educational games are described; describes the history of the development of the theory of the game and the participation of various prominent psychologists in the formulation of the term "game" and "gaming technology"; Different hypotheses of scientists concerning research of specificity of game activity are described; the stages, content of the action games and the essence of the game activity of children are determined; the classification of games is given, the main features of their features are highlighted and the influence of the use of gaming technologies on the formation of the personality is indicated; One of the most famous classifications of games for G.K. Seleucom; determined how the game affects the identification of personal creativity, activity, demonstration of potential opportunities for junior pupils; describes the technology of business, role play and show technology. Also, the study of socio-communicative competence and adaptation of children of elementary school age who are in difficult

life situations to school activities. Based on the study of the theoretical foundations of the problem, three criteria for assessing the social competence of junior pupils were identified and described, which was considered in the context of the influence of the child's subculture: emotional-value, social-cognitive, communicative, and also identified five levels of social competence of junior pupils: high, sufficient, average, lower average and low. Described methods and techniques used in the study of social and communicative competence of junior pupils. The article presents the program of social and psychological support of children in difficult living conditions, its relevance, purpose, task and structure are determined; the results of the re-study are described and the comparative characteristic of checking changes in the parameters of the levels of social competence of junior pupils is given.

Key words: game, game activity, didactic game, gaming technology, educational process, difficult life circumstances, children in difficult living conditions, table educational and preventive games, social and communicative competence of junior pupils, social and psychological support of children in difficult life circumstances.

Отримано 23.01.2018

УДК 316.3:159.955.4:378.011.3-051:005.962.131

Т. Л. Опалюк
pidgorna87@ukr.net

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Опалюк Т. Л. Діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми впровадження діагностичного інструментарію для визначення рівня сформованості соціальної рефлексії майбутнього вчителя у педагогічній діяльності викладача вищого навчального закладу.

Узагальнено можливості застосування організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання з орієнтацією на забезпечення інтенсифікації інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу на засадах реалізації положень особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів. Запропоновано комплекс діагностичних методик, які охоплюють широкий спектр критеріїв та показників, що безпосередньо чи опосередковано вказують на наявність, міру сформованості знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей, які визначають адаптивність студента, в тому числі соціальну, а також рівень сформованості соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей. Використані методики для зовнішньої діагностики, яку проводить викладач, з'ясовуючи реальний стан та актуальні проблеми формування адаптивних, соціальних, соціально-рефлексійних компетентностей студентів з тим, щоб оптимізувати організацію педагогічного процесу, викладання конкретних навчальних дисциплін, визначення проблем та завдань для самостійної, дослідницької роботи та ін. Так само вони представляють цінність для самодіагностики означених компетентностей кожним студентом, визначаючи актуальний рівень їх сформованості, проектуючи перспективи розвитку за конкретними особистісно значущими пріоритетами.

Актуальність і доцільність звернення до ґрунтовного вивчення питань, пов'язаних з розвитком та формуванням соціальної рефлексії майбутнього вчителя полягає у цілісному розумінні її змісту, сутності та структури. Оскільки модернізація системи педагогічної освіти в умовах особистісно зорієнтованої парадигми потребує переосмислення відомих шляхів і пошуку нових концептуальних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів, то відповідно до сучасних методологічних і нормативних положень розвитку вітчизняної освіти вона спрямована на створення умов для оптимального розкриття професійно-особистісного потенціалу педагогів, формування в них здатності до саморозвитку, самовизначення та самореалізації. Також наявністю суперечностей між соціальним замовленням на підготовку фахівців, здатних професійно реалізовувати свої функції у різних соціальних і педагогічних ситуаціях відповідно до потреб розвитку сучасної початкової школи та реальними можливостями існуючої системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, яка не повною мірою спонукає їх до професійної рефлексії,

самопізнання, самовизначення, пошуку особистісно значущого сенсу професії.

Ключові слова: адаптація, рефлексія, соціальна рефлексія, компетентність, освітній процес; вищий педагогічний навчальний заклад, майбутні вчителі, соціалізація, діагностичний інструментарій.

Опалюк Т. Л. Диагностический инструментарий для определения уровня сформированности социальной рефлексии будущего учителя. Стаття посвящена теоретическому анализу проблемы внедрения диагностического инструментария для определения уровня сформированности социальной рефлексии будущего учителя в педагогической деятельности преподавателя высшего учебного заведения. Обзор возможности применения организационных форм, методов, приемов и средств обучения с ориентацией на обеспечение интенсификации интерактивного взаимодействия субъектов образовательного процесса на основе реализации положений личностно ориентированного и компетентностного подходов. Предложен комплекс диагностических методик, которые охватывают широкий спектр критериев и показателей, прямо или косвенно указывающие на наличие, степень сформированности знаний, умений, компетенций, личностных качеств, которые определяют адаптивность студента, в том числе социальную, а также уровень сформированности социальной, социально рефлексивных компетенций. Использованные методики для внешней диагностики, которую проводит преподаватель, выясняя реальное состояние и актуальные проблемы формирования адаптивных, социальных, социально-рефлексивных компетенций студентов с тем, чтобы оптимизировать организацию педагогического процесса, преподавания конкретных учебных дисциплин, определение проблем и задач для самостоятельной, исследовательской работы и др. Так же они представляют ценность для самодиагностики указанных компетентностей каждому студенту, определяя актуальный уровень их сформированности, проектируя перспективы развития по конкретным личностно значимыми приоритетами.

Актуальность и целесообразность обращения к основательному изучению вопросов, связанных с развитием и

формированием социальной рефлексии будущего учителя заключается в целостном понимании ее содержания, сущности и структуры. Поскольку модернизация системы педагогического образования в условиях личностно ориентированного парадигмы требует переосмысления известных путей и поиска новых концептуальных подходов к профессиональной подготовке будущих учителей, то в соответствии с современных методологических и нормативных положений развития отечественного образования она направлена на создание условий для оптимального раскрытия профессионально-личностного потенциала педагогов, формирование у них способности к саморазвитию, самоопределению и самореализации. Также наличием противоречий между социальным заказом на подготовку специалистов, способных профессионально реализовывать свои функции в различных социальных и педагогических ситуациях в соответствии с потребностями развития современной начальной школы и реальными возможностями существующей системы профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов, которая не в полной мере побуждает их к профессиональной рефлексии, самопознания, самоопределения, поиска личностно значимого смысла профессии.

Ключевые слова: адаптация, рефлексия, социальная рефлексия, компетентность, образовательный процесс; высшее педагогическое учебное заведение, будущие учителя, социализация, диагностический инструментарий.

Постановка проблеми. Актуальність проблем формування соціальної рефлексії залежить від соціально-рефлексійної, адаптивної компетентності майбутнього вчителя та пов'язана з провідними тенденціями спрямованості розвитку освіти на особистісно орієнтовану, компетентнісну модель. У цьому контексті актуалізуються проблеми соціальної спрямованості освітньої діяльності:

– пошук освітньої формули створення сприятливого, комфортного соціально-освітнього середовища – основи самореалізації особистості у комплексі складових, у тому числі самореалізації особистості як частини та суб'єкта відповідного соціуму;

– забезпечення гуманістичної спрямованості національної освітньої системи, максимально враховуючи нові тенденції соціально-економічного, соціально-культурного, соціально-політичного розвитку держави;

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою дослідження проблеми формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя стали положення, у яких розкрито питання філософії освіти (В. Андрющенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, І. Прокопенко); методології вивчення педагогічних явищ і процесів та їх моделювання (Б. Глинський, І. Зязюн, В. Краєвський, Н. Кузьміна); теорії розвитку особистості (А. Адлер, К. Абульханова-Славська, А. Бандура, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, А. Маслоу, С. Рубінштейн, К. Роджерс); теорії діяльності (Б. Анан'єв, П. Гальперін, І. Зимня, О. Леонт'єв, В. Ляудіс, Н. Тализіна); концепції соціалізації особистості та чинників, що впливають на цей процес (І. Бех, Є. Бондаревська, А. Громцева, І. Зязюн, А. Линда, О. Сухомлинська, І. Якіманська); специфіки організації освітнього процесу вищого навчального закладу (А. Алексюк, С. Архангельський, Я. Болюбаш, В. Євдокимов, В. Кремень); закономірності професійного становлення особистості (Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Маркова, Н. Ничкало, В. Сластьонін, Л. Хомич).

Формулювання мети статті. Метою є визначення узагальнюючого матеріалу щодо добору діагностичного інструментарію щодо визначення рівня сформованості соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходимо з позиції, що формування здатності до ефективної соціально-рефлексійної діяльності майбутнього педагога є процесом комплексним, поліфункціональним і реалізується через:

– формування цілісного освітнього простору ВНЗ, який би проектував позицію студента як активного суб'єкта не лише освітнього процесу, формування особистісно орієнтованої траєкторії розвитку, а і суб'єкта соціокультурного простору з визначеною громадянською позицією, тенденцією до підвищення конструктивної соціальної активності.

– формування системи навчальних дисциплін, принципи модулювання змісту освіти, які забезпечують спрямованість на ключові компетентності випускника ВНЗ, серед яких визначений блок соціальних, адаптивних компетентностей. Усі дисципліни мають потенціал щодо формування соціально-рефлексійної,

адаптивної компетентності студента, оскільки рефлексійні, адаптаційні процеси мають спільні механізми та умови її реалізації. Отож, формування здатності до соціальної рефлексії, адаптивності студента в процесі навчання педагогічних дисциплін має розглядатися в контексті цілісного, системного, перманентного процесу набуття професійної компетентності у комплексі її складових;

– системи психолого-педагогічної та методичної складової підготовки майбутнього вчителя з урахуванням її потенціалу, необхідного для формування адаптивності студента, його соціально-рефлексійних компетентностей;

– окремого навчального заняття, незалежно від його змісту, форми та методів проведення.

В рамках професійної підготовки вчителя в умовах адаптивного навчання студентів розглянемо змістове наповнення виділених варіантів і взаємовпливів суб'єктів діяльності й середовища, а також роль соціальної рефлексії у забезпеченні їх ефективності.

Переадаптація - це свого роду передумова успішності адаптивного навчання, яка стосується, насамперед, теоретико-інформаційного налаштування студента на навчання в умовах, які відрізняються від звичних, щонайменше тим, що головна ціль навчання – підготовка до майбутньої професії. При тому майбутні вчителі мають розуміти специфіку професійної підготовки, зокрема, той факт, що навчання для них має бути не лише засобом професійної підготовки, а й метою, оскільки в основі майбутньої професії - організація навчальної діяльності школярів.

Тому цей сегмент адаптивного навчання реалізується через цільову, мотиваційно-ціннісну складову навчального процесу і передбачає забезпечення розуміння студентом мети і завдань навчальної діяльності (чи то на макро, чи мікрорівні). На цьому етапі актуалізується рефлексійна діяльність студентів, яка буде відповідати за осмислення мети навчання, формування власного уявлення про педагогічну професію, бачення себе у перспективі як майбутнього фахівця. Особливо важливо розуміти роль учителя як суб'єкта формування соціального середовища, забезпечення соціалізації школярів, а також формування їх здатності до соціальної рефлексії. Розуміння мети навчання, його спрямування на розвиток соціально-рефлексійних, адаптивних компетентностей, як відомо, сприяє налаштуванню студентів на відповідні види,

форми, методи і засоби навчальної діяльності, які сприймаються ними як доцільні, тобто такі, які орієнтовані на реалізацію поставленої і прийнятої професійно значущої мети.

Переадаптаційна взаємодія стосується не лише професійного навчання загалом, який більшою мірою реалізується на першому році навчання студентів, а й при оволодінні кожним сегментом програми професійного становлення майбутнього вчителя: опрацюванні навчальної дисципліни, навчального модуля, навчального заняття, яке є свого роду клітинкою (мікросистемою) процесу і віддзеркалює головні його тенденції. Лише за такої умови забезпечується цілеспрямованість, системність, адаптаційність процесу професійного становлення вчителя, а також актуалізації механізмів соціальної рефлексії, які допомагають студенту осмислити себе у контексті нової професійної ролі, соціальних функцій, які він буде реалізовувати в рамках майбутньої професії, а також забезпечення власної соціальної адаптивності.

Деадаптаційна взаємодія (пряма й опосередкована) є досить складною, обумовленою, передусім, конфліктом підсистем (зокрема, освітньо-соціального середовища): звичної, традиційної та тієї, до якої необхідно адаптуватися. З одного боку, таку ситуацію можна трактувати як деструктивну, оскільки вона спричиняє ломку усталених стереотипів і часто – пониження загальної продуктивності навчальної діяльності. Цей сегмент адаптивного навчання найбільшою мірою актуалізується при переході від однієї системи навчання до іншої (від інформаційно-традиційної до професійно-орієнтованої) або в процесі впровадження інтерактивних форм та методів навчання, коли студенти не готові до продуктивної міжособистісної взаємодії в навчанні, висловлення своєї точки зору на проблему та її обґрунтування, участі в навчальних дискусіях та ін.

Тому важливо, щоб студент розумів логіку забезпечення ефективності будь-якого перехідного періоду та механізми, що забезпечують його ефективність. Зокрема, відвикання від звичних умов та вимог повинно супроводжуватися їх аналізом та обґрунтуванням необхідності переходу, причому саме студент у цьому процесі має виступати головним суб'єктом осмислення навчальних систем (від якої відвикає та до якої має адаптуватися), вибір має здійснитися на основі власних висновків щодо доцільності переходу означеного рівня. На цьому етапі важко переоцінити значення рефлексійної діяльності, яка опікуватиметься

процесами комплексного самоосмислення себе, власного досвіду освітньої діяльності з позиції освітніх умов, що пропонуються. Особливого значення набуває процес соціальної рефлексії, що забезпечує комплексність самоаналізу, у тому числі з точки зору інтегрованості у новий соціальний простір з відповідною системою взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності, соціального середовища. Важливо, щоб перехід був логічним і поетапним і неодмінно базувався на наявному рівні сформованості навчальної діяльності студентів, усталених принципах інтеграції в соціальне середовище. Важливо, щоб у студентів було відчуття, що йдеться про переорієнтацію, реформування навчальної діяльності, освітнього, соціального середовища, а не ломку усталених форм, нівелювання особистісних надбань, які стосуються методики, стилю, режиму навчальної діяльності.

Реадаптаційна взаємодія трактується як до певної міри процес дезадаптації, зокрема, та його частина, яка стосується подолання конфлікту систем (навчальної, освітньої, соціальної) і вихід на конструктивний процес адаптивних змін, суб'єктом яких виступає сам студент.

В процесі нашого дослідження нами сформовано комплекс діагностичних методик, які охоплюють широкий спектр критеріїв та показників, що безпосередньо чи опосередковано вказують на наявність, міру сформованості знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей, які визначають адаптивність студента, в тому числі соціальну, а також рівень сформованості соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей. Зважаючи на високий рівень взаємозалежності рефлексійних та адаптивних процесів в структурі професійного становлення та педагогічної діяльності вчителя, диференціація за двома блоками діагностичних методик є до певної міри умовною, оскільки у контексті методик, пов'язаних з адаптаційними процесами закономірно наявні сегменти, що визначають здатність студента до аналітико-рефлексійної діяльності, у тому числі інтегруючи освітній, соціальний, життєвий простори. Так само присутня і зворотна залежність.

Для діагностики рівня сформованості готовності студентів до адаптивної, рефлексійної діяльності, соціальної рефлексії у процесі оволодіння педагогічною процесією може бути використаний наступний комплекс методів: 1. Емпіричні методи педагогічного дослідження: вивчення продуктів діяльності студентів (портфоліо) як спосіб фіксації, накопичення та оцінювання їх індивідуальних

досягнень за певний навчальний період; метод рейтингу як визначення особистісних якостей учителя загальноосвітньої школи; метод психолого-педагогічного тестування; метод анкетування. 2. Теоретичні методи педагогічного дослідження: аналіз та синтез; індукція та дедукція; порівняння та класифікація; узагальнення й систематизація. 3. Математичні та статистичні методи педагогічного експерименту: моделювання, ранжування, реєстрація, вимірювання [1].

Методики можуть бути використані для зовнішньої діагностики, яку проводить викладач, з'ясовуючи реальний стан та актуальні проблеми формування адаптивних, соціальних, соціально-рефлексійних компетентностей студентів з тим, щоб оптимізувати організацію педагогічного процесу, викладання конкретних навчальних дисциплін, визначення проблем та завдань для самостійної, дослідницької роботи та ін. Так само вони представляють цінність для самодіагностики означених компетентностей кожним студентом, визначаючи актуальний рівень їх сформованості, проектуючи перспективи розвитку за конкретними особистісно значущими пріоритетами.

Кожна конкретна ситуація буде диктувати варіант формування відповідного комплексу методик, який найбільшою мірою орієнтований на діагностику характеристик за визначеними параметрами та показниками якості. Приклад підібраних нами методик та діагностик: анкета визначення загальної адаптивності студентів в процесі професійного становлення; анкета на визначення рівня спрямованості на успіх у майбутній професійній діяльності (Ставлення до навчання (О. Цимбал)); анкета на визначення рівня мотивації студентів стати педагогом; діагностика установок "процес - результат" (О. Потьомкіна); діагностика індивідуальної міри вираженості рефлексійності (А. Карпов); анкета на визначення рівня сформованості рефлексійного компонента навчальної, соціально спрямованої діяльності студентів (сприйняття іншими значущими суб'єктами); методики з пріоритетністю орієнтації на діагностику соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей студента:

**Методика діагностики рівня сформованості рефлексійних
умінь студентів педагогічного університету
(за О. Малихіним, О. Герасимовою)**

Методика діагностики рівня сформованості рефлексійних умінь розробляється та здійснюється з урахуванням певних принципів (В. Лозова, Р. Піонова, М. Фіцула, О. Цокур та інші):

об'єктивності: цей принцип виключає однобічність, суб'єктивізм і упередженість щодо підбору та оцінки фактів, передбачає використання таких методів і процедур, які дають змогу одержати максимально достовірну інформацію про предмет дослідження; врахування неперервних змін, розвитку досліджуваних явищ, зумовлених діалектичною природою педагогічного процесу, постійним розвитком досліджуваних явищ від одного стану до іншого; виокремлення основних факторів, які визначають кінцевий результат; врахування об'єктивних суперечностей, що притаманні педагогічним явищам і процесам; єдності історичного та логічного: сутність цього принципу полягає у врахуванні історії розвитку об'єкта дослідження, його сучасного стану та перспектив подальшого розвитку; концептуальної єдності педагогічних досліджень; співвідношення досягнутого рівня з моделлю, метою; єдності дослідного й навчально-виховного процесів: дослідницько-експериментальна робота завжди повинна бути вписаною в реальний процес навчання та виховання, сприяти їх удосконаленню і запобігати закріпленню негативних результатів; поєднання аспектного й цілісного підходів: як правило, різноплановість педагогічного дослідження робить неможливим його безпосереднє пізнання як єдиного цілого, дослідник змушений вивчати окремі факти, що водночас передбачає можливість і необхідність розгляду об'єкта з інших позицій, реального оцінювання результатів як часткових, співвіднесення їх з даними, отриманими при вивченні досліджуваних явищ в інших аспектах; системності: педагогічні процеси і явища завжди системні, та специфіка системи не вичерпується особливостями складових елементів, а пов'язана насамперед з характером їх взаємодії між собою [1, с.17-18].

Анкета-твір «Професійне самоусвідомлення», «Соціальне самоусвідомлення»

Застосування такого діагностичного методу, як написання анкети-твору зумовлене твердженнями психологів (Н. Шевченко [2]) про те, що «сама система смислових ставлень включає в себе вказівку на певне розуміння професійних ситуацій, в яких може перебувати педагог, а також його можливість асоціювати значення цих ситуацій з конкретними діями, якими він повинен оволодіти. Усвідомлення професійного образу майбутньої діяльності реалізує стійке, відрефлексоване ставлення суб'єкта до вибраного ним способу реалізації професійних можливостей. Функція особистісної рефлексії полягає в ідентифікації суб'єкта професійної діяльності з

обраною альтернативою здійснення діяльності, яка забезпечує реалізацію професійних смислових ставлень» [3, с.173-174].

Діагностика рівня сформованості рефлексивних, соціально-рефлексійних умінь студентів педагогічного університету.

Діагностичний матеріал для визначення рівня сформованості показників перцептивної площини. Показник «Адекватне ставлення до партнерів по навчальній та соціальній взаємодії». З діагностичною метою може бути використаний тренінг-курс М.Хілі «Хто я?» [4, с.293].

Діагностика рівня сформованості рефлексійних, соціально-рефлексійних умінь студентів педагогічного університету.

Діагностичний тренінг-курс М.Хілі «Хто я?» Основною метою є допомога студентам виявити рефлексійне ядро своєї особистості; конкретизувати особливості сформованості таких показників діяльній площини, як осмисленість власної поведінки, здатність робити предметом аналізу дії, вчинки, особисті якості, здатність активно діяти на основі власних рефлексійних суджень; усвідомити можливості розвитку своєї особистості та механізми її функціонування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальна адаптація та соціальна рефлексія в структурі професійної діяльності вчителя обумовлює реальну потребу у формуванні соціальної компетентності студента як здатності до реалізації соціальних функцій у майбутній професійній діяльності, а також власної соціальної самореалізації. Спостерігається цілеспрямована робота над інтеграцією освітніх, життєвих та соціальних цінностей особистості, що забезпечує всебічність її розвитку, гармонізацію усіх складових життєвого простору.

Студентам означеного рівня характерні чіткі установки на самореалізацію у соціальному середовищі через формування конструктивних взаємовідносин з іншими, здатність до командної роботи у будь-якій сфері життєвої, соціальної активності. Студент цілеспрямовано працює над логікою та методиками формування, саморозвитку соціальної компетентності у комплексі її складових.

Як результат – усвідомлена потреба у розвитку здатності до самодіагностики соціальної компетентності, здатності до соціальної рефлексії у широкому соціальному контексті. Відбувається кваліфіковане формування діагностичного апарату щодо з'ясування

реального рівня сформованості соціальної компетентності, розвиток здатності до комплексного самоаналізу, виявлення особистісних здобутків та проблем, факторів, що їх обумовлюють. Також актуальними є самоаналіз, самооцінка готовності до ефективної соціальної рефлексії як чинника освітньої, професійної, соціальної адаптації, чинника програмування змісту та методики її розвитку.

Список використаних джерел

1. Фіцула М. М., Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.
2. Шевченко Н.Ф., Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки / Н.Ф.Шевченко. – К.: Міленіум, 2005. – 298 с.
3. Махмутов М. И., Принцип проблемности в обучении / М. И. Махмутов // Вопросы педагогики. – 1984. – №5. – С. 30–36.
4. Практическая психология для преподавателей / Под ред. М.К.Тутушкиной. – М : Филинь, 1997. – 328 с.
5. Опалюк Т.Л., Розвиток рефлексії особистості як фундаційна основа формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя / Т. Л. Опалюк // Науковий журнал «Молодий вчений» № 8 (48) серпень, 2017 р. С. 268-272.
6. Малихін О.В., Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи. Монографія. Компетентнісно зорієнтована освіта : якісні виміри О. В. Малихін, О. І. Герасимова – редкол. : Огнев'юк В. О. та ін. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 15,3 др.арк. – С. 128 –150.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Ficula M. M. Pedagogika vishhoї shkoli: navch. posib. / M. M. Ficula. – K.: Akademvidav, 2006. – 352 s.
2. Shevchenko N.F. Stanovlennja profesijnoї svidomosti praktichnih psihologiv u procesi fahovoї pidgotovki / N.F.Shevchenko. – K.: Milenium, 2005. – 298 s.
3. Mahmutov M. I. Princip problemnosti v obuchenii / M. I. Mahmutov // Voprosy pedagogiki. – 1984. – №5. – S. 30–36.
4. Prakticheskaja psihologija dlja prepodavatelej / Pod red. M.K.Tutushkinoj. – M : Filin#, 1997. – 328 s.
5. Opaljuk T.L., Rozvitok refleksiї osobistosti jak fundacijna osnova formuvannja social'noї refleksiї majbutn'ogo vchitelja /

T. L. Opaljuk // Naukovij zhurnal «Molodij vchenij» № 8 (48) serpen', 2017 r. S. 268-272.

6. Malihin O.V., Formuvannja refleksivnoi kompetentnosti studentiv v osvith'omu procesi vishhoi shkoli. Monografija. Kompetentnisno zorientovana osvita : jakisni vimiri O. V. Malihin, O. I. Gerasimova – redkol. : Ognev'juk V O. ta in. – K. : Kiiv. un-t im. B. Grinchenka, 2015. – 15,3 dr.ark. – S. 128 –150

Opalyuk T. Diagnostic tools for determining the level of formation of the social reflection of the future teacher. This article is devoted to the theoretical analysis of the problem of the introduction of diagnostic tools for determining the level of formation of the social reflection of the future teacher in educational work of a teacher of a higher education institute. The author generalized the possibilities of application of organizational forms, methods, and means of training with the focus on ensuring the intensification of the interactive collaboration of subjects of educational process on the principles of realization of the positions of personally oriented and competence-based approaches. The author also offered a set of diagnostic techniques that cover a wide range of criteria and indicators that point out directly or indirectly the presence, extent of knowledge, skills, competencies, and personal qualities that determine the student's adaptability, including social adaptability, as well as the level of maturity of the social and reflexive competencies. The author used the techniques for external diagnostics performed by a teacher to find out the real estate and actual problems of the formation of adaptive, social, and reflective competencies of students in order to optimize the organization of the pedagogical process, the teaching of specific educational disciplines, the definition of problems and tasks for an independent research work, etc. These technologies are also of a great value for self-diagnosis of each student's competencies, determining the actual level of their formation, designing the perspectives of development according to specific priorities personally important for them.

The urgency and expediency of applying to a thorough study of issues related to the development and formation of the social reflection of a future teacher lie in the holistic understanding of its content, essence, and structure. Since the modernization of the pedagogical education system in a personally oriented paradigm requires a rethinking of the known paths and the search for new conceptual approaches to the training of future teachers, it is aimed at creating conditions for the

optimal disclosure of the professional and personal potential of teachers, forming in them the ability to self-development, self-determination and self-realization according to the modern methodological and normative provisions of the development of domestic education. Besides, there are contradictions between social orders for the training of specialists who are able to carry out professionally their functions in various social and pedagogical situations according to the needs of the development of modern elementary school and the real possibilities of the existing system of professional training of future primary school teachers, which do not fully encourage them to professional reflection, self-knowledge, self-determination, search of the personally meaningful sense of profession.

Key words: adaptation, reflection, social reflection, competence, educational process; higher pedagogical educational institution, future teachers, socialization, diagnostic tools.

Отримано 25.01.2018

УДК 378.091.12.012.011.3-051:336.7

Л. С. Покудіна
pokudina@i.ua

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Покудіна Л. С. Експериментальне дослідження ефективності застосування міждисциплінарного підходу у професійній підготовці майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування. У сучасному суспільстві міжнауковий синтез, інтеграція і взаємопроникнення наук набувають масштабного характеру, а міждисциплінарність стає головною особливістю сучасної науки. Саме тому розширюється спектр міждисциплінарних досліджень і в галузі освіти.

Подолання кризи, в якій перебуває економічна наука, неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм міждисциплінарного характеру. Серед науковців і педагогів вищої школи триває пошук механізму удосконалення методики викладання, підвищення ефективності форм і методів навчання на основі міждисциплінарних зв'язків.

Для економічних галузей знань, економічної науки і освіти інститут міждисциплінарності є особливо актуальним. Упровадження міждисциплінарного підходу у навчальний процес підготовки майбутнього бакалавра з фінансів, банківської справи та страхування передбачає розширення у структурі навчальних програм із спеціальних дисциплін міждисциплінарного компонента, розроблення навчально-методичного забезпечення, що сприяє реалізації міждисциплінарної інтеграції у процесі підготовки фахівця.

Цілеспрямоване використання міждисциплінарних зв'язків у процесі викладання фінансових дисциплін є засобом, що об'єднує предметні знання, уміння і навички, одержані з інших видів навчальної діяльності, розширює інформаційні межі досліджуваного предмета, розвиває професійні навички в області обліку. Міждисциплінарна інтеграція не тільки забезпечує ефективність навчального процесу, а й розвиває інтерес до професії.

У статті висвітлено проблеми застосування міждисциплінарного підходу до професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування. У процесі наукового дослідження було визначено рівні готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності та критерії сформованості професійних компетентностей. Грунтуючись на результатах констатувального експерименту, ми виявили низку недоліків у процесі фахової підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування. З метою їх усунення було визначено педагогічні умови, втілюючи та дотримуючись яких зростає позитивна динаміка рівня сформованості професійних компетентностей майбутніх фахівців фінансової сфери, про що свідчать результати формульованого експерименту.

Ключові слова: міждисциплінарність, міждисциплінарний підхід, міждисциплінарна інтеграція, професійна підготовка, інтегративний підхід у професійній освіті, професійна

компетентність, педагогічний експеримент, організаційно-педагогічні умови, інтерактивні технології навчання.

Покудина Л. С. Экспериментальное исследование эффективности применения междисциплинарного подхода в профессиональной подготовке будущих бакалавров финансов, банковского дела и страхования. В современном обществе межнаучный синтез, интеграция и взаимопроникновение наук приобретают масштабный характер, а междисциплинарность становится главной особенностью современной науки. Именно поэтому расширяется спектр междисциплинарных исследований и в области образования.

Преодоление кризиса, в котором находится экономическая наука, невозможно без изменения формата, обогащения методологии исследований, наполнения ее инструментарием междисциплинарного характера. Среди ученых и педагогов высшей школы продолжается поиск механизма совершенствования методики преподавания, повышения эффективности форм и методов обучения на основе междисциплинарных связей.

Для экономических отраслей знаний, экономической науки и образования институт междисциплинарности является особенно актуальным. Внедрение междисциплинарного подхода в учебный процесс подготовки будущих бакалавра финансов, банковского дела и страхования предусматривает расширение в структуре учебных программ по специальным дисциплинам междисциплинарного компонента, разработку учебно-методического обеспечения, способствует реализации междисциплинарной интеграции в процессе подготовки специалиста.

Целенаправленное использование междисциплинарных связей в процессе преподавания финансовых дисциплин является средством, объединяющим предметные знания, умения и навыки, полученные из других видов учебной деятельности, расширяет информационные границы исследуемого предмета, развивает профессиональные навыки в области учета. Междисциплинарная интеграция не только обеспечивает эффективность учебного процесса, но и развивает интерес к профессии.

В статье освещены проблемы применения междисциплинарного подхода к профессиональной подготовке будущих бакалавров финансов, банковского дела и страхования. В процессе научного исследования были определены уровни готовности будущих специалистов к профессиональной деятельности и критерии

формирования профессиональных компетенций. Основываясь на результатах констатирующего эксперимента, мы обнаружили ряд недостатков в процессе профессиональной подготовки будущих бакалавров финансов, банковского дела и страхования. С целью их устранения были определены педагогические условия, воплощая и следуя которым выросла положительная динамика уровня формирования профессиональных компетенций будущих специалистов финансовой сферы, о чем свидетельствуют результаты формирующего эксперимента.

Ключевые слова: междисциплинарность, междисциплинарный подход, междисциплинарная интеграция, профессиональная подготовка, интегративный подход в профессиональном образовании, профессиональная компетентность, педагогический эксперимент, организационно-педагогические условия, интерактивные технологии обучения.

Постановка проблеми. Події, що останніми роками відбулися в Україні – зміна політичного устрою, демократизація, інформатизація та комп'ютеризація суспільства, науково-технічний прогрес, міграція фахівців та посилення конкуренції на ринку праці – докорінно змінили вимоги до підготовки фахівців різного профілю й до професійної освіти загалом. Виходячи із зазначених змін, майбутній фахівець має бути висококваліфікованим, конкурентоспроможним, мати достатній інтелектуальний капітал, швидко пристосовуватися до змін й орієнтуватися в оточуючій дійсності. Тому ми вважаємо, що професійна підготовка майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування на сучасному етапі розвитку країни є одним із важливих та актуальних завдань професійної освіти.

Для належного виконання професійних обов'язків майбутні фахівці мають володіти низкою якостей. Високо цінується професійна компетентність, ділова завзятість, здатність до ризику та прийняття самостійних рішень. Для успішної діяльності фахівця будь-якої сфери цінуються такі якості, як: пошукова активність, соціальна відповідальність, організованість, практична спрямованість, вольова наполегливість.

У майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування також продовж навчання мають сформуватися компетенції у сфері економічної діяльності (економічне мислення; знання методів економічного аналізу; наявність системного

уявлення про структуру і тенденції розвитку української та світової економіки; знання принципів прийняття і реалізації економічних рішень на мікро- та макрорівнях; уміння використовувати економічну інформацію у професійній, виробничій діяльності і повсякденному житті; уміння здійснювати пошук економічної інформації; уміння проводити економічний, стратегічний аналіз та оцінку фінансово-господарської діяльності підприємств; уміння проводити контроль, аудит, перевірку грошових коштів, виробничих запасів, основних фондів у підприємствах, організаціях, установах тощо); компетенції в інших сферах професійної діяльності (система знань з фінансів, маркетингу, аудиту, міжнародної економіки, права, менеджменту; знання нормативно-правової бази); інформаційно-комп'ютерна компетенція (стосується роботи з комп'ютерною технікою і визначається таким переліком знань та вмінь: знання теоретичних основ функціонування комп'ютерної техніки; уміння працювати в мережі Internet; уміння користуватися електронною поштою; уміння працювати із спеціалізованим програмним забезпеченням; уміння ефективно застосувати інформаційні технології і відповідні програми у професійній діяльності); комунікативна компетенція (знання ділового етикету та основ конфліктології, толерантність до існування інших поглядів, ефективна групова взаємодія, позитивна установка щодо себе й оточуючих тощо); компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей (адекватна самооцінка, впевненість у собі, самоконтроль, самоефективність, високий рівень мотивації до досягнень, визнання необхідності неперервної освіти впродовж життя тощо); виробничо-діяльнісна компетенція (передбачає знання посадових інструкцій згідно з кваліфікацією фахівця, а саме: обізнаність з вимогами, функціями, правами, обов'язками; знання основ етикету) [1].

Однак аналіз готовності до професійної діяльності та сформованості основних професійних компетентностей майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування свідчить про низький її рівень у студентів та було виявлено низку недоліків, а саме: консервативність системи професійної підготовки, використання традиційних методів навчання, автономність навчальних дисциплін у вищій школі, низька мотивація викладачів до використання інноваційних технологій навчання, фрагментарне використання міждисциплінарного підходу при викладанні фахових дисциплін та ін. Це спонукало нас до визначення педагогічних умов та створення моделі підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів,

банківської справи та страхування на засадах міждисциплінарного підходу.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукових праць з педагогіки і психології дав змогу виділити провідні аспекти наукових досліджень означеної проблеми: обґрунтування теоретико-методологічних засад підвищення якості освіти (В.Краєвський, О.Сидоренко, М.Степко та ін.); теоретичні засади особистісно орієнтованої освіти (А.Алексюк, А.Остапенко, М.Фіцула та ін.); модернізація професійної освіти (Н.Булгакова, Я.Кічук, І.Козловська, Е.Лузік, Н.Ничкало, О.Романовський та ін.). Активізуються пошуки науковців з проблеми формування компетентності спеціаліста фінансового профілю (О.Аксьонова, Ю.Боцюра, О.Гончарова, Л.Дибкова, Г.Чопорова та ін.). Проблемі міждисциплінарної інтеграції приділяли увагу багато вітчизняних і зарубіжних учених (М.Антонов, М.Данилов, І.Огородников, О.Шмідт, Г.Юрков та інші). Сучасний стан дослідження цієї проблеми висвітлений у працях І.Зверева, Л.Кулагіна, В.Максимової, О.Савченко, М.Сорокіна, С.Тадіяна, В.Федорової та ін.

Значна кількість досліджень, присвячених проблемі знання в галузі фінансування, формуванню професійної культури у студентів-фінансистів свідчить про актуальність та значущість означеної проблеми у системі вищої освіти. Водночас ця проблема ще не знайшла достатнього вирішення.

Формулювання мети статті. Метою статті є розкриття особливостей експериментального дослідження із вивчення й оцінка впливу структурно-функціональної моделі та виокремлених організаційно-педагогічних умов на якість підготовки до професійної діяльності майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування на засадах міждисциплінарного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання у вищому навчальному закладі для студента – особливий період набуття псевдопрактичного досвіду, тобто здійснення навчальної діяльності заради того, щоб засвоїти обрану професію. Однак, долучаючи майбутнього фахівця до професії, викладачі зіштовхуються із протиріччям, що проявляється в тому, що організація навчально-пізнавальної діяльності у вищій школі в традиційному варіанті неадекватна майбутній професійній.

Проведене нами дослідження показало, що вища освіта в сучасних умовах може виконувати властиві їй функції лише за

умови організації освітнього процесу з урахуванням досягнень науки та практики, систематичного оновлення всіх аспектів освіти, відповідно до змін у сфері науки, економіки, техніки й технологій.

Тому виникла необхідність у вихованні нової генерації фінансових працівників, які не тільки володіли б спеціальними знаннями та практичними вміннями у своїй галузі на високому рівні, але й мали навички загальнокультурної компетенції всебічно розвиненої особистості. Забезпечити це можна шляхом модернізації навчально-виховного процесу в напрямі здійснення міждисциплінарних зв'язків та пошуку нових методик навчально-виховної діяльності.

Опрацювання змісту навчальних програм, анкетування студентів бакалаврату та викладацького складу, психологічне діагностування, спостереження за майбутніми фахівцями з фінансів, банківської справи та страхування дало змогу виявити недоліки у формуванні професійних і зокрема міждисциплінарної компетентності, що були зазначені вище.

З метою усунення протиріч та підвищення ефективності й якості професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування, нами було обґрунтовано педагогічні умови, серед яких можна визначити такі: забезпечення позитивної мотивації майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування на основі реалізації інноваційних педагогічних технологій; створення професійно-орієнтованого освітнього середовища шляхом моделювання професійних ситуацій та впровадження міждисциплінарних курсів, зокрема міждисциплінарного спецкурсу "Інформаційні технології у професійній діяльності фінансиста", орієнтації змісту професійної підготовки на формування комплексу знань, умінь та навичок з фінансово-економічної діяльності засобами міждисциплінарних зв'язків.

На особливу увагу заслуговує розвиток позитивної мотивації у студентів бакалаврату, адже це проблема є однією з центральних у педагогіці. Оскільки результат засвоєння знань значною мірою залежать від залучення студентів до активної пізнавальної діяльності й зацікавленості того, хто навчається, то мотиваційний компонент є невід'ємною складовою навчального процесу.

Кожен викладач у своїй професійній діяльності має не лише володіти достатнім рівнем педагогічної майстерності, але й створювати умови для успішного формування та стимулювання

творчої діяльності студентів, уміння допомогти спрямувати діяльність студента в належне русло.

Вважаємо, що однією з важливих функцій викладача є стимулювання позитивної мотивації кожного студента у процесі організації різноманітних видів діяльності. Позитивною мотивацією навчальної діяльності студентів може бути створення викладачем проблемної ситуації, що спонукає студентів до пошуку вирішення проблеми, крок за кроком підводячи їх до мети [2, с.127]. Репродуктивне відтворення студентом навчального матеріалу давно відійшло у минуле, а моделювання та створення на заняттях ситуацій, максимально наближених до реальних умов, долучає студента до практичної професійної діяльності із використанням знань та умінь із цілого спектру навчальних дисциплін, тим самим дає змогу зрозуміти та раціонально використовувати одержані міждисциплінарні знання та усунути протиріччя між теорією та практикою.

Важливою умовою також є застосування інноваційних технологій і методів навчання, що орієнтовані на професійний розвиток особистості й набуття професійного досвіду, активізація та міждисциплінарна інтеграція знань, умінь та навичок, одержаних у процесі навчання. За інтерактивного навчання навчально-виховний процес організовується таким чином, що практично всі студенти задіяні у навчальній діяльності, мають можливість діяти залежно від наявних знань. Спільна діяльність у процесі засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен вносить свій особистий внесок, здійснюється обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Професійна діяльність бакалавра з фінансів, банківської справи та страхування передбачає командну співпрацю, а отже важливо залучати студентів до групової роботи. Навчальне співробітництво визначається провідним у розвитку особистості, адже розв'язання поставленої навчальної задачі, проблеми чи практичної ситуації відбуватиметься за умов взаємної підтримки, відповідальності за спільну діяльність й в атмосфері доброзичливості. Незаперечними перевагами групової роботи є підвищення рівня осмислення матеріалу, зростання числа нестандартних рішень, різностороннє дослідження й позитивне ставлення до навчального матеріалу, уміння грати різні соціальні ролі.

Фінансист має уміти моделювати фінансово-господарські ситуації, проводити порівняльний аналіз і прогнозування варіантів розвитку, формулювати аналітичні висновки. Тому й не дивно, що

серед практичних занять найбільшу популярність отримали розв'язання реальних практичних завдань, що свідчить про намагання викладачів якомога більше (в межах доступних засобів та можливостей) наблизити освітній процес до майбутньої професійної діяльності. Також значного поширення набули проблемні ситуації та дискусії.

На жаль, досі нераціональним є слабе використання ігрових ситуацій та рольових ігор. Проте саме в такій формі діяльності, студенти можуть не лише застосувати набуті ними знання та компетентності, у тому числі й міждисциплінарні, але й відчути всю відповідальність за прийняття рішень, правильність розрахунків, наслідки некерованості систем і т.п.

Для поглиблення міждисциплінарних знань та умінь з фахових дисциплін для майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування ми розробили і ввели спецкурс «Інформаційні технології у професійній діяльності фінансиста».

Метою викладання спецкурсу була активізація інтересу студентів до окремих питань використання можливостей сучасних інформаційних технологій для роботи з фінансовими даними та підготовка бакалаврів до використання інформаційних технологій як інструменту розв'язування практичних задач у фінансовій сфері на високому рівні.

Серед завдань спецкурсу слід назвати такі: вивчення сучасних інформаційних технологій в економіці; огляд програмного забезпечення інформаційних технологій в економіці та їх класифікація; вивчення основ математичного та комп'ютерного моделювання; знайомство студентів із можливостями передачі та захисту фінансової інформації; уточнення перспектив розвитку інформаційних технологій у фінансово-економічній сфері тощо.

До структури спецкурсу входить теоретичний та практичний блоки й контрольні завдання, що дають змогу проконтролювати рівень засвоєння навчального матеріалу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під час формувального експерименту у професійну підготовку майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування впроваджено педагогічні умови формування готовності до професійної діяльності на засадах міждисциплінарного підходу. Особливість визначених педагогічних умов полягала в тому, що їх реалізація здійснювалася комплексно шляхом поєднання і доповнення одна одної. Це знайшло відображення в моделі професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів,

банківської справи та страхування на засадах міждисциплінарного підходу, що стала сукупністю теоретичної та практичної діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, охоплювала всі компоненти педагогічного процесу та передбачала формування у майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування професійних компетенцій, які необхідні для забезпечення якісної підготовки конкурентоспроможного та мобільного фахівця-професіонала.

Організація формувального експерименту показала ефективність упровадження виокремлених та обґрунтованих педагогічних умов застосування міждисциплінарного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування.

Перспективами подальших наукових розвідок є розроблення методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування на засадах міждисциплінарної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Лисак О.Б. Формування компетентностей майбутнього фахівця-економіста / О.Б. Лисак // Матеріали Дев'ятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/>

2. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : учеб. пособие / С. Д. Смирнов. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 304 с.

3. Рыбакова О.М., Гирбасова Е.М. Междисциплинарный подход в компетентностном формате к преподаванию финансово-экономических дисциплин / О.М. Рыбакова, Е.М. Гирбасова // Международный Научный Институт "Educatio". - 2015. - № 8(15) - с. 55-59.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Lisak O.B. Formuvannja kompetentnostej majbutn'ogo fahivcja-ekonomista / O.B. Lisak // Materiali Dev'jatoï mizhnarodnoï naukovo-praktichnoï internet-konferencii «Socium. Nauka. Kul'tura». [Elektronnijresurs]. Rezhim dostupu: <http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/>

2. Smirnov S.D. Pedagogika i psihologija vysshego obrazovaniya: ot dejatel'nosti k lichnosti : ucheb. posobie / S. D. Smirnov. – M. : Izd. centr “Akademija”, 2001. – 304 s.

3. Rybakova O.M., Girbasova E.M. Mezhdisciplinarnyj podhod v kompetentnostnom formate k prepodavaniju finansovo-jekonomicheskikh disciplin / O.M. Rybakova, E.M. Girbasova // Mezhdunarodnyj Nauchnyj Institut "Educatio". - 2015. - № 8(15) - s. 55-59.

Pokudina L. Experimental study of the effectiveness of applying the interdisciplinary approach in the vocational training of future bachelors in finance, banking and insurance. In modern society interscientific synthesis, integration and interpenetration of science purchase a massive character and interdisciplinarity becomes the main feature of modern science. That is why range of interdisciplinary research expands in the branch of education too.

Overcoming the crisis, in which the economics is not possible without changing of format enriching of methodology research, filling it with tools of crossdisciplinary. Among the scholars and teachers of high school, the search of mechanism for improving teaching methods, improving the efficiency of forms and methods based on interdisciplinary connections continue.

For economic disciplines, economics and education institute of interdisciplinarity is particularly important. Introduction of multidisciplinary approach in the educational process of preparing the financier would expand in the structure of educational programs in specialized disciplines of interdisciplinary component, developing teaching which contributes to the interdisciplinary integration in the training.

Targeted using of interdisciplinary connections with different specialized disciplines in teaching financial subjects is a tool that combines substantive knowledge and skills obtained in other learning activities, expanding the boundaries of the investigated object of information, develop professional skills in accounting. Interdisciplinary integration not only ensures the effectiveness of the educational process, but also develops an interest to the profession.

The article reveals the problems of applying the interdisciplinary approach to the vocational training of future bachelors in finance, banking and insurance. In the course of the scientific research, the level of readiness of future specialists for professional activity and the criteria for the formation of professional competence have been determined. Based on the findings of the qualifying experiment, we have identified a

number of shortcomings in the process of the training of future bachelors in finance, banking and insurance. In order to eliminate them, the pedagogical conditions have been defined. Realizing and adhering to these conditions the positive dynamics of the level of professional competence formation of future specialists in the financial sphere has increased, as evidenced by the results of the forming experiment.

Key words: interdisciplinarity, interdisciplinary approach, interdisciplinary integration, vocational training, integrative approach in vocational education, professional competence, pedagogical experiment, organizational and pedagogical conditions, interactive learning technologies.

Отримано 07.02.2018

УДК 316.6

Я. М. Раєвська

raewskaya@ukr.net

Н. Л. Мишевська

natasha1994lait@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ

Раєвська Я. М., Мишевська Н. Л. Соціальна допомога людям похилого віку. У статті розглядається соціальна допомога людям похилого віку. На сучасному етапі проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інститутів, що спрямовують свою діяльність на наукове обґрунтування та розроблення стратегій забезпечення достатнього рівня життя даної вікової групи. Самотність – це переживання, що викликає комплексне і гостре відчуття, яке виражає певну форму самосвідомості, і що показує розкол основний реальної мережі відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості.

Розкрито соціально-психологічні особливості людей похилого віку, а саме відчуття самотності, цінність соціального розуміння якої полягає в акцентуванні уваги на важливості даного феномена

для людини як члена суспільства. Небезпека розуміння самотності тільки як індивідуального феномена полягає в тому, що не враховується безліч динамічних чинників, безпосередньо пов'язаних з суттю самотності як явища соціального. З іншого боку, надмірна увага до соціальних проявів самотності без урахування його значущості для внутрішнього світу людини може привести до нерозуміння особових функцій самотності.

Визначено сучасні тенденції застосування принципів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку. Визначаючи види соціальної роботи з людьми похилого віку, стає зрозумілим, що соціальна робота з даною віковою групою здійснюється не завжди ефективно і на достатньому рівні через відсутність обґрунтованих стратегій обслуговування та обмеження соціально-економічних можливостей держави забезпечити достатніми ресурсами цей напрям діяльності.

Проаналізовано зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку. Емпірично досліджено особливості переживання самотності осіб похилого віку. Розроблено та апробовано систему соціально-психологічного супроводу як цілеспрямовану діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування людей похилого віку. Сутнісною характеристикою соціально-психологічного супроводу є створення умов для переходу особистості й (або) родини до самопомоги. Умовно можна сказати, що в процесі психологічного супроводу фахівець створює умови й робить необхідну й достатню (але в жодному разі не надлишкову) підтримку для переходу від позиції «я не можу» до позиції «я можу сам справлятися зі своїми життєвими труднощами».

Ключові слова: люди похилого віку, самотність, внутрішня самотність, зовнішня самотність, інтимна самотність, переживання самотності, соціальна допомога, психологічна допомога, принципи і методи соціальної роботи, супровід, система соціально-психологічного супроводу, реабілітація.

Раевская Я. Н., Мишевская Н. Л. Социальная помощь людям пожилого возраста. В статье рассматривается социальная помощь пожилым людям. На современном этапе проблемы социальной работы с пожилыми людьми находятся в центре

внимания многих социальных институтов, направляющих свою деятельность на научное обоснование и разработки стратегий обеспечения достаточного уровня жизни данной возрастной группы. Одиночество – это переживание, вызывающее комплексное и острое чувство, которое выражает определенную форму самосознания, и показывающее раскол основной реальной сети отношений и связей внутреннего мира личности.

Раскрыто социально-психологические особенности людей пожилого возраста, а именно чувство одиночества, ценность социального понимания которая заключается в акцентировании внимания на важности данного феномена для человека как члена общества. Опасность понимание одиночества только как индивидуального феномена заключается в том, что не учитывается множество динамических факторов, непосредственно связанных с сутью одиночества как явления социального. С другой стороны, чрезмерное внимание к социальным проявлениям одиночества без учета его значимости для внутреннего мира человека может привести к непониманию личных функций одиночества.

Определены современные тенденции применения принципов, форм и методов социальной работы с пожилыми людьми. Определяя виды социальной работы с пожилыми людьми, становится понятным, что социальная работа с данной возрастной группой осуществляется не всегда эффективно и на достаточном уровне из-за отсутствия обоснованных стратегий обслуживания и ограничения социально-экономических возможностей государства обеспечить достаточными ресурсами это направление деятельности.

Проанализирован зарубежный опыт социальной работы с пожилыми людьми. Эмпирически исследованы особенности переживания одиночества пожилых людей. Разработана и апробирована система социально-психологического сопровождения как целенаправленная деятельность социального работника (или группы социальных работников) по созданию необходимых условий для оптимального функционирования пожилых людей. Сущностной характеристикой социально-психологического сопровождения является создание условий для перехода личности и (или) семьи к самопомощи. Условно можно сказать, что в процессе психологического сопровождения специалист создает условия и делает необходимое и достаточное (но ни в коем случае не избыточную) поддержку перехода от позиции «я не могу» к

позиції «я могу сам справлятися со своими жизненными трудностями».

Ключевые слова: люди пожилого возраста, одиночество, внутреннее одиночество, внешнее одиночество, интимное одиночество, переживание одиночества, социальная помощь, психологическая помощь, принципы и методы социальной работы, сопровождение, система социально-психологического сопровождения, реабилитация.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інститутів, що спрямовують свою діяльність на наукове обґрунтування та розроблення стратегій забезпечення достатнього рівня життя даної вікової групи. В умовах соціальних, економічних, політичних, культурних перетворень, індустріалізації та урбанізації, інтенсивного розвитку технологій, перенасичення інформацією та, як наслідок, включення людини до все більшої кількості поверхових соціальних контактів, особливої гостроти набуває проблема надання соціальної допомоги людям похилого віку.

Аналіз останніх досліджень. Специфікою соціальної роботи з людьми похилого віку займається велика когорта науковців, серед яких можна назвати: І.Д. Звереву (досліджує рівні, на яких здійснюється соціальна робота з людьми похилого віку та принципи цієї діяльності); І.Г. Зайнишева (висвітлює складові елементи соціальної політики відносно людей похилого віку, описує діяльність і призначення закладів соціального обслуговування людей похилого віку); А.І. Капську (розглядає напрями та завдання соціальної роботи з людьми похилого віку, а також проблеми самотності в цей період; аналізує соціальний захист людей похилого віку та напрями його здійснення); Л.Т. Тюптю (аналізує сприйняття людей похилого віку суспільством та стереотипи, які склались відносно них; розглядає підготовку людини до настання похилого віку та прийняття нею статусу людини похилого віку); Е.І. Холостову (описує похилий вік як соціальну проблему та висвітлює основні проблеми з якими зіштовхуються люди похилого віку); В.М. Шахрая (розглядає теорії старості та принципи соціальної роботи з людьми похилого віку).

Мета статті полягає у розкритті основних особливостей надання соціальної допомоги людям похилого віку; визначенні сучасних тенденцій застосування принципів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах життя людей похилого віку зіштовхується з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчують труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними.

Соціальна робота з людьми похилого віку – багатопланова і багатоаспектна. Вона торкається таких сфер життєдіяльності, як здоров'я, фінанси, організація дозвілля, подолання криз, формування «Я-концепції», і тут вирішального значення для соціальних працівників набувають знання про психологічні особливості людей даного віку, їхні потреби та можливості.

Однією з ключових проблем життєдіяльності людей похилого віку є самотність, де спостерігаються зменшення зв'язків, пов'язаних із виходом на пенсію, відокремленням дітей, а надалі, зменшенням друзів і рідних, постійне відчуття покинутої людини, марності і непотрібності свого існування.

Люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, що лежать в площині економічного, побутового, психологічного, медичного, соціального обслуговування. Також для людей похилого віку характерною є проблема соціальної ізоляції, страждання від самотності, нерозуміння оточуючих через їхні звички та небажання їх змінювати.

Для того, щоб зрозуміти феномен людської самотності потрібно розділити самотність на три види: на зовнішню самотність, внутрішню самотність та інтимну самотність. *Внутрішня самотність* – це шлях людини до небуття, адже внутрішню самотність людина до кінця не усвідомлює, прикрашає її зовнішньою атрибутикою світу, тобто людьми, тваринами, матеріальними речами. Внутрішню самотність ми можемо назвати душевним небуттям, коли ми не хочемо усвідомити свої внутрішньо-душевні проблеми. *Зовнішня самотність* – це самотність, яка не любить матеріального світу, або просто не отримує від нього ніякої насолоди. Тобто зовнішня самотність

присутня у людей, які страждають соціопатичними настроями. *Інтимна самотність* – це вид самотності, який дає змогу людині побути недовго на одинці з собою, усвідомлюючи свої зовнішні та внутрішні проблеми. Інтимна самотність це єдина правильна самотність, яка потрібна усім людям, щоб зрозуміти та пізнати себе, своє навколишнє середовище.

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях:

1) макрорівень (формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку, створення пенсійних та інших фондів підтримки, формування комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультативного обслуговування);

2) мікрорівень (вивчення умов життя людей похилого віку, рівня та якості надання їм соціальної допомоги).

Головне в роботі з людьми похилого віку – це залучення їх до «соціальної самодіяльності», яка багато в чому може розв'язати їхні проблеми. Така «самодіяльність» здійснюється на базі розроблення відповідних програм. Основні цілі таких програм полягають у: наданні людям похилого віку можливості принести користь своїм громадянам, немічним, хворим людям, інвалідам, самотнім, які потребують допомоги, і, надаючи допомогу іншим, заслужити повагу, відчуття задоволення від усвідомлення своєї корисності та можливості зробити життя іншого кращим; організації додаткових служб із людей похилого віку, які добровільно надають допомогу своїм ровесникам; використанні досвіду і знань людей похилого віку для надання допомоги соціальним органам, дитячим садам, школам, адміністративним структурам шляхом консультацій; сприянні поліпшенню зв'язків між поколіннями, зближенню людей похилого віку і молоді, переданню життєвого досвіду, знань, навичок молодим, збереженню зв'язків людей похилого віку з установами, в яких вони працювали [3, с. 34].

Соціальна робота з людьми похилого віку завжди вважалась і вважається однією з найважчих у психологічному плані. Тому соціальні працівники повинні мати універсальну підготовку щодо всіх аспектів життя людей похилого та старечого віку, усвідомлювати величезну кількість психологічних, психопатологічних, соматичних, морально-етичних проблем, які виникають у людей цього вікового періоду [1, с. 19].

Основні напрямки роботи зі старими людьми в нашій країні та за рубежом не дуже відрізняються між собою, але європейські країни та США мають більш розвинену систему соціального обслуговування та більш різноманітні форми та види соціальної допомоги старим людям. Головна відповідальність за надання соціальних послуг літнім людям покладається на відділення соціальних служб місцевих органів влади, департаменти соціальних служб, муніципальні відділення служби соціального забезпечення, патронажні відділення, регіональні комісії охорони здоров'я та соціального забезпечення. В основу соціальної роботи з людьми похилого віку у більшості європейських країн покладено принцип забезпечення старій людині можливості проживати в себе дома якнайдовше і самому утримувати себе. Система соціального обслуговування розвивається у такому напрямку, щоб підтримувати здатність людей похилого віку до самообслуговування. Труднощі ведення домашнього господарства полегшуються візитами співробітників «допомоги вдома» [2, с. 55].

Робота з людьми похилого віку передбачає цілеспрямований вплив на особистість з метою корекції її психічного стану для полегшення процесу адаптації, підвищення активності і відповідальності людини.

Метою даного емпіричного дослідження, організованого та проведеного нами в рамках даної дипломної роботи магістра, стало вивчення особливостей стану самотності, характерного для осіб похилого віку та визначення рівня адаптаційного процесу.

Дослідження соціально-психологічних особливостей переживання самотності людьми похилого віку включало наступні етапи роботи: I етап – розробка діагностичних інструментарій та знайомство з вибіркою учасників дослідження; II етап – проведення дослідження, спрямованого на вивчення переживання самотності людьми похилого віку; III етап – обробка результатів, підведення підсумків; IV етап – створення системи соціально-психологічного супроводу людей похилого віку, впровадження соціального проекту «Мистецтво старіти», надання рекомендацій щодо покращення переживання самотності людьми похилого віку.

На констатувальному етапі дослідження нами було розроблено тест-опитувальник на визначення самотності, анкета на визначення адаптаційного процесу людей похилого віку та

використано «Методику діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Рассела та М. Фергюсона.

За результатами дослідження в Кам'янець-Подільському міському територіальному Центрі соціального обслуговування «Турбота» виявлено: 7% чоловіків та 3% жінок ніколи не відчували себе самотніми. Інші 20% чоловіків та 35% жінок дуже часто, а то й постійно відчують себе самотніми. Лише 15% чоловіків та 20% жінок інколи відчують самотність. Отримані дані показують переважання високого рівня переживання самотності людьми похилого віку (55%).

Згідно проведеного аналізу результатів дослідження, метою якого було визначити і основні причини переживання самотності, ми дійшли до висновку що, 24% опитаних чоловіків і 18% жінок, яким не вистачає коханої людини, 6% чоловіків і 24% жінок, яким не вистачає справжньої дружби, 18% чоловіків і 10% жінок, яким бракує уваги і турботи рідних людей (дітей, внуків), лише 3% чоловіків і 3% жінок, яким не вистачає доброзичливого і співчутливого ставлення з боку оточуючих.

За результатами проведення анкетування на визначення адаптаційного процесу людей похилого віку до періоду пенсійного життя було встановлено: 24% чоловіків та 33% жінок мають високий рівень адаптаційного процесу. Інші 10% чоловіків та 13% жінок мають середній рівень адаптаційного процесу. Лише 10% чоловіків та 10% жінок мають низький рівень адаптаційного процесу.

За результатами проведення Методики діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (за Д. Расселом, М. Фергюсоном) нами було встановлено три рівні суб'єктивного відчуття самотності: високий, середній та низький. Отримані значення показників рівня суб'єктивного відчуття самотності людей похилого віку свідчать, що частка досліджуваних з високим рівнем суб'єктивного відчуття самотності складає 51%, середнім – 37%, низьким – 12%.

Відповідно до результатів проведеного теста-опитувальника на визначення самотності, анкети на визначення адаптаційного процесу людей похилого віку та «Методики діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Рассела та М. Фергюсона ми виділили наступні п'ять типів пристосування людей похилого віку до старості: *внутрішньо врівноважені* – 2 чоловіків, 1 жінка; *залежні від оточення* – 6 чоловіків, 9 жінок; *обережні* – 1 чоловік,

2 жінки; *ворожі* – 3 чоловіків, 1 жінка; *пасивні* – 3 чоловіків, 2 жінки.

Головні завдання, які постають перед соціальним працівником призвели до створення системи соціального супроводу людей похилого віку.

Соціальний супровід людей похилого віку розглядаємо як цілеспрямовану діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування людей похилого віку. Сутнісною характеристикою соціально-психологічного супроводу є створення умов для переходу особистості й (або) родини до самопомоги. Умовно можна сказати, що в процесі психологічного супроводу фахівець створює умови й робить необхідну й достатню (але в жодному разі не надлишкову) підтримку для переходу від позиції «я не можу» до позиції «я можу сам справлятися зі своїми життєвими труднощами».

Розроблена нами система соціально-психологічного супроводу людей похилого віку включає наступні види робіт:

1. Інформаційну (спрямована на інформування соціальних працівників про попередження виникнення самотності у людей похилого віку).

2. Профілактичну (спрямована на формування прагнення до співпраці людей похилого віку з соціальними працівниками та психологами щодо виявлення та усунення проблем, формування впевненості у власній соціальній придатності та відновлення поведінкової активності людей похилого віку).

3. Діагностичну (спрямована на вивчення індивідуальних особливостей особистості людей похилого віку та їх стосунків з близькими родичами(дітьми,внуками)з погляду літніх людей).

4. Консультативну (спрямована на підвищення психологічної культури людей похилого віку, родичами і соціальними працівниками).

5. Корекційну (спрямована на подолання виникнення самотності та усунення відхилень у функціонуванні емоційної сфери).

6. Реабілітаційну (реабілітаційна робота з людьми похилого віку після виходу на пенсію).

7. Роботу з родичами (організована за допомогою консультацій. Важливо пояснити родичам людей похилого віку, що соціальна підтримка дозволяє літнім відчувати себе

компетентними. Необхідна передача позитивних почуттів немолодим людям, при якій вони відчують, що про них піклуються, їх цінують, поважають. Це є важливим чинником, що сприяє адаптації в пізньому віці).

Відповідно до результатів проведених досліджень нами була розроблена програма соціально-психологічного супроводу людей похилого віку «Відчуй життя по новому», яка включає в себе такі чотири етапи: перший етап – інформування людей похилого віку про старість. Він включає в себе різні заходи, а саме: старість як останній етап онтогенезу людини; роль сім'ї у підтримці і турботі літніх людей та їхні взаємовідносини; готовність людини до виходу на пенсію. Такі заходи проводяться у таких формах як: доповідь; бесіда в групі; групова дискусія; тестування.

Другий етап – конфлікти між людьми похилого віку і їх сім'єю: (дітьми, внуками): особливості виникнення, способи вирішення. Він включає в себе 3 заходи, а саме: Що таке «конфлікт»?; він проводиться у формі мозкового штурму, тематичної бесіди в групі, арт-терапевтичної вправи, групової дискусії і тестування. Темою наступного заходу є «Способи конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій і конфліктів», він проводиться у формі мозкового штурму, тематичної бесіди в групі, арт-терапевтичної вправи та групової дискусії.

Третій етап – виникнення проблем та шляхи їх вирішення. Даний етап включає наступні 2 заходи: «робота з листами», він проводиться у формі тематичної бесіди в групі, та груповому обговоренні. Наступний захід носить назву «робота з психоматичними проблемами», він проводиться в таких формах: доповідь, групова дискусія, тематична бесіда в групі. Такі заходи тривають від 2 до 4 годин.

Четвертий етап – дозвіллева діяльність людей похилого віку. Даний етап складається із 3 заходів, а саме: мистецтво терапія, психотерапія спогадів та бібліотерапія, вони проводяться у таких формах як: доповідь, тематична бесіда в групі, групова дискусія, малювання.

Протягом 2016 - 2017 навчального року у реалізації програми психологічного супроводу людей похилого віку «Відчуй життя по новому» територіального центру соціального обслуговування «Турбота» взяли участь із 30 осіб похилого віку (15 чоловіків і 15 жінок).

Відповідно до результатів проведених теста-опитувальника на визначення самотності, анкети на визначення адаптаційного процесу людей похилого віку та «Методики діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Рассела та М. Фергюсона відбулася динаміка змін у кількісному складі виокремлених нами п'яти типів пристосування людей похилого віку до старості: *внутрішньо врівноважені* – 5 чоловіків, 4 жінки; *залежні від оточення* – 5 чоловіків, 8 жінок; *обережні* – 1 чоловік, 2 жінки; *ворожі* – 2 чоловіків; *пасивні* – 2 чоловіків, 1 жінка, що говорить про ефективність розробленої нами програми.

Висновки перспективи подальших досліджень.

Проаналізувавши старість як соціальну та наукову проблему можна говорити про те, що люди похилого віку зіштовхується з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними.

Перспективою подальших розвідок соціальної допомоги людям похилого віку буде реабілітаційна робота з людьми похилого віку після виходу на пенсію та роботу з родичами, яка буде організована за допомогою консультацій.

Список використаних джерел

1. Адельман П. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. / П. Адельман — К., 2005. – 121 с
2. Горшкова О.А. Социальная работа с пожилыми (социальное обслуживание пожилых граждан) / О.А. Горшкова — . 1999 – С. 55-63
3. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Й. Капська. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 56 с.
4. Зайнышев И. Г. Технология социальной работы: учеб. пособ. [для студ. ВУЗ.] / И. Г. Зайнышев. — М., 2002. — 215 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Adelman P. Sotsialna robota v hromadi: navch. posib. / P. Adelman — K., 2005. – 121 s

2. Horshkova O.A. Sotsyalnaia rabota s pozhylymy (sotsyalnoe obsluzhyvanye pozhylykh hrazhdan) / O.A. Horshkova — . 1999 — S. 55-63

3. Kapska A. I. Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt: pidruch. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / A. I. Kapska. — K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2004. — 56 s.

4. Zainyishev Y. H. Tekhnolohyia sotsyalnoi roboty: ucheb. posob. [dlia stud. VUZ.] / Y. H. Zainyishev. — M., 2002. — 215 s.

Raevskaya Ya. M., Mishevskaya N. L. Social assistance to the elderly. The article deals with social assistance to the elderly. At the present stage, the problems of social work with the elderly are at the center of attention of many social institutions, which direct their activity to scientific substantiation and development of strategies for ensuring a sufficient standard of living for this age group. Loneliness is an experience that causes a complex and acute feeling that expresses a certain form of self-consciousness, and which shows the split of the main real network of relationships and connections of the inner world of personality.

Socio-psychological features of elderly people are revealed, namely, the feeling of loneliness, the value of social understanding of which is to emphasize the importance of this phenomenon for a person as a member of society. The danger of understanding loneliness only as an individual phenomenon lies in the fact that not count many dynamic factors directly related to the essence of loneliness as a social phenomenon. On the other hand, excessive attention to social manifestations of loneliness without taking into account its significance for the inner world of a person may lead to misunderstanding of the individual functions of loneliness.

The modern tendencies of application of principles, forms and methods of social work with the elderly are determined. In defining the types of social work with the elderly, it becomes clear that social work with this age group is not always carried out effectively and sufficiently due to the lack of well-grounded service strategies and the limitation of socio-economic opportunities of the state to provide sufficient resources for this area of activity.

The foreign experience of social work with elderly people is analyzed. The features of the experience of loneliness of the elderly are empirically investigated. A system of social and psychological support

as a targeted activity of a social worker (or a group of social workers) has been developed and tested to create the necessary conditions for the optimal functioning of the elderly. An essential characteristic of social and psychological support is the creation of conditions for the transition of personality and (or) family to self-help. It can be said that in the process of psychological support the specialist creates conditions and makes necessary and sufficient (but in no case excessive) support for the transition from the position "I can not" to the position "I can deal with my own difficulties".

Key words: elderly people, loneliness, inner loneliness, external loneliness, intimate loneliness, loneliness, social assistance, psychological help, principles and methods of social work, support, system of social and psychological support, rehabilitation.

Отримано 23.01.2018

УДК 343.226:364.362

О. А. Семчишина

olenkasemchyshyna@meta.ua

Ю. В. Сербалюк

serbaliuk@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Семчишина О. А., Сербалюк Ю. В. Соціально-правові аспекти проблеми насильства в сім'ї. Розглянуто соціально-правові аспекти проблеми домашнього насильства. Здійснено огляд основних напрямків у дослідженні цієї проблеми, визначено науковців, які здійснювали її теоретичне обґрунтування. Визначено, суспільно-історичних характер домашнього насильства як традиційного підходу до виховання дітей. Відзначено, що особливі зрушення у вирішенні цієї проблеми відбулись у другій половині ХХ ст. з прийняттям міжнародних документів спрямованих на захист прав дитини та її гідності. Відзначені найголовніші з них, що

стосуються запобігання насиллю, покаранню, тортурам, у тому числі і стосовно дітей. Проаналізовані вітчизняні нормативно-правові акти, які гарантують захист дитини від насильства у сім'ї: Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закону України «Про охорону дитинства». Відзначено важливе значення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначив основні напрями реалізації державної політики у цій сфері, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від насильства в сім'ї. Визначені тлумачення у різних законодавчих актах термінів, що стосуються насильства в сім'ї: дитина, яка постраждала від домашнього насильства, домашнє насильство, економічне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, фізичне насильство, жорстоке поводження з дитиною. Виявлено узагальнені підходи до характеристики домашнього насильства вітчизняних дослідників. Зазначені терміни, які не мають правового визначення, але існують у науковому обігу – медичне насильство, пасивна зневага. Проаналізовані деякі статистичні дані, які стосуються насильства в сім'ях, що зафіксовані службами у справах дітей, центрами соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді. Виявлено загальну кількість сімей, у яких за 2016 р. були зафіксовані факти насильства, а також окремо по кожному з його видів: фізичному, сексуальному, психологічному, економічному. Визначено загальну кількість дітей, які постраждали у 2016 році від всіх законодавчо визнаних форм насильства і окремо по кожному їх виду.

Ключові слова: насильство, види сімейного насильства, сім'я, дитина, законодавство, статистика

Семчишина Е. А., Сербалюк Ю. В. Социально-правовые аспекты проблемы насилия в семье. Рассмотрены социально-правовые аспекты проблемы домашнего насилия. Осуществлен обзор основных направлений в исследовании этой проблемы, определены ученые, которые осуществляли теоретическое обоснование указанной проблемы. Определен общественно-исторический характер домашнего насилия как результат традиционного подхода к воспитанию детей. Отмечено, что значительные сдвиги в решении этой проблемы произошли во

второй половине XX в. с принятием международных документов, направленных на защиту прав ребенка и его достоинства. Отмечены главные из этих документов, касающиеся предотвращения насилия, наказания, пыток, в том числе и в отношении детей. Проанализированы отечественные нормативно-правовые акты, которые гарантируют защиту ребенка от насилия в семье: Конституция Украины, Семейный кодекс Украины, Гражданский кодекс Украины, Закон Украины «Об охране детства». Отмечено важное значение Закона Украины «О предотвращении и противодействии домашнему насилию», который определил основные направления реализации государственной политики в этой сфере, направленные на защиту прав и интересов лиц, пострадавших от такого насилия. Определены толкования в различных законодательных актах терминов, касающихся насилия в семье: ребенок, пострадавший от домашнего насилия, домашнее насилие, экономическое насилие, психологическое насилие, сексуальное насилие, физическое насилие, жестокое обращение с ребенком. Выявлено обобщенное видение параметров домашнего насилия отечественными исследователями. Указаны термины, которые не имеют правового определения, но существуют в научном обороте: медицинское насилие, пассивное пренебрежение. Проанализированы некоторые статистические данные, касающиеся насилия в семьях, которые зафиксированы службами по делам детей, центрами социальных служб по делам семьи, детей и молодежи. Выявлено общее количество семей, в которых во 2016 году были зафиксированы факты насилия, а также показана статистика отдельно по каждому из его видов: физическому, сексуальному, психологическому, экономическому. Определено общее количество детей, пострадавших в 2016 году от всех законодательно признанных форм насилия и отдельно по каждому виду.

Ключевые слова: насилие, виды семейного насилия, семья, ребенок, законодательство, статистика.

Насильство та жорстоке поводження з дітьми стає дедалі більш поширеним явищем у світі та Україні. Тенденція до зростання насилля по відношенню до дітей дедалі більше привертає увагу громадськості до цієї актуальної проблеми та активізує

діяльність держави та неурядових організацій щодо попередження жорстокого поводження з дітьми та захисту прав малолітніх осіб, які стали свідками чи жертвами злочинних подій.

У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальним є соціально-правовий захист дитини від насильства і жорстокого поводження в сім'ї. Метою нашої статті є визначення масштабів домашнього насильства та виявлення загального бачення вирішення цієї проблеми у нормативно-правовому полі України.

Загальні аспекти проблеми насильства у сім'ї досліджували науковці Н.В. Аніщук, О.В. Бойко, О.М. Гумін, О.В. Качмар, Т.В. Кравченко, Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, Ю.В. Онищенко, Л.О. Петренко та ін.

Практичні і правові аспекти насильства у сім'ї та жорстокого поводження з дітьми розкривали у наукових доробках Н. Абдель-Хаді, А.Б. Блага, В.О. Гуріч, Н.І. Дмитренко, О.М. Гумін, О.Д. Коломоєць, К.Б. Левченко, Л.В. Повалій, М.Ю. Самченко, І.М. Трубавіна, В.О. Тюріна та ін.

Насильство над дітьми існувало у всі часи і виникало значно частіше в попередніх поколіннях, ніж сьогодні. В художній літературі, мистецтві багатьох країн зафіксовано випадки жорстокого ставлення до дітей. В історії багатьох народів дитина розглядалась як власність батьків, які владні робити з нею все, що заманеться. Ставлення до дітей, до дитинства, у цілому відносини батьків і дітей змінювалися дуже вражаюче. В античний час, аж до IV століття н. е., вбивство дітей вважалося нормальним. У давнину дитину легко могли вбити через фізичну ваду або з побоювань, що її буде важко прогодувати. І це стосується як знатних, заможних сімей так і бідноти. Деякі зрушення прослідковуються з середини XIX ст. з утвердженням ідей гуманізму, появою дітоцентристських виховних теорій. Спостерігаються зміщення акцентів з виховання на соціалізацію дитини, ставляться питання виховання повноцінної, гармонійно розвиненої особистості [1].

Але навіть і в умовах сьогодення, коли світове співтовариство визначило програмні документи щодо ставлення до дітей, проблема насильства щодо них, особливо у сім'ї, залишається надзвичайно актуальною.

В Україні виявлена сумна статистика щодо насильства у сім'ях. За 2016 р. зафіксовано службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї дітей та молоді 836 родин, де мали місце

різні види насильства. З них фізичне насильство зафіксовано у 547 сім'ях, сексуальне – у 60-ти, психологічне – у 219-ти, економічне – у 10-ти. Відповідно є статистика стосовно постраждалих дітей. Всього зазнали різних видів насильства 977 дітей. З них: фізичного – 599 осіб, сексуального – 65, психологічного – 298, економічного – 15. За перше півріччя 2017 р. зафіксовано 318 сімей, де практикувались різні види насильства [8]. І це стосується лише офіційно зареєстрованих випадків. Скільки випадків прихованого насильства – невідомо. Тим паче, що у багатьох родинах «незначні» фізичні покарання, як-то бити дитину долонею по попі – досить поширений спосіб виховання.

У сучасному світі існують різні підходи до тлумачення насильства. В Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жорстоке поводження з дітьми – це всі форми фізичного та психологічного насильства, образи, сексуальні зловживання, відсутність піклування, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні призвести чи призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, виживання, розвитку чи гідності в контексті відповідальності, довіри чи влади.

З 2004 року в Україні діє новий Сімейний кодекс. Це перший Сімейний кодекс незалежної Української держави, спрямований передусім на утвердження, зміцнення сім'ї як соціального інституту. У Кодексі по новому визначено права членів сім'ї, захист яких завдяки створенню умов для їхньої реалізації є метою соціальної роботи. У статті 150 Сімейного кодексу України визначені обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. До їх кола входить турбота про здоров'я, фізичний, психічний і моральний розвиток дитини (ч. 2 ст. 150). Всі обов'язки можна поділити на дві групи. Одна має відношення до фізичного розвитку дитини, який залежить від харчування, навколишнього середовища, в якому перебуває дитина. Інша стосується психічного, духовного, морального розвитку дитини і передбачає існування більш складних за своєю природою засобів і методів формування дитини як особистості.

Забороняються і будь-які види експлуатації батьками своєї дитини (ч. 6 ст. 150 Сімейного кодексу). Саме ж поняття експлуатації дається в Кримінальному кодексі України, де це явище розуміється як всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг,

рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо (Кримінальний кодекс України, ст. 4). Дане визначення можна в повній мірі екстраполювати на сімейні відносини. Види експлуатації можна класифікувати тут як економічна, фізична та сексуальна експлуатації.

Сімейним кодексом забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Ця норма майже в незмінному вигляді дублює ч. 2 ст. 28 Конституції України та ч. 2 та 3 ст. 289 Цивільного Кодексу України. В останньому нормативному документі зазначено, що фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Стосовно дітей відзначено недопустимість фізичного покарання з боку батьків, опікунів, піклувальників.

Заборона експлуатації дитини не суперечить обов'язку батьків готувати дитину до самостійного життя, що передбачає, між іншим, залучення її до суспільно-корисної праці, самообслуговування, а також різних видів домашньої праці. Діяльність дитини стає експлуатацією тоді, коли становить небезпеку для здоров'я або служить перешкодою в отриманні освіти, або наносить шкоду її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному й соціальному розвитку. Тобто через те, що батьки покладають на дитину численні обов'язки з ведення домашнього господарства, дитина не відвідує заклади освіти, мало спить, недостатньо їсть, часто хворіє, має певні ознаки відставання розумового розвитку, обмежений світогляд тощо. Всі інші види експлуатації дитини є недопустимими за будь-яких обставин [9].

Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 10) гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканість та захист дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, що їх замінюють, на захист від втягнення у злочинну

діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, від залучення до екстремістських організацій, від примушування їх до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор, тощо. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Заборона фізичних покарань є одним з проявів права на особисту недоторканність, яке закріплене в ряді міжнародно-правових документів, зокрема, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарань (10 грудня 1984 р.), Європейській конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (26 листопада 1987 р.), Конвенції про права дитини (20 жовтня 1989 р.).

Відповідно до Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 жовтня 1989 р., діти визнаються об'єктом особливого захисту та турботи. Україна ратифікувала цю Конвенцію 27 лютого 1991 р., чим взяла на себе зобов'язання по втіленню принципів, на яких повинні базуватися права дітей. Відповідно до Конвенції в 1995 р. була розроблена програма «Діти України», а пізніше у ст. 51 та 52 Конституції України закріплені права дітей, зокрема, батьки повинні утримувати своїх дітей до їх повноліття. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

В цьому ж напрямку 15 листопада 2001 р. Президентом України був підписаний Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Незважаючи на більш як півтора десятилітній термін чинності цього Закону, в Україні почастишали випадки ухилення від обов'язків і зловживанню правами по вихованню, утриманню і нормальному розвитку дітей, а також мають місце факти жорстокого поводження щодо них батьків та осіб, що їх замінюють. Це зумовило необхідність розробки нового комплексного нормативно-правового документу.

5 грудня 2018 р. вступив у дію новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на

захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Відповідно до статті 1 Закону **домашнє насильство** – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Закон визначає такі види насильства:

- **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

- **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- **сексуальне насильство** – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

- **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня

тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Дається у ст. 1 також визначення дитини, яка постраждала від домашнього насильства – це особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [2].

У працях науковців зустрічаються і деякі додаткові види насильства у сім'ї. Одним з них є пасивна зневага – систематична нездатність чи небажання забезпечити основні потреби залежного члена родини (наприклад, дитини, чи інваліда, старого) у їжі, одязі, медичному догляді, захисті і прихильності, що може призвести до погіршення фізичного чи психічного здоров'я, затримки або порушення розвитку й у підсумку кваліфікуватися як порушення прав людини. Термін «пасивна зневага» використовується тоді, коли має місце ситуація ізоляції мало або недієздатної людини, залишення його на самоті і (чи) ігнорування [7].

До різновидів насильства науковці відносять **медичне насильство** – недбалість і несвоєчасність, проявлені при видачі лікарських препаратів, навмисне відмова хворому в одержанні необхідних ліків або, навпаки, навмисна передозування чи нав'язування субстанцій, що призводять до звикання і залежності [5].

Поряд з поняттям «насильство» досить часто використовують поняття «жорстоке поводження». Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» від 19.08.2014 р. дає поняття **жорстокого поводження з дитиною**, під яким розуміються будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з

використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [3].

Аналізуючи підходи вітчизняних дослідників до проблем сімейного насильства, можна констатувати наступне:

- насильницькі дії найбільш часто відбуваються стосовно жінок і дітей;
- найбільш поширеним є психологічне і фізичне насильства;
- гвалтівниками зазвичай виступають родичі, а не чужі люди, тобто насильство відбувається в родині;
- насильство в сім'ї здебільшого є не одиничним а повторюваним актом;
- потерпілі та їх родичі, як правило, не звертаються в міліцію, а шукають підтримки і допомоги в друзів (але не в родичів) чи в спеціалізованих службах;
- частота насильств не пов'язана з етнічною чи конфесійною приналежністю;
- рівень освіти не корелює з частотою насильства;
- питома вага душевнохворих серед гвалтівників досить низька (10-15 %), тоді як люди з різними психічними розладами типу депресій і важких тривожних розладів складають до 60 %;
- насильство зустрічається частіше в конфліктних родин;
- сімейне насильство носить циклічний характер, причому часто воно є причиною відтворення в наступних поколіннях [6].

Жорстоке поводження у сім'ї з дітьми має негативні наслідки як для розвитку особистості дитини, так і для суспільства в цілому через проблеми соціалізації таких дітей (асоціальна поведінка, протиправні дії тощо). Жорстоке поводження з дітьми в подальшому формує з них соціально дезадаптованих людей, не здатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками, а також є поштовхом до відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей. Дитина потребує соціально-правового захисту і він має бути забезпечений у державі на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Демоз Ллойд Психоистория / Ллойд Демоз. Електронний ресурс. – Режим доступу : gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» від 19.08.2014 р. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>
4. Кримінальний кодекс України. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Матеріали на допомогу у проведенні Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства». Електронний ресурс. – Режим доступу : https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http://izrmk.at.ua/dokument_microsoft_word.doc
6. Поліщук Ю.Й. Сімейне насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема // Ю. Поліщук Ю. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. Випуск XIII / За ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2009. – 248 с. – С. 213-220.
7. Рень Л.В. Нехтування потребами дітей: соціально-педагогічні та психологічні аспекти / Л.В. Рень // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 122. – С. 230-233.
8. Статистика з приводу жорстокого поводження з дітьми. Електронний ресурс. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_z_privodu_zhorstokogh#incoming-43268
9. Судово-практичний коментар до Сімейного Кодексу України. Навчальний посібник. – Х. : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. – 576 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Demoz Llojd Psihoistorija / Llojd Demoz. Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php.
2. Zakon Ukraïni «Pro zapobigannja ta protidiju domashn'omu nasil'stvu». Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennja Porjadku rozgljadu zvernen' ta povidomlen' z privodu zhorstokogo povodzhennja z dit'mi abo zagrozi jogo vchinennja» vid 19.08.2014 r. Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>

4. Kriminal'nij kodeks Ukraïni. Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Materiali na dopomogu u provedenni Vseukraïns'koï akciï «16 dniv proti nasil'stva». Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http://izrmk.at.ua/dokument_microsoft_word.doc

6. Polishhuk Ju.J. Simejne nasil'stvo nad dit'mi jak social'no-pedagogichna problema // Ju. Polishhuk Ju. // Zbirnik naukovih prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogienka: Serija social'no-pedagogichna. Vipusk XIII / Za red. L. P. Mel'nik, V. I. Spivaka. – Kam'janec'-Podil's'kij : PP Bujnic'kij O.A., 2009. – 248 s. – S. 213-220.

7. Ren' L.V. Nehtuvannja potrebami ditej: social'no-pedagogichni ta psihologichni aspekti / L.V. Ren' // Visnik Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. Serija : Pedagogichni nauki. – 2014. – Vip. 122. – S. 230-233.

8. Statistika z privodu zhorstokogo povodzhennja z dit'mi. Elektronnij resurs. – Rezhim dostupu : https://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_z_privodu_zhorstokogh#incoming-43268

9. Sudovo-praktichnij komentar do Simejnogo Kodeksu Ukraïni. Navchal'nij posibnik. – H. : Vidavnichij budinok «FAKTOR», 2011. – 576 c.

Semchyshyna O. A, Serbaliuk Y. V. Socio-legal aspects of domestic violence. Domestic violence against children is considered as a social and legal problem. The urgency of the problem of prevention of child abuse and the protection of the rights of minors who have witnessed or are victims of criminal events makes the state and public organizations united with the efforts of the public.

The scientists who investigating the problems of domestic violence in general and, in particular, child abuse are mentioned. It has been determined that domestic violence against children has a socio-historical character and special changes happened in solving this problem in the

second half of the twentieth century with the adoption of international instruments aimed at protecting the rights of the child, her dignity.

The most important ones, which mentioned, are the prevention of violence, punishment, torture. The native normative legal acts that guarantee the protection of the child from domestic violence are analyzed: the Constitution of Ukraine, the Family Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the Protection of Childhood", "On Prevention and Combating Domestic Violence".

Definitions of terms related to domestic violence are defined in various legislative acts: a child affected by domestic violence, domestic violence, economic violence, psychological violence, sexual violence, physical violence, child abuse.

A generalized view of domestic violence types by the local researchers was revealed. The terms, which do not have a legal definition, but exist in scientific circulation, are indicated - medical violence, passive neglect. Some statistical data concerning violence in families, recorded by the services for children, centers of social services for family, children and youth are analyzed.

The total number of families in which there were violent cases in 2016, as well as separately for each of its types: physical, sexual, psychological, and economic, were revealed. The total number of children affected in the same year from all types of violence and separately for each type has been determined.

Key words: violence, types of family violence, family, child, legislation, statistics.

Отримано 22.01.2018

Відомості про авторів

1. **Авраменко Наталя Олександрівна**, викладач іноземних мов кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету ім. М. І. Коцюбинського, м. Вінниця

2. **Арістова Наталія Олександрівна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

3. **Бойчук Олександра Григорівна**, доктор медичних наук, професор кафедри акушерства та гінекології ПО ДВНЗ Івано-Франківського медичного університету, м. Івано-Франківськ

4. **Боршуляк Надія Василівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

5. **Волошановська Аліна Олексіївна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

6. **Галецька Юлія Вячеславівна**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

7. **Гевчук Наталія Сергіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

8. **Гомонюк Олена Михайлівна**, доктор педагогічних наук, професор кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький

9. **Данилюк Олена Іванівна**, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

10. **Дідик Наталія Михайлівна**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

11. **Кібук Оксана Володимирівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

12. **Козлова Інна Володимирівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

13. **Людкевич Тацуня-Сінгрід Ярославівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

14. **Лябига Аліна Ігорівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

15. **Мельник Жанна Василівна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

16. **Мельник Людмила Пилипівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

17. **Мишевська Наталія Леонідівна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

18. **Опалюк Олег Миколайович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

19. **Опалюк Тетяна Леонідівна**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

20. **Покудіна Лариса Степанівна**, вчитель математики середньої спеціалізованої загальноосвітньої школи №52 ім. М. Лобачевського з поглибленим вивченням математичних наук, м. Львів

21. **Раєвська Яна Миколаївна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

22. **Семчишина Олена Анатоліївна**, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

23. **Сербалюк Юрій Володимирович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

24. **Співак Віталій Іванович**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

Наукове видання

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 30

**Відповідальний редактор
Відповідальний секретар**

**Мельник Л.П.
Дідик Н.М**

Матеріали подані мовою оригіналу
Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 05.03.2018 р. Формат 60x16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк.арк. 10,7 Обл. вид арк. 11,7 Тираж 300 Зам.206

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори-2006»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с.Довжок, пров. Радянський, ба. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3025 від 09.11.2007 р.